

Iryna Wasylkiw,
Ilija Parszyn,
Walery Ostrowski

HISTORIA POWSZECHNA

7

Cech 1204 Normanowie
 1302 Wikingowie
 843 Hanza Wicz
 988 Książę Waregowie
 1253 Hrabia
 1240 1199
 Parlament 1066 Beneficjum Prawo magdeburgskie Sejm
 1453 Imperium Lenno 1492 Rycerz 1265 Ratusz
 800 Wotczyzna 1362 Drużyna 1181 Król
 Monarchia Kortezy 1385 Kalifat
 Stany Generalne Witraż Prawda Fresk
 «Złota Bulla» 860 962 Państwo Unia dynastyczna
 Rekonkwista Wasal «Kodeks Justyniana» Husytyzm
 Kasta 622 Krucjaty 1410 Hinduizm 1054
 Islam Senior Sułtan

УДК 94(100)(075)

В 85

Перекладено за виданням:

Васильків І. Д. Всесвітня історія : підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти / І. Д. Васильків, І. Л. Паршин, В. В. Островський. — Тернопіль : Астон, 2024. — 200 с. : іл.

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 05. 02. 2024 № 124)*

Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено

Васильків І. Д. та ін.

В 85 Всесвітня історія : підручник для 7 класу з навч. польськ. мовою закладів загальної середньої освіти / І. Д. Васильків, І. Л. Паршин, В. В. Островський. — Тернопіль : Астон, 2024. — 200 с. : іл.

ISBN 978-966-308-932-4 (польськ.)

ISBN 978-966-308-822-5 (укр.)

Підручник підготовлено відповідно до модельної навчальної програми «Всесвітня історія. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Пометун О. І., Ремех Т. О., Малієнко Ю. Б., Мороз П. В.), рекомендованої Міністерством освіти і науки України (наказ Міністерства освіти і науки України від 06 вересня 2023 № 1090).

УДК 94(100)(075)

ISBN 978-966-308-932-4 (польськ.)

ISBN 978-966-308-822-5 (укр.)

- © Васильків І. Д., Паршин І. Л., Островський В. В., 2024
- © Гулий О. В., переклад польською мовою, 2024
Семенюк С. В., фахове редагування перекладу польською мовою, 2024
- © ТзОВ «Видавництво Астон», 2024

SPIS TREŚCI

Wstęp. Średniowiecze jako okres rozwoju ludzkości 7

Rozdział 1.

POWSTANIE PIERWSZYCH PAŃSTW ŚREDNIOWIECZNYCH

§ 1. Powstanie «królestw barbarzyńskich».	
Imperium Franków	15
§ 2. Cesarstwo Bizantyjskie	23
§ 3. Kalifat Arabski	31
<i>Praca praktyczna</i>	
«Wpływ kultury bizantyjskiej na życie duchowe Rusi-Ukrainy»	40
<i>Uogólnienie do rozdziału</i>	
«Powstanie pierwszych państw średniowiecznych»	42

Rozdział 2.

KSZTAŁTOWANIE EUROPEJSKIEGO SPOŁECZEŃSTWA ŚREDNIOWIECZNEGO

§ 4. Człowiek i przyroda w średniowieczu	44
§ 5. Średniowieczne społeczeństwo europejskie	50
§ 6–7. Życie codzienne w średniowiecznej Europie	57
§ 8. Rola Kościoła chrześcijańskiego we wczesnym średniowieczu	65
<i>Praca praktyczna</i>	
«Średniowieczne miasta na ziemiach ukraińskich»	70
<i>Uogólnienie do rozdziału</i>	
«Kształtowanie europejskiego społeczeństwa średniowiecznego» ...	72

Rozdział 3.

PAŃSTWA EUROPEJSKIE W X–XV W. EPOKA WIKINGÓW. KRUCJATY

§ 9. Epoka Wikingów	74
§ 10. Krucjaty	81
§ 11. Państwa średniowieczne: od rozdrobnienia do monarchii stanowo-przedstawicielskich	87
§ 12. Francja	93
§ 13. Anglia	100
§ 14. Hiszpania	107
§ 15. Święte Cesarstwo Rzymskie. Włoskie republiki handlowe	113
<i>Praca praktyczna</i>	
«Wpływ normkańsko-ruskich grup wojskowych i handlowych na ziemiach Rusi-Ukrainy»	122
<i>Uogólnienie do rozdziału</i>	
«Państwa europejskie w X–XV w. Epoka Wikingów. Krucjaty»	124

Rozdział 4. ŻYCIE MATERIALNE I DUCHOWE EUROPEJSKIEGO ŚREDNIOWIECZA

§ 16. Kościół katolicki w XI–XV w.	126
§ 17. Średniowieczne szkoły i uniwersytety. Osiągnięcia naukowe i techniczne. Druk.	132
§ 18. Architektura i sztuka. Humanizm. Wczesne odrodzenie	139
<i>Praca praktyczna</i> «Szkoly Rusi-Ukrainy, państwa Wołyńsko-Halickiego»	147
<i>Uogólnienie do rozdziału</i> «Życie materialne i duchowe Europejskiego średniowiecza»	148

Rozdział 5. POWSTANIE I ROZWÓJ PAŃSTW EUROPY ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ W XI–XV W.

§ 19–20. Królestwo Polskie. Wielkie Księstwo Litewskie. Walka z Zakonem Krzyżackim	150
§ 21. Czechy. Wojny husyckie. Królestwo Węgierskie	159
§ 22. Panowanie mongolskie. Kształtowanie się Wielkiego Księstwa Moskiewskiego	165
§ 23. Imperium Osmańskie w XIV – XV wieku.	172
<i>Praca praktyczna</i> «Ziemie ukraińskie w składzie Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego»	178
<i>Uogólnienie do rozdziału</i> «Powstanie i rozwój państw Europy Środkowo-Wschodniej w XI-XV w.»	181

Rozdział 6. CYWILIZACJE ŚREDNIOWIECZNEGO WSCHODU (ogólnie)

§ 24–25. Średniowieczne Chiny, Indie, Japonia	183
<i>Uogólnienie do rozdziału</i> «Cywilizacje średniowiecznego Wschodu»	191
<i>Uogólnienie do kursu</i> «Dziedzictwo średniowiecza w dziejach świata i Ukrainy»	192

Tabela
synchroniczna

Słownik
pojęć i
terminów

Literatura

Drodzy siódmoklasistki i siódmoklasiści!

W tym podręczniku proponujemy materiały do nauki historii powszechnej w epoce średniowiecza. Teksty, tabele, ilustracje, pytania, zadania i ćwiczenia porównują wydarzenia i procesy, które miały miejsce na świecie i na ziemiach Ukrainy w V–XV wieku. Przyczyni się to do zrozumienia synchroniczności i wzajemnego powiązania dziejów świata i Ukrainy. Dzięki temu będziecie mogli korzystać z tej książki również na zajęciach z przedmiotu «Historia Ukrainy».

„Rodzynkami” paragrafów są naukowe, ale jednocześnie proste opowieści, wyraziste kolorowe ilustracje, mapy historyczne, ciekawe i „nieproste” pytania i zadania w rubryce „Myślimy i działamy!” oraz – wow! - takie schematy-„ściągawki”, które najpierw będziecie „rozszyfrowywać”, a potem nauczycie się tworzyć samodzielnie. Jest też ba-a-ardzo fascynująca rubryka pod tytułem „Czy wiecie, że...”.

Za pomocą kodów QR przeczytacie o tak niesamowitych rzeczach, których „nawet” Wikipedia nie opisuje, a także wykonacie ćwiczenia praktyczne w grze. Na początku każdego rozdziału znajdują się wybrane zdjęcia, na końcu – tabele podsumowujące. Abyście mogli doskonalić swoje umiejętności krytycznego i systematycznego myślenia, na końcu paragrafów znajdują się specjalne „łamigłówki”, które można rozważać samodzielnie, w parach, w grupach, ustnie lub pisemnie, w szkole lub w domu. Możecie nawet wymyślić własne pytania i „powypytywać” u nauczycielki / nauczyciela odpowiedzi.

Przez cały rok zawsze będą wam towarzyszyć buźki „królowy” i „rycerza”. Są życzliwe, więc chętnie pocieszą was swoim radosnym wyglądem, gdy jakieś pytania lub zadania będą wydawać się trudne. A taką „skrzynię skarbów” będziecie wypełniać informacjami o wydarzeniach, zjawiskach, procesach i postaciach historycznych, kiedy codziennie, rzetelnie i wytrwale będziecie pracować z naszym podręcznikiem.

Z szacunkiem i honorem — zespół autorski

Podręcznik, z którym łatwo i przyjemnie się uczyć!

Czy wiecie, że...

Czytając tę rubrykę, dowiedziecie się o tak niesamowitych faktach, że aż trudno w nie uwierzyć. Otrzymacie także „wątki”, które pomogą powiązać wydarzenia, których będziecie się uczyć, z historią Ukrainy.

Terminy i pojęcia, które warto znać i rozumieć.

A ta rubryka jest ba-a-rdzo poważna! Przecież bez znajomości „specjalnych słów” nie da się zrozumieć przeszłości i wyrazić swojego zdania na jej temat.

Dodatkowa informacja do tematu

W średniowieczu miało miejsce tyle wydarzeń, że one „nie zmieściły się” w podręczniku. Aby dowiedzieć się więcej, użyjcie smartfonów lub komputerów. Za pomocą kodów QR, które znajdują się na końcu paragrafów, możecie także grać i ćwiczyć.

Myślimy i działamy!

Po każdym podparagrafie czekają na was pytania i zadania, nad którymi będziecie pracować samodzielnie, w parach, w grupach, zespołowo, z nauczycielami, rodzicami. Niektóre zadania można wykonać w ramach pracy praktycznej.

W języku źródła historycznego

Historia, podobnie jak rzeki, zaczyna się od źródeł. Z tej części dowiedziecie się, jak czasy starożytne były widziane i opisywane przez naocznych świadków.

W czasie, kiedy...

Wówczas...

na świecie

na ziemiach Ukrainy

Historia Ukrainy jest częścią składową historii powszechnej. W takiej tabeli „zobaczycie”, jakie wydarzenia miały miejsce na świecie i jednocześnie na terenach Ukrainy.

Jeszcze raz o najważniejszym

Sprawdźcie siebie!

Sprawdźcie siebie! Wiadomo, że aby dobrze opanować materiał, należy go co jakiś czas powtarzać. Pytania, zadania i ćwiczenia na końcu paragrafów nie tylko sprawdzą waszą wiedzę, ale także nauczą rozumieć, działać, analizować, oceniać, tworzyć. Wykonajcie je wszystkie lub tylko wybrane, w klasie lub w domu.

„Nota bene” w tłumaczeniu z łaciny oznacza „zwróćcie uwagę”. Takie „ściągawki” można podglądać na lekcjach i w domu. Na pewno nauczycie się je „rozszyfrowywać” i samodzielnie tworzyć.

Wstęp. Średniowiecze jako okres rozwoju ludzkości

Czy wiecie, że...

... w historii Ukrainy średniowiecze trwało od przełomu VI-VII w. do 1569 r., z podziałem na podokresy: wczesne (VI-VII — koniec X w.), dojrzałe (koniec X — połowa XIV w.) i późne (połowa XIV — 1569);

... to właśnie w średniowieczu pojawiły się poprzednicy współczesnych państw europejskich, w tym Ruś-Ukraina.

Terminy i pojęcia, które warto znać i rozumieć.

Wielka Wędrówka Ludów — masowa migracja różnorodnych plemion (germańskich, słowiańskich, irańskich, tureckich, arabskich) przez terytorium Europy w IV-VII w.

(Wielka) Wędrówka Słowian — migracje i osadnictwo plemion słowiańskich na terenie Europy Środkowej, Południowej i Wschodniej w ciągu VI-VII w.

Średniowiecze — okres w historii Eurazji od ostatniej ćwierci V w. (upadku Cesarstwa Zachodniorzymskiego) do końca XV w. (odkrycia Ameryki przez Krzysztofa Kolumba).

Dodatkowa informacja do tematu

<https://cutt.ly/lwZczYsz>

QR 1.1. Osiągnięcia kulturowe świata starożytnego.

QR 1.2. 5 decydujących bitew Cesarstwa Rzymskiego w IV-V w.

QR 1.3. Co wiemy o pochodzeniu narodu ukraińskiego?

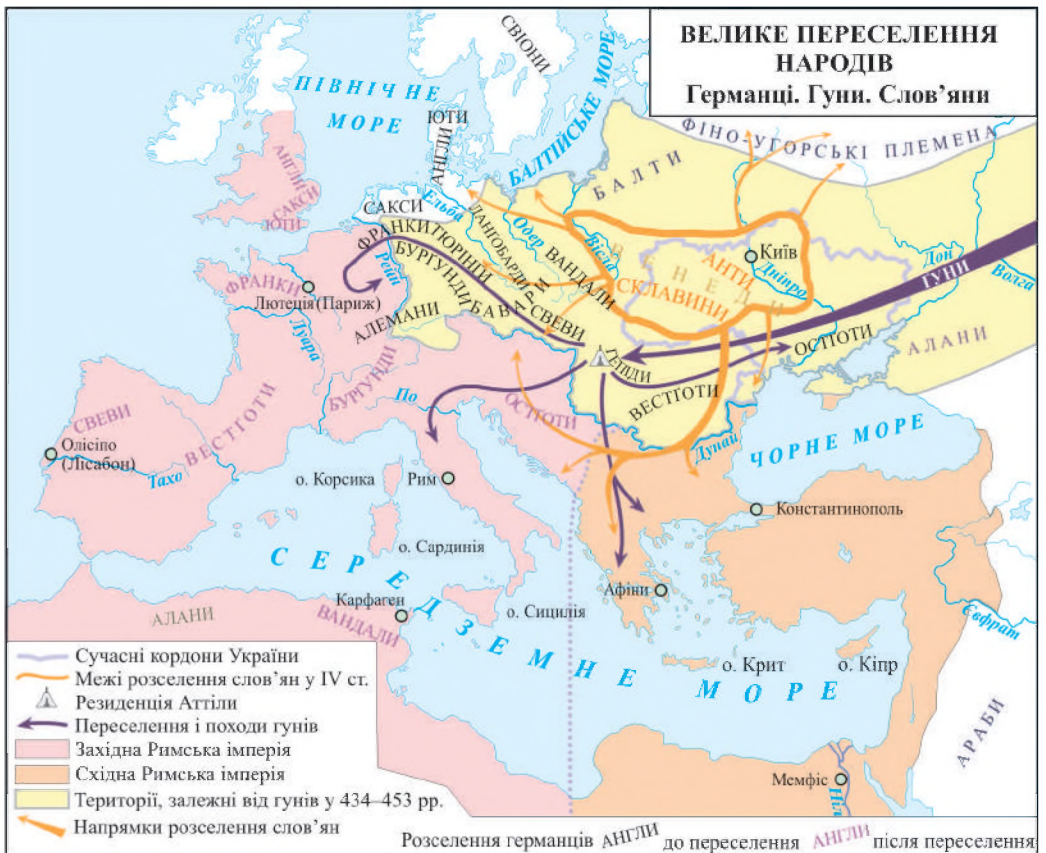
1. Co to jest «Wielka Wędrówka Ludów»?

Jak Hunowie «przyczynili się» do upadku Cesarstwa Zachodniorzymskiego? Gdzie osiedlili się Słowianie?

W ciągu III – drugim trzydziestolecia IV w. Cesarstwo Rzymskie było otoczone przez ludy germańskie, zwane *barbarzyńcami*. Sytuacja pogorszyła się wraz z pojawieniem się ludzi stepowych – *Hunów*. W połowie lat 370. oni podbili *Ostrogotów* (Gotów wschodnich) i Alanów zamieszkujących północne wybrzeże Morza Czarnego. Część z nich, a także *Wizygoci* (Goci zachodni) prosili o schronienie cesarza rzymskiego Flawiusza Juliusza Walensy, który jesienią 376 r. pozwolił im przekroczyć rzekę Dunaj i osiedlić się na pograniczu. W tym samym czasie *Wandalowie*, *Burgundowie*, *Swebowie* i inni, uciekając przed napastnikami, również najeżdżali tereny Cesarstwa, nie napotykając oporu ze strony pośpiesznie zebranych legionów, niezdolnych do walki. To Hunowie doprowadzili do **Wielkiej Wędrówki Ludów**. Setki tysięcy ludzi opuszczało miejsca zamieszkania i uciekało przed niepowstrzymanymi koczownikami. Przyczyniły się do tego również zmiany klimatyczne, wzrost liczby ludności i brak ziemi.

Kres istnienia samego Cesarstwa Zachodniorzymskiego nastąpił po roku 444/445, kiedy Hunami samodzielnie dowodził wódz *Attyla*. Początkowo, aby go ułagocić, „Rzymianie” składali znaczną daninę. On nie porzucił jednak swoich zamiarów podboju. Władcy Rzymu, aby powstrzymać inwazję, musieli przyciągnąć na swoją stronę Germanów, po czym Germanowie poczuli się zbyt pewnie na nowych terytoriach, na których chcieli rządzić samodzielnie. W V wieku dwukrotnie zdobyli „wieczne miasto”. W 476 r. wódz germański Odoaker usunął ostatniego cesarza *Romulusa Augustulusa*. Zakończyła się historia Cesarstwa Zachodniorzymskiego. Natomiast rozwinęło się Wschodnie Cesarstwo Rzymskie, powstawały nowe państwa-poprzednicy współczesnych państw europejskich.

Wielka Wędrówka Ludów nie zakończyła się wraz z najazdem Hunów. W VI w. w Europie pojawili się *Awarowie*. Spokrewnieni z Hunami, przyszli z Azji Środkowej i również nieustannie wojowali. W bitwach ich jeźdźcy używali strzemion, które pomagały pewnie siedzieć na koniu. W **VI-VII w.** migracja Awarów doprowadziła do **Wędrówki Słowian**. (Obecnie są to nazwy odrębnych

grup spokrewnionych ze sobą ludów indoeuropejskich, zamieszkujących Europę Środkową, Południową i Wschodnią.) Pierwsi Słowianie, których określano mianem *Wenedowie* już na przełomie I tys. p.n.e. – I tys. rozsiedlili się między Odrą a Dnieprem. W połowie VI w. Gocki historyk Jordanes i bizantyjski Prokopiusz z Cezarei wspominali o słowiańskich związkach *Sklawinów* i *Antów*, którzy mieszkali między Dunajem a Dnieprem. Na stałe musieli stawiać czoła Gotom, Hunom i innym napastnikom. Ponadto, podobnie jak w przypadku Germanów, wzrost liczby ludności stworzył potrzebę zagospodarowania nowych obszarów. Na skutek tego, a także pod naporem Awarów, Słowianie zostali zmuszeni do przesiedlenia się, stopniowo zajmując przestrzeń Półwyspu Bałkańskiego na południu; współczesne niemieckie i polskie — na zachodzie; wybrzeże Morza Bałtyckiego – na północy i oczywiście współczesne ukraińskie.

1. Obejrzyjcie schemat. 2. Wyszukajcie w tekście opisy zilustrowanych wydarzeń. 3. Korzystając z opisów, „rozszyfrujcie” ilustrację i opowiedzcie o wydarzeniach przedstawionych na schemacie. 4. Podajcie nazwę schematu. 5. Stwórzcie swoje „schematy” dla innych opisów i zaproponujcie je swoim koleżankom/kolegom z klasy do „odszyfrowania”.

Myślimy i działamy!

1. Pokażcie na mapie: a) kierunki wielkiej wędrówki ludów; b) tereny rozsiedlenia się Słowian. 2. Dlaczego rozpoczęła się wielka wędrówka ludów? Ile wieków ona trwała? Za ile wieków po rozpoczęciu wielkiej wędrówki ludów zaczęli się rozsiedlać Słowianie? Ile lat trwało ich rozsiedlenie? Przypomnijcie, kim byli „Wenedowie”, „Antowie”, „Sklawinowie”. 3. Współcześni nazywali przywódcę Attyłę „biczem Bożym”. Jak myślicie, za jakie czyny on otrzymał takie przezwisko?

2. Jaki okres w historii nazywamy średniowieczem?

Okres historii powszechnej, który obejmuje **V-XV w.**, nazywany jest **średniowieczem**. Pojęcie to zostało wymyślone przez włoskich myślicieli i artystów aż w XV w. na oznaczenie doby „upadku cywilizacyjnego”, rzekomo „ciemnych” wieków ludzkości. Oni uważali, że upadek cywilizacji antyku doprowadził do kryzysu w społeczeństwie, zasiał chaos w stosunkach politycznych, zahamował rozwój gospodarki, handlu i kultury. Nazywali siebie przedstawicielami nowej epoki – odrodzenia, które miało położyć kres dotychczasowemu „barbarzyństwu”.

Taki punkt widzenia wydaje się zbyt uproszczony. Rzeczywiście, wiele osiągnięć antyku zostało zniszczonych, ale nastąpiły też pozytywne zmiany. Na przykład, w Europie zbudowano setki zamków, w miastach zakładano warsztaty, przywracano stare i nawiązywano nowe więzi handlowe, w klasztorach badano starożytne rękopisy pisane po łacinie, powstawały arcydzieła artystyczne. Zresztą „średniowieczni” ludzie nie żyli jako „dzikusy”. Pracowici chłopci i mieszczaństwo dbali o własne gospodarstwa rolne, wprowadzali wynalazki techniczne, bronili swoich praw. Szlachetni rycerze przestrzegali zasad honoru. Mądrzy teolodzy dyskutowali o istnieniu i pozostawili nam pouczające dzieła.

Kontrowersyjne pytanie brzmi, czy wszystkie państwa „przeżyły” średniowiecze? Naukowcy XV w. nie mieli wątpliwości, że chodziło tylko o terytorium Europy Zachodniej, gdzie zarodziło się Cesarstwo Rzymskie. Dziś historycy obalają takie stwierdzenie. Ustalono, że średniowiecze trwało we Wschodnim Cesarstwie Rzymskim (Bizancjum), w Kalifacie Arabskim, na terenach Skandynawii, Europy Środkowej, Południowej i Wschodniej. Podobne procesy zachodziły także w krajach Azji i Afryki. Należy zauważyć, że Ruś-Ukraina również przeszła przez średniowiecze, dokładając sporo do swoich nabytków zarówno z europejskiego Zachodu, jak i azjatyckiego Wschodu. Okres średniowiecza w historii Ukrainy IX–XV w. często nazywany jest Dobą Książęcą.

Myślimy i działamy!

1. Jaki okres w historii powszechnej nazywa się średniowieczem? **2.** Dlaczego średniowiecze traktowano jako dobę „upadku cywilizacyjnego”, „ciemny” wiek ludzkości? Czy takie traktowanie jest sprawiedliwe? **3.** Czy możemy mówić o „ukraińskim średniowieczu”?

3. Skąd możemy dowiedzieć się o średniowieczu? Jaka jest jego periodyzacja?

Jak już wiecie, być może najważniejszą rzeczą, którą się zajmują historycy, jest badanie źródeł. Ze średniowiecza dotarło do nas wiele narzędzi, przedmiotów codziennego użytku, broni, rękodzieł, monet, dzieł artystów itp. Te znaleziska materialne są niezwykle ważne dla zrozumienia codziennych wydarzeń. Natomiast historię polityczną jest lepiej odtwarzać, czerpiąc wiedzę z materiałów pisanych: dokumentów, kronik, latopisów, listów, dzieł naukowych, beletrystyki. Wiele ciekawych rzeczy o ludziach średniowiecza i ich czynach „relacjonują” pamiątki ikonograficzne: miniatury książkowe, obrazy, witraże, posągi, budowle (majestatyczne katedry, nieprzystępne zamki, wały i wieże obronne, place z kamiennymi domami, ratuszami). Nawet dziś, spacerując uliczkami miast europejskich, można sobie wyobrazić te minione dzieje. Jednak nie wszystkie źródła „podają” prawdziwe informacje. Na przykład, geografowie średniowieczni często „zwiedzali” odległe kraje tylko w marzeniach i dlatego „zasiedlali” je bajecznymi stworzeniami. Katapulty, wykonane według średniowiecznych schematów w większości nie strzelały, ponieważ ówcześni kreślarze popełnili błędy. Z tego powodu dostępne źródła z V–XV w. wymagają żmudnego, wnikliwego „czytania” i „rozszyfrowania”.

W wyniku wieloletnich badań historycy wyróżnili i opisali trzy „podokresy” średniowiecza.

Pierwszy. Wczesne (połowa V - koniec IX w.), które rzekomo ma charakter przejściowy od antyku. Akurat wtedy w Europie trwały masowe migracje. Germanowie stworzyli „królestwa barbarzyńskie”. Jednoczyli się Romejowie (Bizantyjczycy), Arabowie, Słowianie. Na mapie Europy Wschodniej pojawiły się zarysy państwa z centrum w Kijowie – Rusi. Stopniowo wzmocniło się chrześcijaństwo, narodził się i rozprzestrzenił się islam.

Drugi. Wysokie (X-XIII w.) lub dojrzałe, kiedy miał miejsce rozkwit polityczny i gospodarczy. Powstawał ustrój feudalny. W krajach Zachodu i Wschodu rozgrywały się burzliwe wydarzenia. W tym czasie nastąpił szczyt kształtowania się i rozwoju państwa Rusi-Ukrainy.

Trzeci. Późne (XIV–XV w.), w czasie którego nastąpił kryzys społeczeństwa feudalnego. W tym samym czasie rozrastały się i wzmacniały się miasta, a niektóre z nich uzyskały prawo samorządu. Na ideałach humanizmu zabłysła kultura renesansu. Dokonano ważnych odkryć naukowych, technicznych i geograficznych. Niestety, ziemie Ukrainy były stopniowo zagarniane przez sąsiednie państwa.

Myślimy i działamy!

1. Określcie typ każdego z przedstawionych źródeł. 2. Czy źródło historyczne może być jednocześnie pisane i materialne? 3. Rozpocznijcie pracę nad układaniem zsynchronizowanej tabeli chronologicznej, zgodnie z proponowanym wzorem.

Świat oraz Ruś-Ukraina w średniowieczu

	Okres, data (wiek albo rok)	Wydarzenia na terenach Ukrainy	Wydarzenia poza terenami Ukrainy
Wczesne średniowiecze			
Wysokie (dojrzałe) średniowiecze			
Późne średniowiecze			

W czasie, kiedy...

Wówczas...

na świecie

IV–VII w. —

Wielka Wędrówka Ludów

Połowa V w. – koniec IX w.

podokres wczesnego średniowiecza

X–XIII w. — podokres wysokiego
(dojrzałego) średniowiecza

XIV–XV w. — podokres
późnego średniowiecza

na ziemiach Ukrainy

VI–VII w. —

(Wielka) Wędrówka Słowian

V–IX w. — okres połączenia się
plemion i powstania księstw

IX–XII w. — okres powstania i
rozwoju państwa Rusi-Ukrainy

XII–XV w. — okres
policentryczności Rusi-Ukrainy oraz
przyłączenie jej ziem przez
sąsiednie państwa

Jeszcze raz o najważniejszym

Sprawdźcie siebie!

Orientujemy się w czasie i przestrzeni historycznej.

1. Jak podokresy średniowiecznej historii Ukrainy pokrywają się z podokresami średniowiecza w historii powszechnej? Wyjaśnijcie, korzystając z tabeli „W czasie, kiedy na świecie, wówczas na ziemiach Ukrainy”.

2. Zaznaczcie na mapie konturowej zmiany terytorialne w Europie podczas Wielkiej Wędrówki Ludów i (Wielkiej) Wędrówki Słowian.

Pracujemy z informacją historyczną.

3. Ułóżcie pytania do tekstu paragrafu, zaczynając od następujących słów: Kiedy ____? Co ____? Kto ____? Gdzie ____? Skąd możemy się dowiedzieć o ____? Dlaczego ____? Jak ____? Jaki wynik ____? Zaproponujcie swoje pytania klasie.

4. Wyjaśnijcie, jak rozumiecie stwierdzenie: „Średniowiecze to okres pomiędzy historią świata starożytnego a nowożytnością”. Wyszukajcie w paragrafie fakty do opisu schematu „Średniowiecze”. Opowiedzcie je klasie.

Okazujemy szacunek do ludzi i aktywność obywatelską.

5. Jakie były skutki Wielkiej Wędrówki Ludów dla Europejczyków?

6. Wybierzcie słowa lub zwroty, których użylibyście do opisu życia ludzi podczas Wielkiej Wędrówki Ludów i rozsiedlenia się Słowian w Europie. Ułóżcie zdania z wybranymi słowami i wyrażeniami oraz zapiszcie je do zeszytu.

Powstanie pierwszych państw średniowiecznych

Rozdział 1

1

2

3

4

5

6

7

1. Święta Klotylda modli się, miniatura, XIV w.
2. Moneta Karola Wielkiego z jego wizerunkiem, 812-814 r.
3. Król Franków Pepin Krótki, miniatura, XII w.
4. Chrzest Chlodwiga, rzeźba z kości słoniowej, IX w.
5. Poselstwo do Arabów, rękopis, XII w.
6. Arabscy alchemicy przy pracy, miniatura, XI w.
7. Świątynia Kaaba, miniatura indyjska, XIX w.
8. Cesarzowa Zoja, mozaika, miasto Konstantynopol, kościół Mądrości Bożej (Hagia Sophia), połowa XI w.

8

§ 1. Powstanie «królestw barbarzyńskich». Imperium Franków

Czy wiecie, że...

... według jednej z wersji słowo „król” jest słowiańskim wariantem imienia Karola Wielkiego, władcy Franków z dynastii Karolingów; ... w historii Rusi-Ukrainy za pierwszego króla uważany jest władca Państwa Wołyńsko-Halickiego, książę Danyło Romanowycz, koronowany w 1253 r.

Terminy i pojęcia, które warto znać i rozumieć.

Królestwo barbarzyńskie (od połączenia słów „barbarzyńca” i „królestwo”; „barbarzyńca” – od greckiej nazwy „barbaros” – „niegrecki”, „cudzoziemiec” i „królestwo” – od imienia „Karol” – państwo, na czele którego stoi król) — państwo, utworzone przez jeden z ludów barbarzyńskich na terytorium Zachodniego Cesarstwa Rzymskiego po jego upadku.

Dodatkowa informacja do tematu

<https://cutt.ly/xwZcxB93>

QR 1.1. O słoniu Karola Wielkiego i nie tylko.

QR 1.2. Dlaczego Karol Wielki chciał zostać cesarzem?

1.1. Jak powstawały „królestwa barbarzyńców”?

Jak pamiętacie, jeszcze od IV w. barbarzyńcy masowo osiedlali się na terytorium Zachodniego Cesarstwa Rzymskiego. Władze lokalne czasami im się sprzeciwiały, czasami nawet zaciągały do wojska. Nie mogąc płacić za służbę pieniędzmi, rozliczano się ziemią, na których osadnicy tworzyli własne „królestwa”. Przed upadkiem Cesarstwa w „rzymskich” granicach istniało już kilka takich królestw. Po roku 476 rozprzestrzeniły się one na niemal wszystkie obszary dawnego wielkiego państwa. W północno-zachodniej części Półwyspu Iberyjskiego osiedlili się *Swebowie*. Pozostała część półwyspu i południe współczesnej Francji zostały zdobyte przez *Wizygotów*. W miejscu rzymskiej prowincji Afryka powstało królestwo *Wandalów* i *Alanów*. Na terytorium Włoch państwo utworzyli *Ostrogoci*, a po nich w VI w. osiedlili się tam *Longobardowie*. *Anglowie*, *Sasi* i *Jutowie* przekroczyli kanał La Manche i założyli królestwa w Brytanii.

Na zdobytych terenach przybysze zachowywali się jako gospodarze. Z tego powodu rdzenni mieszkańcy żyli w trudnych warunkach. W wojsku mogli służyć jedynie barbarzyńcy, za co byli zwolnieni od podatków. Ponadto, ich władcy zabierali ziemię lokalnych właścicieli i rozdawali je swoim wojownikom. Nikt zwykle nie narzekał na swawolę, bo decyzyje

пodejmowali *księżęta* – представителі аристокрації германської. Вони мали величезну владу і в заміан за підтримку цього чи іншого лідера зберігалися за власного визнання.

Кожне „крóлєство барбарзьи́нське” опира́ло ся на впли́в і потя́гу владця. Його́ сме́рть до́водила до кри́зису політичного, а ча́сто та́кже до во́єн між на́ступца́ми, гди́ж структу́ри рза́дча́є до́перо ся кшталтува́ли, а їх у́рядни́ци не мо́гли на ча́с інге́рова́ти в ситуа́ції пробле́матичне. В ви́нику тако́ї неста́билно́сці жу́з в VIII в. пра́вие всі́я рима́нське ма́йна за́во́юва́но ро́меями́ (Бизанті́йцями́), Ара́бамі́ і **Франк**а́ми.

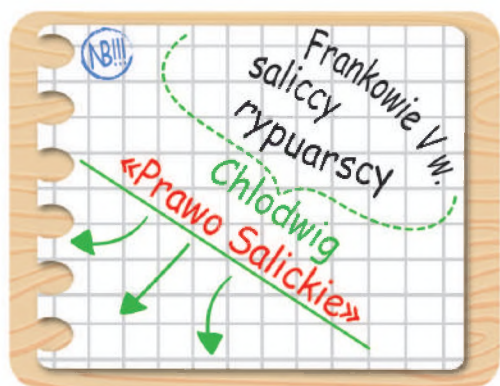
Myślimy i działamy!

1. Co oznacza słowo „królestwo”? Omówcie możliwe wersje jego pochodzenia. Pokażcie na mapie terytoria „królestw barbarzyńskich”. Czy sąsiadowały one z ziemiami współczesnej Ukrainy? 2. Jak barbarzyńcy współistnieli z mieszkańcami Cesarstwa Rzymskiego? 3. Obliczcie, przez ile wieków istniały „królestwa barbarzyńskie”. Z jakich przyczyn chyliły się ku upadkowi?

1.2. Kim byli Frankowie i jakie było ich państwo?

Królestwo Franków stało się najpotężniejsze ze wszystkich królestw barbarzyńskich. (Słowo „Frank” tłumaczy się jako „wolny”, „odważny”, „dziki”.) Od dawna Frankowie podzielili się na *salickich* (zamieszkiwali wybrzeże Morza Północnego) i *rypuarskich* (mieszkali wzdłuż Renu). W 242 r. oni po raz pierwszy zaatakowali jeszcze zjednoczone Cesarstwo Rzymskie. Chociaż atak ten był nieudany, Rzymianie podziwiali wojowniczość cudzoziemców. W 481 r. Frankowie salicy i rypuarscy zostali zjednoczeni przez **Chlodwiga (481–511)** z dynastii *Merowingów*, tworząc **państwo Franków**. W 486 r. wojsko pod jego dowództwem zniszczyło ostatnie ślady rzymskiej obecności w Galii. Do końca V w. ono pokonało i podbiło plemiona okoliczne.

Ogromne przestrzenie wymagały umiejętnego gospodarowania. Z tej przyczyny Chlodwig usunął przedstawicieli znanych rodów, natomiast wszędzie umieścił wiernych poddanych – *hrabiów*. Oni otrzymali władzę policyjną i sądowniczą. Hrabiowie byli odpowiedzialni za zbieranie wojska spośród ludu, gdy zachodziła taka potrzeba.

Aby uregulować stosunki z ludnością miejscową, wprowadzono pisane ustawy – „*Prawo Salickie*”. Według jego artykułów zniewaga, kradzieże, umyślne wyrządzenie szkody i morderstwa były surowo karane. Najczęściej przestępcy i zbrodniarze płacili kary pieniężne. Za przelaną krew sprawca płacił *wergeld* (odszkodowanie dla bliskich za odmowę od zemsty). Wolny Frank zazwyczaj posiadał działkę, brał udział w zgromadzeniach wiejskich i sądowych oraz służył w wojsku.

W 493 r. Chlodwig poślubił Klotyldę, córkę króla burgundzkiego. Ich małżeństwo stało się ważne dla historii Europy, ponieważ żona nawróciła męża do wiary w Jezusa Chrystusa. Prawdopodobnie po **496 r.**, za przykładem wodza, Frankowie również przyjęli chrześcijaństwo. Taki uczynek likwidował dotychczasowe sprzeczności, przyczynił się do zbliżenia zdobywców i podbitych.

W języku źródła historycznego

Kronikarz frankijski (we współczesnym znaczeniu – historyk) Grzegorz z Tours o okolicznościach, w których Chlodwig zgodził się zostać chrześcijaninem, VI w.: «...Królowa nieustannie namawiała Chlodwiga, aby uznał prawdziwego Boga i wyrzekł się pogańskich bożków. Nic jednak nie było w stanie go skłonić do tej wiary, aż pewnego dnia, podczas wojny z Alamanami, zmuszony był przyznać się do tego, co kiedyś odrzucał. A stało się tak: kiedy oba wojska się zeszły i stoczyła się między nimi zacięta bitwa, wojsku Chlodwiga groziło całkowite wyniszczenie. Widząc to, wznosił oczy ku niebu i, poruszony w sercu, powiedział ze łzami w oczach: „O, Jezu Chryste! ... Jeśli podarujesz mi zwycięstwo nad moimi wrogami i pocuję moc Twoją, to ... uwierzę w Ciebie i przyjmę chrzest w imię Twoje. Ponieważ błagałem o pomoc moich bogów, ale przekonałem się, że mi nie pomogli”... A gdy tylko wypowiedział te słowa, Alamanowie zawrócili i rzucili się do ucieczki. A widząc, że ich król został zabity, poddali się...».

Myślimy i działamy!

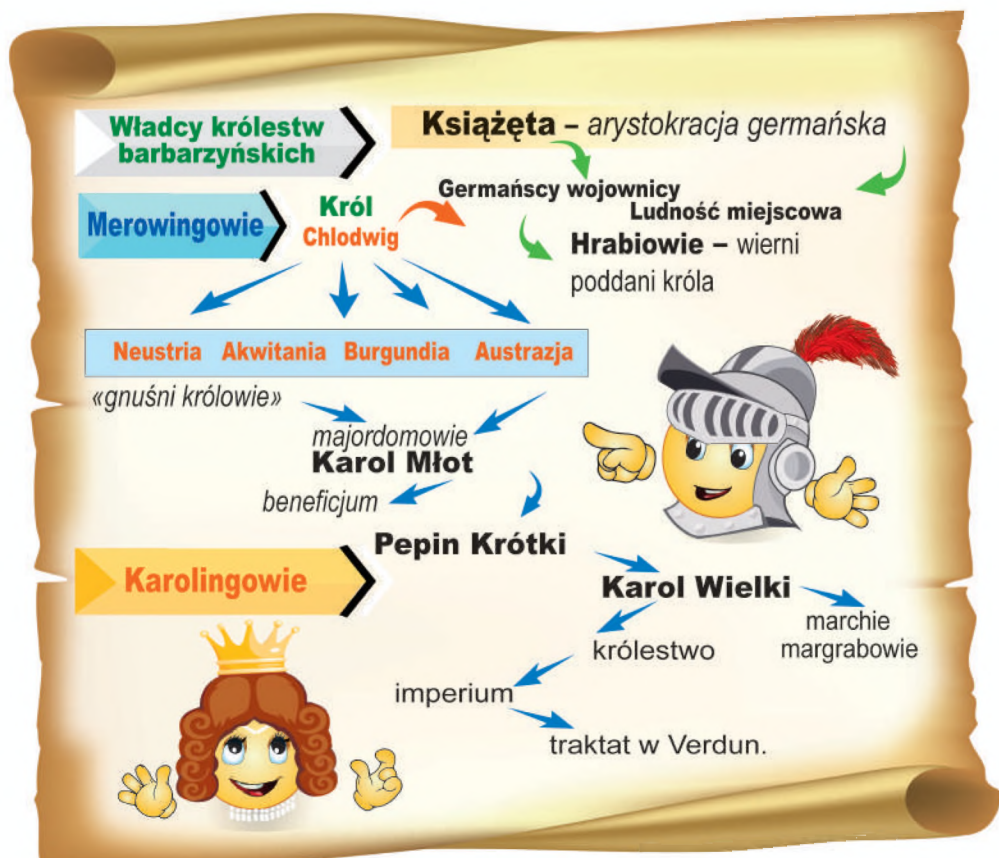
1. Pokażcie na mapie terytorium państwa Franków. Kiedy ono powstało? W wyniku jakich wydarzeń? **2.** Opowiedzcie, jak król Chlodwig zarządzał swoimi poddanymi. **3.** O chrzcie Chlodwiga wspomina się w tekście tego paragrafu oraz w źródle historycznym. Czym się różnią te dwie opowieści?

1.3. Kim byli „gnuśni królowie” i „majordomowie”? Co to jest «beneficjum»?

Być może Chlodwig popełnił błąd, decydując się podzielić swoje królestwo na cztery części (Neustrię, Akwitanię, Burgundię i Austrazję) pomiędzy swoich synów. Początkowo oni panowali jednomyślnie i dlatego byli w stanie zwiększyć swoje posiadłości, rozszerzając swoją władzę na północ i wschód, podbijając tamtejsze plemiona, z wyjątkiem Fryzów i Sasów. Jednak ich potomkowie okazali się nieudolni. Oni stracili władzę, dlatego zostali nazwani „gnuśnymi królami”, chociaż w rzeczywistości bardziej sprawiedliwie jest ich nazwać „nieszczęśliwymi”. Zarządzanie państwem przejęli *majordomowie* („starsi w domu”) – najwyżsi urzędnicy nadworni Królestwa Franków w VII-VIII w. Oni rządili w imieniu królów,

zastępując, w razie potrzeby, upartych na bardziej uległych. Okazało się to całkiem łatwe. Ród Merowingów się rozrósł i zawsze można było znaleźć niepełnoletniego pretendenta do władzy, osadzić go na tronie i rządzić zamiast niego. Majordomowie często się kłócili. Niekończące się wojny *wszystkich ze wszystkimi* prawie zniszczyły Królestwo Franków.

Sytuację uratował ród austrazyjskich majordomów. Należał do niego wybitny *Karol Młot* (714–741). Pokonał swoich konkurentów, upokorzył zbuntowane germańskie plemiona Turyngów, Bawarczyków i Alamanów oraz próbował je chrystianizować. Ważne stało się jego zwycięstwo nad Arabami w bitwie pod miastem Poitiers (czyt. „*plątje*”) w 732 r. Po powstrzymaniu zdobywców władca postanowił zreformować wojsko. Za wzór wziął arabskie wojsko konne. Doceniając jego walory bojowe, zdecydował się wyposażyć własną kawalerię. Koszt konia, miecza, włóczni, tarczy i zbroi jednego wojownika osiągał wartość 40 krów! Zwykły Frank nie mógł ich kupić, więc Karol Młot rozdawał *beneficja* – duże tereny w czasowe posiadanie. Chłopów i mieszczan, którzy żyli i pracowali w

beneficjach, przekazywano nowemu właścicielowi. Ten, otrzymując dochody, kupował wszystko, czego potrzebował, natomiast służył królowi i bronił powierzonych mu terenów.

Następcą Karola Młota został *Pepin Krótki (Pepin Mały) (751–768)*. On, oczywiście, umiejętnie władał mieczem, ale, co ważniejsze, miał nieustępliwą wolę. W listopadzie 751 r. ogłosił się królem. W ten sposób dynastia Merowingów została usunięta, a jej miejsce zajęli *Karolingowie*, potomkowie Karola Młota. Duchowieństwo rzymskie poparło nowego władcę.

Myślmy i działamy!

1. Dlaczego potomków Chlodwiga nazywa się „gnuśnymi” lub „nieszczęśliwymi” królami?
2. Korzystając z wyszukiwarki Google, dowiedzcie się, jakie jest pochodzenie przydomków „Młot”, „Krótki”. Dlaczego Karol Młot rozdawał beneficja?
3. Obejrzyjcie schemat. Jak zaczęli rządzić Karolingowie?

1.4. Jak powstało i dlaczego upadło cesarstwo Karola Wielkiego?

Za czasów **Karola Wielkiego (768–814)**, syna Pepina Krótkiego, Królestwo Franków osiągnęło szczyt swojej potęgi. Władca ten znaczną część swojego życia spędził na wojnach. Wiadomo o 53 wyprawach wojska frankijskiego, w dwudziestu siedmiu z których on uczestniczył. W szczególności zniszczył królestwo Longobardów, a terytorium Włoch stało się częścią państwa Karolingów. Później ostatecznie podbił germańskie plemiona Sasów, a w latach 788–796 przeprowadził udane kampanie wojskowe przeciwko Bawarczykom i Kaganatowi Awarskiemu. Jak wspomniano wcześniej, Awarowie to ludy tureckie, zamieszkujące Azję Środkową. Przeszedłszy przez obecne stepy ukraińskie na północnym wybrzeżu Morza Czarnego, w VI-VII w. oni osiedlili się w Panonii (współczesne Węgry). Zwycięstwo nad nimi wzmocniło międzynarodowy autorytet Karola Wielkiego, gdyż koczownicy zagrażali nie tylko Frankom, ale także Cesarstwu Bizantyjskiemu i środkowoeuropejskim ziemiom słowiańskim.

Król rządził państwem, polegając na wiernych ludziach. Aby chronić granice, stworzył *marchie* – ufortyfikowane hrabstwa graniczne. Na ich czele stali *margrabiowie*. Władca starał się spędzać mniej czasu we własnym pałacu w mieście Akwizgran, a więcej podróżować państwem, komunikując z ludnością. Dwa razy do roku odbywały się zgromadzenia Franków: prostego ludu, arystokracji i duchowieństwa. Także co wiosny

król ogłaszał swoje decyzje (które później wydawano w *kapitularzach*) niższemu warstwowi, a jesienią zbierał świeckich dworzaków i duchowieństwo w celu omówienia ważnych działań. Gorliwie chronił prawa Kościoła, przymusowo chrzczył podbite ludy, budował kościoły i klasztory, wprowadził obowiązek dziesięciny (rodzaj podatku). Miasto Rzym znajdowało się pod jego szczególną opieką. W **800 r.** w nagrodę za stłumienie buntu miejskiej arystokracji Karol Wielki otrzymał z rąk papieża koronę cesarską. Od tego czasu Królestwo Franków, w którym żyło kilkadziesiąt narodów, stało się **cesarstwem (imperium)**.

Po śmierci Karola Wielkiego tytuł i władzę odziedziczył jego syn *Ludwik Pobożny* (814–840). Wkrótce jednak został wciągnięty w konflikt zbrojny ze swoimi synami. Po śmierci ojca w **843 r.** synowie zebrali się w mieście **Verdun** (czyt. „werdę”) i postanowili pokojowo podzielić wielkie państwo. Karol II otrzymał posiadłości zachodnie – prawie całe terytorium współczesnej Francji; Ludwik II zaczął rządzić na ziemiach wschodnich – w przyszłych Niemczech; Lothar odziedziczył tytuł cesarski, terytoria włoskie i wąski pas posiadłości wzdłuż Renu (dzisiejsza Lotaryngia, o którą Niemcy i Francja będą walczyły nawet w XX w.). W wyniku podziału w Verdun Cesarstwo Franków przestało istnieć. Co ciekawe, niektórzy współcześni naukowcy ukraińscy twierdzą, że w historii Europy Wschodniej Ruś odegrała tę samą rolę, jaką odegrało Cesarstwo Karola Wielkiego w historii Europy Zachodniej.

*Koronacja Karola Wielkiego
na cesarza,
miniatura, XIV w.*

Myślimy i działamy!

1. Kiedy i w jakich okolicznościach powstało Cesarstwo Franków? Opowiedzcie jego historię, korzystając ze schematu na s. 19. Uzupełnijcie schemat niezbędnymi faktami. **2.** Korzystając z mapy, opowiedzcie o warunkach traktatu z Verdun. Jakie były skutki upadku cesarstwa Karola Wielkiego? Dlaczego późniejszą Ruś porównuje się z państwem Franków? **3.** Obejrzyjcie zdjęcie. Dlaczego Karol Wielki, przyjmując koronę cesarską, stoi na kolanach? Jak ten epizod świadczy o relacjach pomiędzy władcami a przywódcami Kościoła chrześcijańskiego?

W czasie, kiedy...

Wówczas...

na świecie

486 r. — utworzenie państwa Franków przez króla Chlodwiga, początek rządów dynastii Merowingów

751 r. — Pepin Krótki został królem państwa Franków, początek rządów dynastii Karolingów

768–814 r. — panowanie Karola Wielkiego w Królestwie Franków

800 r. — ogłoszenie Królestwa Franków cesarstwem

843 r. — zawarcie traktatu w Verdun, kres istnienia Cesarstwa Franków

na ziemiach Ukrainy

482 r. — założenie Kijowa (według jednej z wersji „oficjalnych”)

602 r. — ostatnia wzmianka o Antach w źródłach pisanych

Koniec VIII – początek IX w. — inwazja wojska pod dowództwem księcia Brawlina na Krym

IX w. — osadnictwo normańsko-ruskich grup wojskowo-handlowych nad Dnieprem Środkowym

839 r. — wzmianka o ludu „Ros” w Rocznikach Bertyńskich – znanej pamiętce pisemnej państwa Franków

Jeszcze raz o najważniejszym

Sprawdźcie siebie!

Orientujemy się w czasie i przestrzeni historycznej.

1. Obliczcie, ile lat istniało Królestwo Franków i jego następcę – cesarstwo. Zaznaczcie potrzebne daty na linii/taśmie/osi czasu w kolejności chronologicznej.
2. Pokażcie na mapie politycznej Europy, na terytorium których współczesnych państw leżały terytoria „królestw barbarzyńskich”. Które obecnie największe miasta europejskie powstały na obszarze cesarstwa Karola Wielkiego?

Pracujemy z informacją historyczną.

3. Ułóżcie pytania do tekstu paragrafu, zaczynając od następujących słów: Kiedy ___? Co ___? Kto ___? Gdzie ___? Skąd możemy się dowiedzieć o ___? Dlaczego ___? Jak ___? Jaki wynik ___? Zaproponujcie swoje pytania klasie.
4. Wytlumaczcie, jak rozumiecie wyrażenie „królestwo barbarzyńskie”. Ułóżcie z nim zdanie i zapiszcie je do zeszytu.

Okazujemy szacunek do ludzi i aktywność obywatelską.

5. Jak Karol Wielki rządził swoimi poddanymi? Przedyskutujcie w klasie pytanie: «Czy upadek cesarstwa Karola Wielkiego był nieunikniony?».
6. **A.** Wybierzcie słowa lub wyrażenia, które opisywałyby Karola Wielkiego. Zapiszcie je w postaci chmury skojarzeniowej. **B.** Korzystając z kodu QR, znajdującego się na początku paragrafu, przygotujcie wiadomość o Karolu Wielkim. W co z przeczytanego wierzycie, a w co nie? Dlaczego? **C.** Przygotujcie, indywidualnie lub w grupach, miniprojekt edukacyjny „Prawo Salickie – pamiętka prawa Franków”.

§ 2. Cesarstwo Bizantyjskie

Czy wiecie, że ...

... imię „Wasył” (Bazyli) pochodzi od greckiego słowa „Bazyleus” i oznacza „car”; podczas chrztu księżę Rusi Włodzimierz Światosławowicz (Wielki) został nazwany Wasylem (Bazyliem);

... według stwierdzeń niektórych kronikarzy, współczesnych historyków, w 860 r. Rusowie pod wodzą Askolda przeprowadzili wyprawę wojskową przeciwko stolicy Cesarstwa Bizantyjskiego, miastu Konstantynopol, po czym księżę i część drużyny przyjęli chrzest.

Terminy i pojęcia, które warto znać i rozumieć.

Ekspansja (od łacińskiego słowa „expansio”, co oznacza „rozszerzenie”, „rozprzestrzenianie się”) – poszerzenie, rozpowszechnienie czyichś rządów lub wpływu poza granice jakichkolwiek terytoriów pierwotnych, dokonywane w sposób pokojowy lub wojskowy.

Dodatkowa informacja do tematu

<https://cutt.ly/zwZccipb>

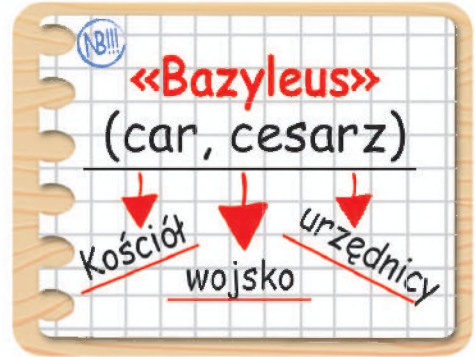
QR 2.1. Społeczeństwo bizantyjskie.

2.1. Kiedy i jak powstało Wschodnie Cesarstwo Rzymskie (Bizancjum) i kto nim rządził?

Historycy twierdzą: Cesarstwo Bizantyjskie pojawiło się w maju **330 r.** To właśnie wtedy cesarz *Konstantyn I Wielki* „poświęcił” (ciekawe, że według obrządku pogańskiego) nową stolicę na Wschodzie – miasto Konstantynopol. Miasto zostało zbudowane na wybrzeżu cieśniny Bosfor w miejscu dawnej osady **Bizancjum**. Tymczasem starożytny majestatyczny Rzym, znużony problemami i wojnami, stopniowo tracił wiodącą pozycję. Dlatego w 395 r., jak już wiecie, Cesarstwo Rzymskie podzieliło się na Zachodnie i Wschodnie. Część wschodnią (ze stolicą w Konstantynopolu) nazwano *Romejską* (czyli, oczywiście, Rzymską), później (w XVI w.) – *Bizantyjską*. Jej „obywatele” określali się jako *Romejowie*, rzadziej – Bizantyjczycy lub Grecy, którzy mówili wieloma językami, chociaż językiem państwowym była greka. Terytorium cesarstwa Romejów początkowo obejmowało Półwysep Bałkański, Azję Mniejszą, Egipt, Syrię, Palestynę, Mezopotamię, Zakaukazie, wyspy Morza Śródziemnego (zwłaszcza Kretę i Cypr), ale później rozszerzyło się w wyniku nieustannej **ekspansji** na odległe regiony Europy, Azji i Afryki Północnej, a także na tereny współczesnej Ukrainy.

Cesarstwo Bizantyjskie zapożyczyło antyczny system rządów. Prymat należał do cesarza, którego nazywano *Bazyleus* (w tłumaczeniu z greckiego – „car”). Do niego należała władza najwyższa, jego polecenia były odbierane jako ustawy, a jego pojawienie się przed ludźmi zamieniało się w prawdziwe widowisko. Nawet wybitni dowódcy, przywódcy dużych prowincji, bogaci i wpływowi urzędnicy uznawali siebie za „niewolników” cesarza. On opierał się na licznych urzędnikach państwowych i potężnym wojsku. Wierzano, że Bazyleus rządził z woli Boga, dlatego Kościół chrześcijański miał zauważalny wpływ na życie Romejów.

Potęga takiego systemu często była uzależniona od osobistych jakości władców. Jeżeli okazywali się nieudolni, państwo popadało w trudne sytuacje. Ogromny obszar, zróżnicowana ludność, brak kolejności dziedziczenia tronu, intrygi i nieporozumienia, bunty wojskowe doprowadzały do niestabilności politycznej. Dlatego po każdym okresie dobrobytu następował okres upadku.

Myślimy i działamy!

1. Pokażcie na mapie, jak rozszerzało się terytorium Cesarstwa Bizantyjskiego. Czy sąsiadowało ono z terenami współczesnej Ukrainy? Co jest wspólnego, a co różni ekspansję i kolonizację? 2. Jak sprawowano władzę w Bizancjum? 3. Przypomnijcie, jakie wydarzenia w historii powszechnej miały miejsce jednocześnie z powstaniem Cesarstwa Bizantyjskiego? Zaznaczcie ich synchroniczność na linii/taśmie/osi czasu.

2.2. Jak rozwijało się Cesarstwo Bizantyjskie za panowania Justyniana I?

Cesarstwo Bizantyjskie osiągnęło pierwszy szczyt potęgi za czasów **Justyniana I (527–565)**. Badacze uważają, że ten cesarz miał pochodzenie słowiańskie. Jego wujek Justyn I, doświadczony i dzielny wojownik, stał na czele państwa w wyniku zamachu pałacowego. Nie mając dzieci, adoptował siostrzeńca, zapewnił mu dobre wykształcenie i ogólnie przygotował do przyszłego objęcia władzy. Dzięki temu Justynian I mówił w kilku językach, rozumiał zawilosci służby dworskiej i funkcjonowanie administracji państwowej. Na co dzień zachowywał się prosto, nie pił alkoholu, nie jadł mięsa, łatwo znajdował wspólny język z ludźmi, ciężko pracował. Pisano o nim nawet, że jest „cesarzem, który nigdy nie śpi”, gdyż nocami przechadzał się po licznych salach własnego pałacu, rozmyślając nad ustawami i sposobami rozwiązywania codziennych problemów.

Cesarzowa Teodora,
mozaika, Bazylika św.
Witalisa, m. Rawenna, VI w.

Od początku swego panowania Justynian I stawiał sobie za cel odrodzenie potęgi cesarstwa, jego zjednoczenie i wzmocnienie roli chrześcijaństwa. W tym celu polegał na energicznych i utalentowanych pomocnikach. Wśród jego krewnych najbardziej wpływała była żona Teodora. Wyróżniała się urodą, miała sprytny i praktyczny umysł, a także dobrze знаła się na ludziach. Kiedy w Konstantynopolu w 532 r. wybuchło powstanie ludowe „*Nika*” („*Zwycięstwo*”), jej zdanie wpłynęło na jej męża, który stłumił powstańców. Jednocześnie jej nadmierne umiłowanie luksusu obciążało skarb państwa. Na przykład, dla Teodory utrzymywano flotę, a podczas jej ciągłych podróży mogło jej towarzyszyć prawie cztery tysiące służących!

Życie prawne Cesarstwa Bizantyjskiego zostało określone przez zbiór ustaw pod nazwą „Zbiór Prawa Cywilnego” („Kodeks Justyniana”). Jego zasady do dziś stanowią podstawę ustawodawstwa cywilnego większości krajów europejskich. Justynian I zajmował się także wzmocnieniem twierdz granicznych, układaniem dróg, na jego rozkaz budowniczowie kopali studnie, budowali mosty na górskich rzekach i urządzali miejskie kanały wodne. Aktywna polityka zagraniczna pochłaniała jednak ogromne środki.

Myślimy i działamy!

1. Pokażcie na mapie terytorium Cesarstwa Bizantyjskiego w okresie panowania Justyniana I.
2. Jakie kroki podejmował cesarz Justynian I, aby wzmocnić państwo?
3. Dlaczego władcy Królestwa Franków i Cesarstwa Bizantyjskiego próbowali układać ustawy dla swoich poddanych? „Prawo Salickie” i „Zbiór Prawa Cywilnego” to zbiory pisane. O czym świadczy ten fakt?

2.3. Jak rozwijało się Cesarstwo Bizantyjskie za panowania dynastii Macedońskiej i Komnenów?

Po śmierci Justyniana I Bizancjum stopniowo traciło wiele swoich posiadłości. Najbardziej dręczące były najazdy obcych ludów – Arabów i Słowian. W VII w. Arabowie zajęli Syrię, Mezopotamię, Armenię i Afrykę Północną. Dość odczuwalna była utrata Egiptu, spichlerza imperium. Słowianie, w szczególności

Antowie, zagrażali Półwypowi Bałkańskiemu i wielokrotnie pojawiali się pod murami Konstantynopola. Ostatecznie oni osiedlili się na części Półwyspu Bałkańskiego. Ponadto, na początku VIII w. cesarstwo zostało osłabione przez kryzys wewnętrzny, wywołany *ruchem ikonoklastów*. Władze, szukając pieniędzy na dalsze prowadzenie wojen, godziły w majątek kościelny. Zakazały one kultu ikon (obrazów świętych), tłumacząc wierzącym, że należy czcić Boga, a nie jego wizerunek. Przeciwników surowo karano. Biorąc pod uwagę fakt, że takiej decyzji sprzeciwiało się przede wszystkim duchowieństwo, ich majątek i grunty konfiskowano. Konfrontacja ikonoklastna trwała ponad sto lat. Ostatecznie ikony wróciły do klasztorów i kościołów, a także zrekompensowano im część szkód. Wyglądało na to, że społeczeństwo się uspokoiło.

W kolejnych latach sytuacja stopniowo się poprawiała. W tym celu władcy podejmowali wiele wysiłków. Przede wszystkim zajęli się wojskiem. Bazyleusom nadal udawało się utrzymywać dobrze wyszkoloną armię z wolnych chłopów i potężną flotę. Częściowo dzięki temu od połowy IX w. Bizancjum weszło w okres „rozkwitu”, związanego z panowaniem

dynastii Macedońskiej (867–1056). W szczególności *Bazyli I Macedończyk* (867–886) ustanowił taką zasadę dziedziczenia tronu, w wyniku której najwyższy urząd przypadł przedstawicielom tej samej rodziny. Ponadto, usprawniono i wzmocniono system finansowy, zreformowano system administracyjny i zaktualizowano ustawodawstwo. Odzyskano (co prawda nie na długo) Syrię, zdobyto Bułgarię. Aby podporządkować ostatnią, doszło do zaangażowania ruskiego księcia Światosława Igorowicza. Na lekcjach historii Ukrainy poznacie jego wyprawy wojskowe na Bałkany oraz wyprawy Askolda, Olega, Igora i Jarosława Wołodomyrowicza (Mądrego) do Konstantynopola. Ciekawie układały się stosunki z Bizancjum księżnej Olgi oraz Włodzimierza Światosławowicza (Wielkiego). Książę Włodzimierz Wsewołodowicz (Monomach) był wnukiem cesarza bizantyjskiego Konstantego Monomacha.

Za panowania **dynastii Komnenów (1081–1185)** nastąpił rozwój miast i wrosły wpływy arystokracji. Cesarz *Aleksy I Komnen* (1081–1118) odzyskał Azję Mniejszą, pokonał Pieczyngów, zabezpieczając północne granice. Jednak jego sukcesy nie zapobiegły kryzysowi. W 1176 r. Romejowie zostali pokonani przez *Turków seldżuckich*, a w 1204 r. stolicę cesarstwa zdobyli *krzyżowcy* (o tym będzie mowa w kolejnych rozdziałach). W państwie częstsze stały się powstania ludowe. Chociaż w XIII w. Bizancjum na krótko się odrodziło, jego potęga malała. Nieufność do chrześcijan zachodnich uaktywniła kontakty, a później konflikt z narodami wyznającymi islam. Kiedy Turcy seldżuccy, stale poszerzając granice nowo powstałego Księstwa Osmańskiego, zajęli Azję Mniejszą i Półwysep Bałkański, granice Bizancjum zostały zmniejszone jedynie do europejskiego wybrzeża cieśniny Bosfor i kilku małych posiadłości zamorskich, w szczególności na Krymie. W maju **1453 r.** Osmanowie zdobyli Konstantynopol i zmienili jego nazwę na **Stambuł**. Ponad tysiącletnia historia Wschodniego Cesarstwa Rzymskiego (Bizantyjskiego) dobiegła końca.

Myślimy i działamy!

1. Pokażcie na mapie terytorium Cesarstwa Bizantyjskiego w XII w. **2.** Zaznaczcie na linii/taśmie/osi czasu główne wydarzenia, które miały miejsce w Bizancjum za panowania dynastii Macedońskiej oraz pod rządami Komnenów. Jak rozwijał się ruch ikonoklastów? Dlaczego zostali pokonani? **3.** W jakich okolicznościach zakończyła się historia Cesarstwa Bizantyjskiego? Obliczcie, ile lat ono istniało.

2.4. Z jakich osiągnięć kultury zastąpiło Bizancjum?

Romejowie z szacunkiem traktowali naukę. Tradycyjnie szanowano przede wszystkim filozofię i teologię. Z IX w. patriarchowie Konstantynopola wysyłali kaznodziejów, aby szerzyć chrześcijaństwo na przestrzeniach okolicznych. Wiadomo, że święci Cyryl i Metody z miasta Tesaloniki stworzyli słowiański alfabet „cyrylicę”, przetłumaczyli Pismo Święte z języka greckiego na język słowiański. Lekarze pracowali nad rozpoznawaniem i leczeniem chorób. Znaczące osiągnięcia były w astronomii i matematyce. Na przykład, *Leo Matematyk* założył podwaliny algebry i mechaniki, a także dobrze znał się na nauczaniu dzieci. Flota bizantyjska używała „ognia greckiego” – łatwopalnej mieszaniny, która niszczyła statki wroga, ponieważ nie można było jej ugasić. Według legendy statki ruskiego księcia Igora zostały zaatakowane tą niezwykłą bronią w 941 r. podczas jego wyprawy do Konstantynopola.

Popularne były „żywoty świętych”, w których prawdziwe biografie wybitnych działaczy religijnych łączono z legendami. Przeszość opisywali autorzy świeccy, jak na przykład, *Prokopiusz z Cezarei* w ośmiotomowej „Historii wojen Justyniana z Persami, Wandalami i Gotami” czy *Anna Komnena*, która napisała „Aleksjadę” – przegląd życia i działalności swojego ojca, cesarza Aleksego I Komnena.

Dużo uwagi poświęcano architekturze i malarstwu. Wznoszono niezwykle piękne kościoły-bazyliki — wydłużone prostokątne budowle zorientowane na osi „wschód-zachód”, z wejściem od strony zachodniej i *absydą* (półkoliste pomieszczenie) w części wschodniej (ołtarzowej). Ściany zdobiły wyborne mozaiki i freski. W Konstantynopolu świeciła niesamowitym pięknem świątynia *Świętej Zofii (Mądrości Bożej)*, zbudowana na rozkaz Justyniana I. Według legendy cesarz zobaczył we śnie anioła pokazującego mu projekt przyszłej świątyni, na który ze skarbcza państwa wydano około 100 ton złota! Mistrzowie stworzyli prawdziwe arcydzieło. Kopuła katedry była gigantyczna (średnica – 30,95 m; wysokość

– 55,75 m), ale sprawiała wrażenie lekkiej. Nieporównalne oświetlenie, blask wielobarwnych marmurów, wyjątkowe panele mozaikowe robiły oszałamiające wrażenie. Cesarz chciał, aby jego pomysł przewyższył wielkość słynnej Świątyni Jerozolimskiej. To w pełni się udało. Zabytek służył obcokrajowcom jako obiekt do naśladowania. Architekci bizantyjscy również uczestniczyli w budowie podobnej katedry św. Zofii (Soboru Sofijskiego) w Kijowie.

Hagia Sophia (kościół Mądrości Bożej), m. Stambuł, widok współczesny

Myślimy i działamy!

1. Przyjrzyjcie się ilustracjom do paragrafu. Korzystając z wyszukiwarek internetowych, przygotujcie krótkie informacje o najśłynniejszych wynalazkach i osiągnięciach Bizantyjczyków w nauce i sztuce. Opowiedzcie je klasie. **2.** Które z osiągnięć Bizantyjczyków uzupełniły skarbiec światowy? **3.** Które z osiągnięć Bizantyjczków zapożyczyli Rusowie?

W czasie, kiedy...

na świecie

330 r. — utworzenie Cesarstwa Bizantyjskiego

527–565 r. — rządy cesarza Justyniana I

Wówczas...

na ziemiach Ukrainy

375 r. — początek najazdu Hunów na północne wybrzeże Morza Czarnego

VI–VII w. —
(Wielka) Wędrówka Słowian

IX–XI w. — rządy
dynastii Macedońskiej

1081–1185 r. — rządy dynastii
Komnenów

1453 r. — koniec istnienia Cesarstwa
Bizantyjskiego

Od 882 r. — rządy Olega w Kijowie, a
później książąt z dynastii Rurykowiczów

1097 r. — zwołanie zjazdu książąt w
mieście Lubecz

1185 r. — nieudana wyprawa Igora
Światosławowicza przeciwko Połowcom

1452 r. — likwidacja Księstwa
Wołyńskiego

Jeszcze raz o najważniejszym

Sprawdźcie siebie!

Orientowanie się w czasie i przestrzeni historycznej.

1. Wyobraźcie sobie Franka, żyjącego za panowania Karola Wielkiego, który chce udać się do Bizancjum. Czy mógłby on zostać świadkiem wydarzeń okresu panowania Justyniana I? A poprzedzających dynastie Macedońską? Których?

2. **A.** Korzystając z mapy, pokażcie, które współczesne kraje położone są na terytorium Bizancjum okresu rozkwitu. **B.** Pokażcie na mapie drogę, którą Rusowie mogli przedostać się z Kijowa do Konstantynopola.

Pracujemy z informacją historyczną.

3. Ułóżcie pytania do tekstu paragrafu, zaczynając od następujących słów: Kiedy ___? Co ___? Kto ___? Gdzie ___? Skąd możemy się dowiedzieć o ___? Dlaczego ___? Jak ___? Jaki wynik ___? Zaproponujcie swoje pytania klasie.

4. **A.** Wyjaśnijcie znaczenie słowa „ekspansja” w postaci pytania do krzyżówki. Podajcie przykład jego użycia, który miałby stosunek do Cesarstwa Bizantyjskiego.

B. Opiszcie rozwój Cesarstwa Bizantyjskiego za pomocą takiej krzywej: . Na „szczytach” i „dolinach” zapiszcie odpowiednie wydarzenia. Wytlumaczcie, dlaczego tak myślicie.

C. Istnieje zasada historyczna, zgodnie z którą każde imperium prędzej czy później przestaje istnieć. Udowodnijcie słuszność tej zasady.

Okazujemy szacunek do ludzi i aktywność obywatelską.

5. **A.** W pracy „Historia sekretna” Prokopiusza z Cezarei jest mowa o powstaniu „Nike” w Konstantynopolu w 532 r. Cesarz Justynian I przestraszył się i miał zamiar wyrzec się władzy, ale jego żona Teodora nalegała na zdecydowane działania. Wtedy z jej ust wyszło znane powiedzenie: „Najwspanialszym całunem jest purpura cesarska”. Wyjaśnijcie jego znaczenie. Czy rzeczywiście władza jest najwyższą wartością w życiu człowieka? **B.** Jakie są osobliwości w relacjach pomiędzy papieżami w Rzymie a władcami w „królestwach barbarzyńskich” oraz pomiędzy patriarchami a cesarzami w Bizancjum?

6. Zastanówcie się, jakie cechy ustroju rządowego odzwierciedla fragment prawa bizantyjskiego: „Państwo składa się z części i członków, podobnie jak człowiek, największymi i najbardziej niezbędnymi częściami są król i patriarcha, dlatego pokój i dobrobyt dusz i ciał poddanych zależy od całkowitej jedynomyślności i zgody między cesarstwem a kapłaństwem”.

§ 3. Kalifat Arabski

Czy wiecie, że...

... Jezus Chrystus jest jednym z najbardziej szanowanych proroków islamu, a we współczesnej Ukrainie żyje około 1 miliona muzułmanów; ... dziś Ukraińcy posługują się liczbami, które Arabowie przejęli od Hindusów i ulepszyli na swój sposób.

Terminy i pojęcia, które warto znać i rozumieć.

Islam (od arabskiego słowa, które w tłumaczeniu oznacza „pokorę”, „poddanie się” (bogowi)) – jedna ze światowych religii, która powstała w Arabii w pierwszym trzdziestoleciu VII w.

Koran (od arabskiego słowa, które w tłumaczeniu oznacza „recytację”, „głośne czytanie”) – święta księga muzułmanów, która zawiera podstawowe normy, zasady i proroctwa religijne.

Kalifat (od arabskiego słowa, które w tłumaczeniu oznacza „zastępca”, „następca zastępcy proroka”) – w społecznościach muzułmańskich – rządy, w ramach których władza należy do działacza religijnego; państwo, na czele którego stoi kalif.

Dodatkowa informacja do tematu

<https://cutt.ly/UwZcclE>

QR 3.1. Jak czytać i rozumieć arabskie imię?

QR 3.2. W czym się kryje tajemnica sukcesu wojska arabskiego?

QR 3.3. Arabowie w poszukiwaniu kamienia filozoficznego.

QR 3.4. Arabscy podróżnicy.

QR 3.5. Dlaczego Kalifat Arabski przestał istnieć?

3.1. Jakie były warunki przyrodniczo-geograficzne w Arabii?

Półwysep Arabski jest największy w Azji. Od zachodu omywają go fale Morza Czerwonego, od wschodu – wody Zatoki Perskiej i Omańskiej, a od południa – Zatoka Adeńska i Morze Arabskie. Półwysep łączy kilka dużych regionów o różnych warunkach naturalnych.

Arabia Południowa (lub *Jemen*) od dawna słynie z żyznych gleb, bogatych w roślinność. Żyły tam także liczne zwierzęta: wielbłądy, antylopy, gazy, tygrysy, lwy, hieny, wilki, lisy, zające, osły, strusie itp. Ludność miejscowa uprawiała rolnictwo nawadniane, wytwarzała olibanum (kadzidło uzyskiwane z żywicy drzewnej), które do dziś wykorzystuje się podczas ceremonii religijnych. W przybrzeżnym regionie górskim – *Omanie* – znajdowały się dogodne zatoki, służące jako szlaki handlowe. *Arabia Zachodnia* (lub *Hidżaz*) położona jest na północnym wybrzeżu Morza Czerwonego. Ziemia jest tam uboga, pozbawiona rzek, więc rolnictwo

uprawiano tylko wokół małych oaz. Zamiast tego głównie łowiono ryby i wydobywano koralowce, które nadawały się na biżuterię i ozdoby. Pozostała część półwyspu to rozległa *pustynia Arabska*, gdzie w ciągu dnia w niektórych miejscach temperatura sięgała $+60^{\circ}\text{C}$, a w nocy spadała aż do przymrozków.

Mimo wszystko nie należy uważać Arabii za biedną. Uprawiano tam rośliny lecznicze i korzenne – aloes, cynamon, szafran. Na obszarach górskich odkryto złoża złota, srebra, żelaza, miedzi, ołowiu i białego marmuru. Rozległe szlaki karawanowe łączyły półwysp z Chinami, Indiami i Afryką.

Мыслимы і діялымы!

1. Покажце на мапі тэрыторыю Пółвспу Аравіі. З якімі краямі он вóвчэз сáшыдаваў? **2.** Чо вядзелісьце і чо сідэ дэведзелісьце о варункх натуральных і клімаце тэя чэсьці Азіі? **3.** Як тэ варункі вплынэлы на зајэця мещанцóв Пółвспу Аравіі? Ктóрэ зајэця прэважаў?

3.2. Kim byli Arabowie, jak żyli i w co wierzyli?

Arabowie należeli do ludów semickich. Na północy półwyspu żyli półkoczownicy – *Beduini* („mieszkańcy pustyni”). Udomowili wielbłądy (zwierzę to może nie pić przez pięć dni i jednocześnie przewozić do 300 kg ładunku), co umożliwiło poruszanie się po pustyni, rabowanie karawan czy przymusowe pobieranie cła od kupców. Oprócz tego, Beduini hodowali bydło, osły, muły, konie (rasowe i niezwykle drogie) oraz handlowali wyrobami ze skóry. Tradycyjnie ubierali się w koszule z długim rękawem i płaszcze zapinane na guziki, a głowy zawiązywali chustką. Jedli mięso, mleko wielbłądzie, praśne placki jaglane lub jęczmienne oraz daktyle. Kobiety ubierały się prawie tak samo jak mężczyźni, ale nosiły biżuterię i używały kosmetyków.

Karawana handlowa, miniatura europejska, XIV w.

Arabowie z południa, *Jemeńcy*, woleli prowadzić osiadłą gospodarkę. W przeciwieństwie do swoich północnych braci, którzy nocowali na pustyni w namiotach, oni mieszkali w jaskiniach lub budowali kamienne bądź gliniane chaty kryte spiczastymi dachami ze strzechy. Jedli kasze zbożowe, mleko, ser, zielone warzywa, dynie, marchew, ogórki, melony, daktyle, mięso

(jagnięcinę i wołowinę), ryby, owoce, przyprawy. Nosili zapinane spódnice i opaski na głowach. Kobiety na luźne sukienki ubierały ciemne pokrywy.

Arabów, zwłaszcza Beduinów, wyróżniały silne więzi rodzinne i klanowe, gdyż na pustyni samotny człowiek nie mógł przetrwać. Starali się nie wrogować, choć nie zawsze było to możliwe. Z różnych powodów wybuchały konflikty, zastrzane przez tradycyjny politeizm. Z pojedynczymi chrześcijanami i Żydami współlistnieli liczni wyznawcy kultów pogańskich. *Mekka*, najbogatsze miasto Hidżazu, uważana była za centrum religijne. Znajduje się tam święta *Kaaba* („szczęścian”) – budowla, w której osadzony został Czarny Kamień – meteoryt. Otaczały go setki bożków. Ludzie przybywali z różnych części półwyspu, aby modlić się w Kaabie.

Myślmy i działamy!

1. Dlaczego Arabowie jednoczyli się szczególnie silnymi więzami rodzinnymi i klanowymi? 2. Obejrzyjcie miniaturę „Karawana handlowa”. Jak Europejczycy wyobrażali sobie kupców arabskich? Czym oni handlowali? Jakich zwierząt używano do przemieszczania się? Jak się ubierali? 3. Wiele ludów średniowiecznych, na przykład Goci do IV w., Arabowie i Słowianie do VII w. wyznawało pogaństwo. Jak myślicie, dlaczego później przyjęli monoteizm? Jakie czynniki wewnętrzne i zewnętrzne na to wpłynęły?

3.3. Czym jest islam i kim był prorok Mahomet?

Prorok Mahomet nawraca pierwszych wyznawców, miniatura perska, XIII w.

Arabowie z Południa wielokrotnie próbowali stworzyć własne państwa, ale z różnych powodów ich próby kończyły się niepowodzeniem. W wyniku zmian klimatycznych (zwiększone opady) tradycyjne zajęcia Arabów południowych (rolnictwo nawadniane, a więc handel) chyliły się ku upadkowi. Do wszystkiego

dodały się wewnętrzne kłótnie z Beduinami i zagrożenia zewnętrzne, co rodziło rozczarowanie wszechmocą bogów, którzy nie pomagali. Brakowało osobowości, która by przywróciła wiarę i zjednoczyłaby Arabów. Otóż w krytycznym momencie pojawiła się taka osoba, która zmieniła ich dalszy los. W Mekce w znanej rodzinie urodził się **Muhammad ibn Abdullah (Mahomet) (*570–†632)**. Wcześniej został osierocony, więc, aby przeżyć, wypasał owce swojego wuja. Później pracował jako karawaniarz dla bogatej wdowy Chadidża, którą poślubił, otrzymując jej majątek. Długie podróże, kontakty z chrześcijanami w Syrii i Żydami w Palestynie utwierdziły go w wierze w jedyne boga. Około roku 610 Mahometowi zaczęły pojawiać się wizje niebiańskie, pod wpływem których głosił swoje poglądy religijne. Jego żona i krewni uwierzyli w nich jako pierwsi. Nową religię nazwano **islamem**, a jej wyznawców **muzułmanami**, czyli „poddanymi”, „pokornymi” Najwyższemu (Allahowi).

Poganie potraktowali kazania Mahometa z wrogością. On został zmuszony do przeniesienia się do miasta Jatrib, gdzie jego objawienia zostały przychylnie przyjęte. (Później nazwę Jatrib zmieniono na *Medynę* (skrót od

Madinat al-Nabi – „miasto proroka”).) Tam otwarto pierwszą świątynię – *mezzet* – i zaczęto odprawiać nabożeństwa. **Rok 622** stał się rokiem „*hidżry*” („wędrowni”). Od tego roku muzułmanie prowadzą swoją rachubę lat. Po nawróceniu Medyny Mahomet rozpoczął wojnę z Mekką. Część mieszkańców stanęła po jego stronie, reszta się poddała. Kaaba została oczyszczona od bożków. Czarny Kamień zamieniono w kultową świątynię. Plemiona koczownicze szybko uległy wpływowi islamu. Wskutek tego na terytorium Arabii powstało silne państwo, zjednoczone religią i władzą.

Nowa religia – **islam** – nałożyła na wierzących określone obowiązki. Wśród nich: czcić jedyne boga Allaha i wierzyć w misyjną rolę Mahometa; odprawiać *salat* (modlitwę) pięć razy dziennie; pościć w miesiącu *Ramadan* (wiosną); nie kraść, nie pić wina, nie jeść wieprzowiny, płacić „podatek na biednych” (piątą część dochodu), nie trzymać muzułmanów w

niewoli; przynajmniej raz w życiu odbyć *hadżdż* (pielgrzymkę) do świętych miejsc – Medyny i Mekki.

Myślimy i działamy!

1. Dlaczego Arabowie sprzeciwiali się nawróceniu na islam? Jakie były skutki islamizacji Arabów? 2. Jakie były zasady nowej religii? Dlaczego miasto Mekka dla muzułmanów stało się święte? 3. Obejrzyjcie obraz Arabów, słuchających kazania Mahometa. Jak artysta przedstawił ich wygląd, nastrój, emocje?

3.4. Jaka była historia Kalifatu Arabskiego?

W 632 r., po śmierci Mahometa, na czele utworzonego przez niego państwa stanęli *kalifowie* („następcy” proroka). Oni skierowali swoje wysiłki na podboje. Muzułmanie nazywali pogan „niewiernymi”. Z tego powodu, aby chronić i szerzyć islam, prowadzili *dżihad* („świętą wojnę”). Jako pierwsze zostały uderzone cesarstwa Bizantyjskie i Perskie. Jeszcze w 637 r. Arabowie zdobyli starożytną stolicę Persji, miasto Ktezyfon. Następnie podbili Mezopotamię, Palestynę, Syrię i Egipt. Ekspansję zbrojną kontynuowali szlachetni i zamożni przedstawiciele rodziny **Umajjadów (644–750)**. Za panowania jednego z nich, Osmana ibn Affana (644–656), zebrano i spisano wszystkie „boskie objawienia” Mahometa. W ten sposób

sporządzono kanoniczny wybór tekstów *Koranu* („czytanie”, „recytacja”) obejmujących 114 rozdziałów. Później sporządzono *Sunnę* – oficjalny życiorys proroka z opisem jego życia i czynów. Umajjadzi rozszerzyli swoje wpływy w Persji Wschodniej, Azji Mniejszej i podbili Afrykę Północno-Zachodnią. W 711 r., korzystając z niestabilności w królestwie Wizygotów, przedostali się na Półwysep Iberyjski i zdobyli go w ciągu dwóch lat. Później udali się do Galii, dopiero w 732 r. król Franków Karol Młot pokonał ich w bitwie pod miastem *Poitiers*. Na wschodzie Arabowie dotarli do Indii i Chin.

„Bitwa Karola Młota z Arabami w 732 r.”, miniatura z „Wielkich Kronik Francuskich”, początek XI - koniec XV w.

W wyniku perypetii dworskich, wojen domowych i podbojów powstało ogromne państwo – **Kalifat Arabski** ze stolicą w mieście *Damaszek*. Na czele państwa stał *kalif*, posiadający nieograniczoną władzę. Już od połowy VIII w. ważne znaczenie miało stanowisko *wezyra* (pierwszego ministra). On strzegł pieczęci, zarządzał wojskiem i urzędnikami, a w czasie nieobecności najwyższego władcy wykonywał jego obowiązki. W prowincjach rządzili *emirowie*. Ich podporządkowanie kalifowi ograniczało się głównie do płacenia daniny. Z kolei emirowie wyznaczali *hakimów*, zarządzających mniejszymi terytoriami. Na zdobytych ziemiach Umajjadzi zakładali nowe miasta. Oprócz tego, budowali szpitale i hospicja dla chorych i niedołączonych, opiekowali się kupcami, wspierali naukę i sztukę. Jednocześnie na ich dworach popularne stały się rozrywki, tańce i muzyka, zakazane przez islam. Kalifowie i ich najbliżsi poplecznicy nie wstydzili się łamać posty, a ich krewni płądrowali prowincje i brali łapówki.

W 750 r. władzę przejęła dynastia **Abbasydów (750–1258)**, potomkowie Abbasa, wuja proroka Mahometa. Stolicę przeniesiono do Bagdadu. Jednak nie wszyscy uznali nową dynastię. Od Kalifatu odłączyły się Afryka Północno-Zachodnia i Hiszpania. Już od X-XI w. Abbasydzi uzależnili się od sąsiednich narodów, a w **1258 r. Mongołowie** zadali ostateczny cios państwu arabskiemu. Ciekawe, że w X-XII w. grozili mu Rusowie. Ich wyprawy wojskowe na Morze Kaspijskie odbywały się bardziej wytrwale niż przeciwko Bizancjum. Rusowie byli zainteresowani towarami kupców zamieszkujących miasta na wybrzeżu Morza Kaspijskiego. Według autorów muzułmańskich prawie wszystkie te wyprawy przeciwko Arabom zakończyły się niepowodzeniem.

Myślimy i działamy!

1. Dlaczego Arabom udało się stworzyć państwo dopiero po przejściu na islam?
2. Wymieńcie skutki ekspansji arabskiej dla narodów Europy i Azji.
3. W wyniku jakich wydarzeń upadł Kalifat Arabski?

3.5. Jak rozwijała się kultura arabsko-muzułmańska?

Lekarz odwiedza pacjenta,
miniatura, XIV w.

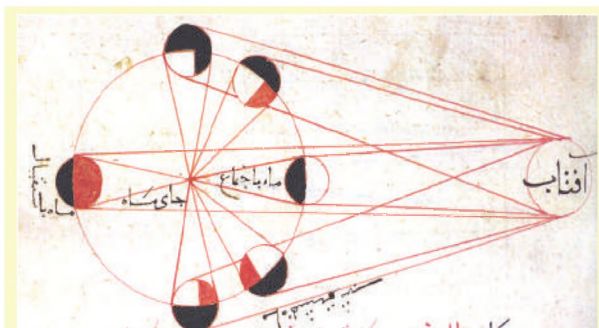

Zegar mechaniczny na słoniu,
miniatura arabska, XIV w.

W IX w. Bagdad stał się potężnym ośrodkiem naukowym Kalifatu Arabskiego. W mieście znajdował się szpital, w którym lekarze, lecząc pacjentów, korzystali z osiągnięć greckich, perskich i hinduskich. Miasto mogło poszczycić się także obserwatorium, w którym pracowało kilkudziesięciu astronomów i matematyków. Sława o nich sięgała poza granice państwa. Na przykład, *Al-Khwarizmi* przyczynił się do rozwoju

algebry. Już w XI w. znawca gwiazdzistego nieba *Al-Biruni* założył, że Ziemia kręci się wokół Słońca, a nie odwrotnie.

Arabowie jako pierwsi przepisywali i studiowali dzieła starożytnych historyków i filozofów. *Biblioteka w Bagdadzie* zawierała prawie milion tekstów religijnych i świeckich. Jednak nie była ona jedyna w kraju. Władcy Kairu mogli się pochwalić księgozbiorem liczącym 600 tys. tomów, a w muzułmańskiej Hiszpanii, w prowincji Kordoba, przechowywano 400 tys. ksiąg. Takie rekordy udało się osiągnąć dzięki papierowi, którego tajemniczy wytwarzania Arabowie nauczyli się od chińskich więźniów w połowie VIII w. Przy *meczetach* (świątyniach muzułmańskich) zakładano *medresy* – wyższe szkoły teologiczne. Rozwijała się literatura. Poeci śpiewali o życiu codziennym i wyczynach wojskowych, układali pouczające bajki o niesamowitych przygodach, zręcznych i sprytnych bohaterach. Najpopularniejsze bajki znalazły się w zbiorze „*Tysiąc i jedna noc*”, który legendarna *Szahrazada* rzekomo opowiadała swojemu mężowi.

Wyjaśnienie faz Księżyca, miniatura z traktatu *Al-Biruni*, X w.

Arabska mapa świata, XII w.

Kwitło budownictwo. Brukowano ulice nowo powstałych miast, instalowano latarnie do oświetlenia nocnego, o czym ówczesnej Europie nawet się nie śniło. Ściany pompaticznych pałaców zdobiono wzorami. Islam zakazuje przedstawiania postaci i twarzy ludzkich, dlatego do dekoracji wykorzystywano wzory kwiatowe, łącząc je ze specjalnym pismem. Arabowie nauczyli się wyposażać własne dwory w fontanny i wytwarzać prawdziwe cuda – wodne zegary mechaniczne.

Myślmy i działamy!

1. Spójrzcie na ilustracje. Przygotujcie krótkie (1–2 min) informacje o słynnych arabskich wynalazkach i osiągnięciach w nauce i sztuce. 2. Które z osiągnięć Arabów uzupełniły skarbiec światowy? 3. Co Rusowie oraz współczesni Ukraińcy zapożyczyli od Arabów? Dowiedźcie się o tym, korzystając z podręcznika do historii Ukrainy i wyszukiwarki Google.

W czasie, kiedy...

Wówczas...

na świecie

610 r. — rozpoczęcie działalności kaznodziejskiej przez Mahometa

VII w. — powstanie Kalifatu Arabskiego, pojawienie się islamu

644–750 r. — rządy dynastii Umajjadów w Kalifacie Arabskim

750–1258 r. — rządy dynastii Abbasydów w Kalifacie Arabskim

1258 r. — koniec istnienia Kalifatu Arabskiego

na ziemiach Ukrainy

602 r. — ostatnia wzmianka o Antach w źródłach pisanych

VI–VII w. — (Wielka) Wędrówka Słowian

IX w. — osadnictwo normańsko-ruskich grup wojskowo-handlowych nad Dnieprem Środkowym

860–1264 r. — powstanie, rozwój i rozdrobnienie Rusi-Ukrainy, kształtowanie się państwowości w Księstwie Wołyńsko-Halickim

1253 r. — koronacja władcy Księstwa Wołyńsko-Halickiego Danyła Romanowicza w mieście Dorohychyn

Jeszcze raz o najważniejszym

Sprawdźcie siebie!

Orientowanie się w czasie i przestrzeni historycznej.

1. A. Czy mogłby Romej, żyjący za panowania Justyniana I, słuchać kazań Mahometa? Czy mogłby Frank, żyjący za panowania Karola Wielkiego, wziąć udział w bitwie pod miastem Poitiers? **B.** Przez ile lat w Kalifacie Arabskim rządziły dynastie Umajjadów i Abbasydów?

2. Pokażcie na mapie kierunki podbojów arabskich i terytoria, przyłączone w wyniku tych podbojów.

Pracujemy z informacją historyczną

3. Ułóżcie pytania do tekstu paragrafu, zaczynając od następujących słów: Kiedy ___? Co ___? Kto ___? Gdzie ___? Skąd możemy się dowiedzieć o ___? Dlaczego ___? Jak ___? Jaki wynik ___? Zaproponujcie swoje pytania klasie.

4. A. Ułóżcie nazwy religii światowych w kolejności chronologicznej ich powstania: islam, buddyzm, chrześcijaństwo. **B.** Powiedzcie jednym słowem „namiestnik proroka”. Ułóżcie zdanie z tym słowem.

Okazujemy szacunek do ludzi i aktywność obywatelską.

5. A. Opiszcie organizację władzy w pierwszych Kalifatach Arabskich. **B.** Które z dziesięciu przykazań, których przestrzegają chrześcijanie, odpowiada następującemu przykazaniu islamu: „Nie ma boga prócz Allaha, a Mahomet jest wysłannikiem Allaha”? Wytłumaczcie, dlaczego tak myślicie.

6. A. Współcześni Ukraińcy używają liczb zwanych arabskimi. Zbadajcie ich historię korzystając z wyszukiwarki Google. Dobierzcie 2-3 ilustracje do swojej opowieści. **B.** Przygotujcie, indywidualnie lub w grupach, miniprojekt edukacyjny: „Koran – święta księga muzułmanów”.

Praca praktyczna: «Wpływ kultury bizantyjskiej na życie duchowe Rusi-Ukrainy»

Myślimy i działamy!

W zeszytcie utwórzcie i rozwiążcie zadania chronologiczne, aby dowiedzieć się, które wydarzenia miały miejsce wcześniej, a które później.

A. Założenie Konstantynopola czy założenie Kijowa. **B.** Powstanie Wschodniego Cesarstwa Rzymskiego (Romejskiego, Bizantyjskiego) czy wzmianka o narodzie „Ros” w Rocznikach Bertyńskich. **C.** Upadek Cesarstwa Bizantyjskiego czy podbój Rusi-Ukrainy przez Mongołów.

Myślimy i działamy!

Ustalcie (korzystając w razie potrzeby z wyszukiwarek internetowych) lata wydarzeń, o których mówi autor „Opowieści minionych lat”. Narysujcie w zeszytcie oś czasu, na której zaznaczcie określone lata. W jaki sposób te fragmenty świadczą o wpływie kultury Bizancjum na życie duchowe Rusi-Ukrainy?

A. «...I ochrzcił ją cesarz z patriarchą... Będąc oświeconą, radowała się ona duszą i ciałem. A patriarcha uczył ją wiary [chrześcijańskiej]. <...> I on [cesarz] odpuścił ją, mianowawszy swoją córką...».

B. «...Następnie, gdy Włodzimierz żył według prawa chrześcijańskiego, postanowił zbudować murowany kościół Najświętszej Bogurodzicy i, wysławszy [postów], sprowadził rzemieślników od Greków, [i] zaczął budować...»

C. «...Bojarzy <...> powiedzieli: „Gdyby prawo greckie było złe, twoja babcia Olga nie przyjęłaby chrztu”. <...> A Włodzimierz, odpowiedziawszy, rzekł: „Więc gdzie przyjmujemy chrzest?” A oni na to: „Gdziekolwiek chcesz”. A gdy minął rok, udał się Włodzimierz z wojskiem do Korsunia, greckiego miasta ...»

D. «...Ich książęta <...> wysłali [postów] do cesarza Michała z wiadomością: „Nasza ziemia jest ochrzczona, ale nie mamy nauczyciela, który by nas uczył i pouczał, i tłumaczył święte księgi”. <...> I oni [Metody i Cyryl], namówieni przez cesarza, zostali wysłani do ziemi słowiańskiej. <...> Kiedyż przyszli ci dwaj, [wtedy] zaczęli tworzyć słowiańskie pismo alfabetyczne...»

Myślimy i działamy!

Rozwiążcie zadanie chronologiczne. Zapiszcie kolejność obliczeń do zeszytu.

Jak wiadomo, w 1037 r. w Kijowie ukończono budowę soboru św. Zofii w miejscu, w którym rok wcześniej książę Jarosław Wołodomyrowicz pokonał Pieczyngów. W 2011 r. w Ukrainie obchodzono 1000-lecie założenia świątyni. Kiedy naprawdę go założono? Po ilu latach został otwarty dla parafianów?

Myślimy i działamy!

Wyobraźcie sobie jako kupca ruskiego. Jakie towary przewiezicie szlakiem „od Waregów do Greków” i odwrotnie „od Greków do Waregów”? Zapiszcie obie listy w zeszycie. Pokażcie drogę na mapie. Jak stosunki handlowe wpłynęły na wzajemne oddziaływanie Romejów i Rusów w życiu kulturalnym i duchowym?

Myślimy i działamy!

Połączcie się w pary lub grupy. Obejrzyjcie i porównajcie obrazy wymagowanych modeli średniowiecznego Konstantynopola i Kijowa. Które z osiągnięć Starożytnej Grecji i Bizancjum uzupełniły kulturowy i duchowy skarb Rusi i współczesnej Ukrainy?

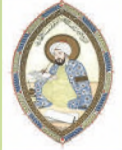

Fragment obrazu modelu Konstantynopola, IV–XIV w., malarz Antoine Elber, nowoczesność

Fragment modelu Kijowa, X–XII w., autorka Dinora Maziukiewicz, 1965–1973 r.

Uogólnienie do rozdziału «Powstanie pierwszych państw średniowiecznych»

	Królestwo Franków – Cesarstwo Franków	Cesarstwo Bizantyjskie	Kalifat Arabski	Ruś-Ukraina
IV	330 r. — utworzenie Cesarstwa Bizantyjskiego przez Konstantyna I Wielkiego			
V	486 r. — utworzenie Królestwa Franków przez Chlodwiga			Założenie Kijowa
VI		527–565 r. — panowanie Justyniana I		
VII		622 r. — wyjście (hidżra) Mahometa z miasta Mekka do miasta Medyna; początek rachuby lat u muzułmanów VII w. — utworzenie Kalifatu Arabskiego 644–750 r. — panowanie dynastii Umajjadów		Panowanie dynastii Kijowiczów
VIII	751 r. — początek rządów Pepina Krótkiego 768–814 r. — rządy Karola Wielkiego 800 r. — proklamowanie Królestwa Franków cesarstwem			
IX	843 r. — zawarcie traktatu w Verdun, kres istnienia Cesarstwa Frankijskiego			
X		IX – XI w. — rządy dynastii Macedońskiej		860 r. — wyprawa Askolda do Bizancjum
XI	1081–1185 r. — rządy dynastii Komnenów			980–1015 r. — panowanie Włodzimierza Wielkiego 1019–1054 r. — panowanie Jarosława Mądrego
XII			750 –1258 r. — rządy dynastii Abbasydów	XII – XIII w. — odrębne księstwa Rusi-Ukrainy
XIII			1258 p. — kres istnienia Kalifatu Arabskiego	1240 r. — zdobycie Kijowa przez Mongołów
XIV				1349 r. — kres istnienia państwa Wołyńsko-Halickiego
XV		1453 r. — kres istnienia Cesarstwa Bizantyjskiego		

Gra „Co skąd?”

Gra „Ciekawe słowa”

Gra „Sekwencja”

Kształtowanie europejskiego społeczeństwa średniowiecznego

Rozdział 2

1

2

3

4

5

6

7

8

1. Rycerz, miniatura, XIV w.
2. Chłop i chłopki przy pracy, miniatura, XV w.
3. Uroczysta przysięga wasala, miniatura, XIII w.
4. Gra w tryktraka, miniatura, XIV w.
5. Krystyna de Pizan daruje książkę, miniatura, XV w.
6. Szlchetne damy zajmują się tkactwem, miniatura XV w.
7. Biskup konsekruje kościół, miniatura, XV w.
8. Uroczysta procesja miejska, miniatura, XV w.
9. Zwierzę domowe, miniatura, XV w.

9

§ 4. Człowiek i przyroda w średniowieczu

Czy wiecie, że ...

... nawet po Wielkiej Wędrówce Ludów i (Wielkiej) Wędrówce Słowian Europejczycy aktywnie zmieniali swoje miejsca zamieszkania; ... ostatnimi koczownikami, którzy skolonizowali Europę Środkową, były ludy ugrojskie (Węgrzy), Pieczyngowie i Połowcy; wszyscy oni pozostawili ślady w różnych okresach historii Rusi-Ukrainy.

Terminy i pojęcia, które warto znać i rozumieć.

Kolonizacja wewnętrzna — zasiedlanie i zagospodarowanie terytoriów, ziem w obrębie kraju.

Kolonizacja zewnętrzna — zasiedlanie (podbój) i zagospodarowanie terytoriów, ziem poza granicami kraju, którym niekiedy towarzyszą okrutne działania wobec miejscowej ludności.

Kolonizacja (od łacińskiego słowa „kolonia”, co oznacza „osada”) – 1) zasiedlanie wolnych terytoriów; 2) zajęcie jakiegokolwiek terytorium lub kraju w celu dalszego zagospodarowania lub wykorzystania dla własnych celów.

Migracja (od łacińskiego słowa „migratio”, co oznacza „przesiedlenie”) - przemieszczanie się ludzi przez granice kraju lub w obrębie kraju wraz ze zmianą miejsca zamieszkania na stałe lub na czas określony.

Dodatkowa informacja do tematu

<https://cutt.ly/5wZccMog>

QR 4.1. Jak polowano na jednorożce?

4.1. Jak człowiek i przyroda współistnieli we wczesnym średniowieczu?

Gdyby człowiek starożytności nagle się okazał we wczesnośredniowiecznej Europie, byłby zaskoczony tym, co zobaczył. Życie codzienne w tamtym czasie było nie do zniesienia, pełne cierpienia na skutek ciągłych wojen i kłótni królów „barbarzyńskich” z ich poddanyymi urzędnikami. Miasta popadały w ruinę, pustoszały wsie, otoczone ogrodzeniami i murami, wzniesionymi w celu ochrony przed nagłymi napadami zbójców lub najeźdźców. Czynniki geograficzne doprowadziły do pewnych różnic w prowadzeniu gospodarstwa. Rolnictwo nie było w stanie wszędzie zapewnić żywność. Przeważnie orano odłogi, czyli dziewicze, dotychczas nietknięte ziemie. Nawet tam, gdzie je uprawiano, pozostawiano w spokoju na dwa lata, aby przyroda przywróciła płodność. Nikt nie opiekował się kanałami irygacyjnymi i tamami. Z tego powodu zbytnio się

zwiększyła powierzchnia bagien. W niektórych regionach Europy zarośla szybko „podbijały” przestrzenie pozostawione przez rolników. Z powodu braku szlaków lądowych podróżnicy żeglowali po rzekach, będących często dodatkowym źródłem pożywienia, przeszkodą obronną, granicą państwa lub szlakiem handlowym. Nie sprzyjały rozwojowi również warunki klimatyczne. Mroźne zimy i deszcze niszczyły plony. Dopiero od X w. nastąpiło ocieplenie klimatu, które umożliwiło przejście rolnictwa na wyższy poziom. Jednak wiosenne powodzie i letnie susze nadal stanowiły ogromny problem dla chłopów.

Największym przyjacielem, a jednocześnie wrogiem człowieka we wczesnym średniowieczu był las. Drewno służyło jako materiał budowlany. Podosycało także zbawienny ogień, na którym przygotowywano skromne potrawy, który ogrzewał domy w srogie zimy. Lasy „dostarczały” też pożywienia, gdyż polowano tam na zwierzynę, której mięso stanowiło wówczas niezbędny element diety. Ponadto, z dziupli wydobywano *dziki miód* (od „dzikich” pszczół), a na obrzeżach lasów zbierano jagody, grzyby, orzeszki piniowe i żołędzie, którymi karmiono świnie. Jednocześnie lasy „przerażały”. Watahy wilków, niedźwiedzi i inne dzikie zwierzęta wyrządzały znaczne szkody w posiadłościach, a czasem atakowały ludzi. W zaroślach czekali

rabusie. Bajki i legendy opowiadały o niesamowitych i niebezpiecznych stworzeniach. Razem z prawdziwymi dzikimi i jeleniami współżyły fantastyczne jednorożce, smoki, centaury, wróżki, krasnoludy, gryfi oraz wiele innych, spotkanie z którymi nie wróżyło nic dobrego.

Z punktu widzenia współczesności wydaje się, że we wczesnym średniowieczu Europejczycy okrutnie traktowali środowisko. Niewątpliwie, w ciągu IX–XI w. ożywienie działalności gospodarczej doprowadziło do wycinania lasów, wyczerpywania się gruntów i w ogóle do „rabowania” przyrody. Jednak powodem tego było przetrwanie, a nie zysk. Rzeczywiście, ludzie okazywali okrucieństwo wobec środowiska, ale przede wszystkim dlatego, że w ten sposób zaspokajali swoje potrzeby życiowe.

*Pieczenie dzika,
miniatura, XV w.*

Myślimy i działamy!

1. Czy historycy słusznie nazywają wczesne średniowiecze okresem upadku Europy?
2. Czego można się dowiedzieć na temat „relacji” natury i człowieka, oglądając miniaturę „Pieczenie dzika”?
3. Jak we wczesnym średniowieczu Europejczycy traktowali środowisko? Jak obywatele państw dzisiejszej Europy „postępują” wobec przyrody?

4.2. Dlaczego nastąpił ruch ludności w średniowiecznej Europie? Czym jest kolonizacja wewnętrzna i zewnętrzna?

Mądrość ludowa głosi: ryba szuka, gdzie głębiej, a człowiek – gdzie lepiej. Średniowieczni Europejczycy również szukali lepszego, dlatego często zmieniali miejsce zamieszkania. Po zakurzonych, mokrych lub zamarzniętych drogach wędrowali pielgrzymi, mnisi, żebracy, rzemieślnicy, aktorzy, a przede wszystkim kupcy (byli pierwsi zarówno na lądzie, jak i na morzu). Niekiedy wpadali w sytuacje niebezpieczne, lecz to nie powstrzymywało ich na drodze do bogactwa. Od XI w., wraz z odrodzeniem miast, *negocjanci* (kupcy zajmujący się handlem hurtowym) pełnili rolę swego rodzaju magnesu, który przyciąga ludzi.

Z drugiej strony, kupcy zwykle pojawiali się w już zamieszkałych miastach, w związku z czym nie musieli zakładać nowych. Wzrost liczby urodzeń na wsiach zmusił chłopów do zastanowienia się nad przyszłością swoich rodzin, gdyż powierzchnia gruntów uprawnych się nie zwiększała. Dla wszystkich nie starczało żyznej ziemi. Przed nieurodzajami ratowano się przesiedleniem.

Ciekawe, że władze pomagały przesiedleńcom. Woląc bardziej wybornie wyposażać własne majątki oraz z zyskiem gospodarować na rozległych, lecz zaniedbanych polach, arystokracja i bogaci celowo zapraszali zewsząd robotników, gwarantując im pewne przywileje – prawa i wolności. W ten sposób przebiegała **kolonizacja wewnętrzna**. W krajach jednak

Chłopi uprawiają ziemię pana feudalnego, miniatura, XV w.

brakowało wolnych miejsc nadających się do rolnictwa. Dlatego też spoglądali na obce przestrzenie, najczęściej je podbijając, co dało początek **kolonizacji zewnętrznej**.

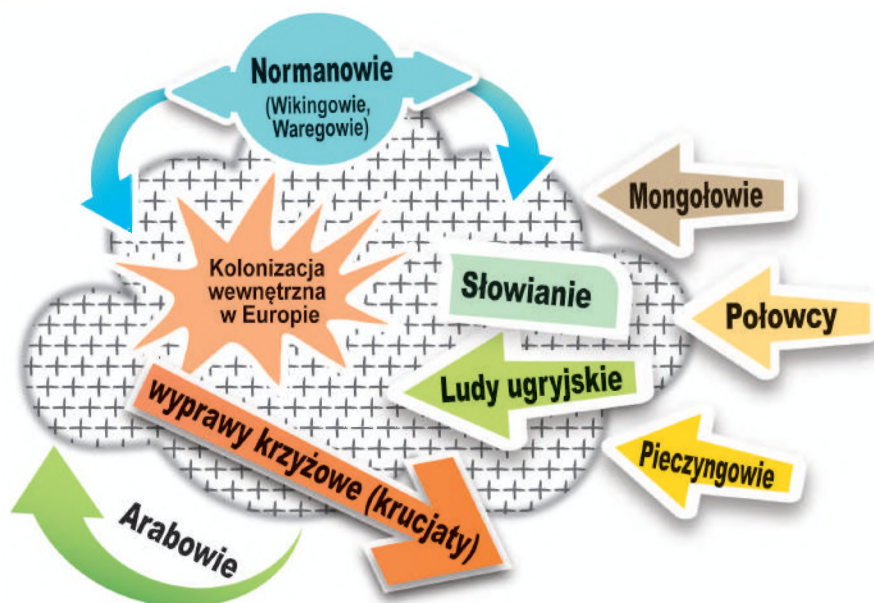

Myślimy i działamy!

1. Dlaczego w Europie nastąpiły ruchy ludności? 2. Czy jest możliwa pokojowa kolonizacja zewnętrzna? 3. Przyjrzyjcie się miniaturze, przedstawiającej codzienne życie chłopów. Dlaczego oni się przesiedlali? Wytłumaczcie swoje zdanie.

4.3. Jak przebiegała kolonizacja zewnętrzna w Europie Zachodniej? Czym były migracje?

Kolonizacja zewnętrzna w Europie Zachodniej odbywała się na różne sposoby, najczęściej zbrojnie. Za ilustrujący przykład można uznać ekspansję Skandynawów (Normanów-Wikingów-Waregów, o których będzie mowa później). Często ze względu na niesprzyjające warunki naturalne w swojej ojczyźnie oni bitwą „wygryzali” dla siebie obce osady, w których uprawiali ziemię, zakładali nowe miasta i wsie, dołączali się do kształtowania „obcego” państwa, jak w przypadku Rusi. W niektórych miejscach, nawet w okresie sprzyjającym, „rdzenni” Europejczycy uciekali się do zewnętrznej kolonizacji. Szczególnie wezwanie do krucjat doprowadziło do masowego krwawego ruchu wojsk „chrześcijańskich” na ziemię wyznawców islamu (ten epizod historii zostanie omówiony w rozdziale 3. tego podręcznika).

Choć okres Wielkiej Wędrówki Ludów minął, część z nich nadal **migrowała**. Na przykład, w IX w. w Europie pojawiły się *ludy ugryjskie* (Węgrzy), którzy zajęli terytorium Panonii (dawnej prowincji rzymskiej, otoczonej od północy i wschodu Dunajem, od zachodu „górnymi” Włochami, od południa Dalmacją i „górną” Mezją). W tym samym czasie stepy północnego wybrzeża Morza Czarnego przemierzali *Pieczynowie*, którzy po pokonaniu przez armię bizantyjską poddali się *Połowcom*. W pierwszej ćwierci XIII w. ich wypędzili *Mongolowie*. Z poprzednich paragrafów dowiedzieliście się, że wojska wschodniofrankijskie odsunęły Słowian na wschód. Lokalni mieszkańcy Hiszpanii stawiali opór arabskiej kolonizacji wojskowej. Później na odzyskanych przez Hiszpanów ziemiach ojczystych zamieszkali przedstawiciele różnych narodowości z niemal całego kontynentu.

Pogrzeb ofiar dżumy w mieście Tournai, fragment miniatury z „Kroniki i annałów Gilles Li Muisis”, 1272–1352 r.

Do ruchów migracyjnych często prowadziły epidemie, które wybuchały w różnych regionach Europy. W połowie XIV w. *Czarna Śmierć* (dżuma) zniszczyła prawie połowę populacji światowej. Na terenach współczesnej Ukrainy pierwsza fala choroby szalała w latach 1346–1349, przede wszystkim zabierając życie znacznej części mieszkańców północnego wybrzeża Morza Czarnego. Według obliczeń naukowców, w niektórych krajach i państwach straty ludzkie udało się całkowicie przezwyciężyć dopiero w XIX w. Ci, którzy przetrwali, wymagali dla siebie lepszych warunków pracy. Inni, którzy

mogli się poruszać, uciekając przed chorobą, pozostawiali swoje ziemie ojcowskie i osiedlali się na „bezpiecznych” obszarach. Otóż, w średniowieczu niemal nieprzerwanie trwały kolonizacje i migracje.

Myślimy i działamy!

1. Co jest wspólnego, a co różni słowa „ekspansja”, „kolonizacja”, „migracja”? Ułóżcie zdania z tymi wyrazami i zapiszcie je do zeszytu. **2.** Przypomnijcie sobie znaczenie słów „ruś”, „Rusinka”, „Rusin”, „Ruś”. Czy były powiązane między sobą przyczyny migracji w Europie i na terenach Rusi-Ukrainy? Jakimi były ich główne skutki? **3.** Dlaczego choroby powodowały ruchy migracyjne? Czy obecnie obserwujemy takie przypadki?

W czasie, kiedy...

Wówczas...

na świecie

na ziemiach Ukrainy

IX w. — migracja ludów ugrzyjskich na terytorium Panonii

IX w. — przybycie Waregów na tereny Rusi

Połowa XIII w. — podbój Rusi-Ukrainy przez Mongołów, wyparcie Połowców ze stepów północnego wybrzeża Morza Czarnego

Połowa XIV w. — rozprzestrzenianie się dżumy („Czarnej Śmierci”) w Europie

Jeszcze raz o najważniejszym

Sprawdźcie siebie!

Orientujemy się w czasie i przestrzeni historycznej.

1. Ile wieków minęło: od początku Wielkiej Kolonizacji Greckiej do początku Wielkiej Wędrowki Ludów; od początku migracji ludów ugrzyjskich do Panonii do wyparcia Połowców z północnego wybrzeża Morza Czarnego przez Mongołów? Aby ułatwić obliczenia, zaznaczcie podane daty na linii/taśmie/osi czasu.

2. Wyobraźcie, że powinniście przedostać się ze średniowiecznego Kijowa do Paryża. Korzystając z map, zamieszczonych w poprzednich paragrafach, wytyczcie sobie szlak lądowy i wodny. Który będzie krótszy? Który bezpieczniejszy? Jakie kraje zwiedzicie?

Pracujemy z informacją historyczną.

3. Ułóżcie pytania do tekstu paragrafu, zaczynając od następujących słów: Kiedy ___? Co ___? Kto ___? Gdzie ___? Skąd możemy się dowiedzieć o ___? Dlaczego ___? Jak ___? Jaki wynik ___? Zaproponujcie swoje pytania klasie.

4. **A.** Uzupełnijcie luki w tekście: „Władze sprzyjały ruchom migracyjnym. Szlachetni i zamożni celowo zapraszali robotników, gwarantując im pewne przywileje - prawa i wolności. Tak zachodziła _____ — zasiedlanie i zagospodarowanie wolnych ziem w kraju. Ze względu na brak terytoriów „wewnętrznych” wkraczano na posiadłości zagraniczne, podbijając je, co skutkowało _____». Dobierzcie synonimy do słowa „kolonizacja”. **C.** Ułóżcie wyrażenia w kolejności logicznej: kolonizacja wewnętrzna; rosnące zapotrzebowanie w ziemi nadającej się do uprawy; wzrost populacji; zagospodarowanie porzuconych terytoriów. Zaznaczcie możliwe współzależności strzałkami: „→”, „←”, „↔”. Wytłumaczcie swoje zdanie.

Okazujemy szacunek do ludzi i aktywność obywatelską.

5. Biorąc pod uwagę to, że średniowieczni Europejczycy uprawiali głównie rolnictwo, zastanówcie się nad pytaniem: „Dlaczego w tym paragrafie prawie nie wspomniano o „bogactwach” naturalnych, które wpłynęły na rolnictwo i hodowlę zwierząt, ale natomiast szczegółowo omówiono znaczenie lasów?”

6. Za pomocą wyszukiwarki Google dowiedzcie się o przebiegu „Czarnej Śmierci” na terenach Rusi-Ukrainy. Czy ta choroba wywołała migracje wewnętrzne?

§ 5. Średniowieczne społeczeństwo europejskie

Czy wiecie, że...

... przez długi czas nie zbroja płytowa, a kolczuga, chroniąca zwykle żołnierzy ruskich, służyła jako główna zbroja rycerzy europejskich;
... pierwszy król państwa Wołyńsko-Halickiego, Danyło Romanowicz, utworzył ciężko uzbrojone wojsko („оружники”), które z wyglądu przypominało rycerzy zachodnioeuropejskich.

Terminy i pojęcia, które warto znać i rozumieć.

Wasalność – relacje zależności osobistej jednych właścicieli ziemskich (wasali) od innych (seniorów, suzerenów). Wasal – właściciel ziemski, który otrzymał ziemię rolne, majątki ziemskie i patronat od bogatszego właściciela ziemskiego (seniora, suzerena), wobec którego odbywał służbę i dotrzymywał zobowiązań. Senior, suzeren – wielki właściciel ziemski, posiadający rozległe ziemie rolne, majątki ziemskie oraz prawo do władania podległymi terytoriami.

Komuna miejska (od łacińskiego słowa „komuna” – „wspólnota”, „społeczność”) – społeczność miejska, która uzyskała od właściciela prawo do samodzielnego zarządzania, czyli rozwiązywania swoich problemów wewnętrznych i zewnętrznych.

Stan społeczny – duża grupa ludzi, posiadających wspólne prawa, obowiązki i mających mniej więcej jednakowe możliwości majątkowe.

Lenno (feud) (od łacińskiego słowa „feodum” – „opłata”) – zapłata pieniężna lub posiadłości ziemskie, które były dziedziczone i za które konieczne było odbycie służby (głównie wojskowej) oraz wykonywanie obowiązków.

Feudalizm – system relacji między ludźmi, zbudowany na podstawie posiadania lenna (feodu), podporządkowania się, obowiązków i wykorzystania pracy poddanych.

Hierarchia feudalna (od połączenia słów „feudalny” i „hierarchia” – kolejne rozmieszczenie rang, stanowisk od najniższego do najwyższego lub w kolejności podporządkowania się) – system współzależności na zasadzie „senior-wasal”, gdzie na najwyższych „szczeblach” przebywali najbogatsi i najbardziej wpływowi władcy feudalni, na niższych – „średni”, a na najniższych – „mali” i niewpływowi.

Dodatkowa informacja do tematu

<https://cutt.ly/LwZcvo8c>

QR 5.1. Jak odbywała się przysięga wasala?

QR 5.2. Kobiety oraz ich role społeczne w średniowieczu.

5.1. Czym jest „lenno” i „feudalizm”?

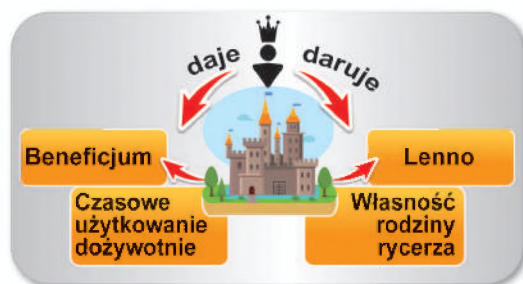
W poprzednich paragrafach była mowa o istnieniu beneficjów – ziem, przekazywanych na okres służby. W VIII w. rozdawał je majordom Franków Karol Młot, w wyniku czego zapewnił istnienie potężnego wojska konnego. Jednakże ziemie, na których mieszkali chłopci i mieszczenie,

można było posiadać jedynie czasowo. Jeśli właściciel doznał kontuzji i skończył służbę lub osiągnął poważny wiek i nie mógł wojować, pozbawiano go majątku na rzecz młodszego wojownika. Beneficjów nie można było dziedziczyć, dlatego dzieci i żona przeżywały trudne chwile, gdy traciły żywiciela rodziny (a wojny toczyły się cały czas!). Pragnąc przywrócić sprawiedliwość, następcy Karola Młota zaczęli rozdawać **lenna (feudy)** tym, którzy służyli w wojsku. Wojowników tego typu nazwano **panami feudalnymi**.

Lenno (feud) – własność ziemiska lub stały dochód z określonych terytoriów, którymi „dziękowano” za służbę dworską, polityczną lub wojskową. Feud różniło od beneficjum to, że był dziedziczny (jeśli potomkowie nadal służyli). Tak narodziło się

wasalstwo, kiedy „mali” panowie feudalni byli zależni od bardziej wpływowych i bogatszych, rozdających ziemię lub prawa do zysków. Otrzymując dar, **wasal (sługa)** składał przysięgę swojemu **seniorowi, suzerenowi (panu)**. Co prawda, często wasal otrzymywał również prawo do przekazywania ziemi swoim sługom, co tworzyło złożony i zawiły system relacji w społeczeństwie. Historycy nazwali takie relacje **feudalizmem**. Nie ma jednak wspólnej interpretacji tego terminu. Feudalizm jako zjawisko różnił się w poszczególnych okresach czasowych, a także na różnych terytoriach, w różnych państwach.

System feudalny zmienił ówczesne społeczeństwo europejskie. Stopniowo wyodrębniły się trzy **stany społeczne** – grupy ludności różniące się bogactwem, prawami i obowiązkami. Arystokracja, władcy, zamożni i wojownicy tworzyli uprzywilejowany stan „**ludzi, którzy walczą**”. Dla światopoglądu człowieka okresu średniowiecza niezwykle ważne było chrześcijaństwo. Duchowieństwo zajęło spore ziemie, z których czerpało ogromne zyski. Dlatego zazwyczaj ono okazywało wsparcie władzom. Przywódcy Kościoła, duchowni i mnisi również należeli do stanu uprzywilejowanego – „**ludzi, którzy się modlą**”. Natomiast chłopci, mieszczaństwo, rzemieślnicy, kupcy i reszta zwykłego ludu, którzy nie otrzymali lenna (feudów), popadli do stanu nieuprzywilejowanych „**ludzi, którzy pracują**”. Otóż, życie każdego człowieka zależało od przynależności do tego lub innego stanu.

W języku źródła historycznego

Biskup Adalberon z Laon o ustroju społeczeństwa, XI w.: „...Wierzymy w jedność Domu Pańskiego; a mimo to on jest trzyczęściowy. Ktoś wstaje, żeby się modlić, ktoś, żeby walczyć, a ktoś, żeby pracować. Trójca stanów jest jednomyślna, nieznana rozłamom. Pierwszy, poprzez służbę, utrzymuje całość; a dwa pozostałe, działając na swój sposób, przynoszą pocieszenie każdemu...”.

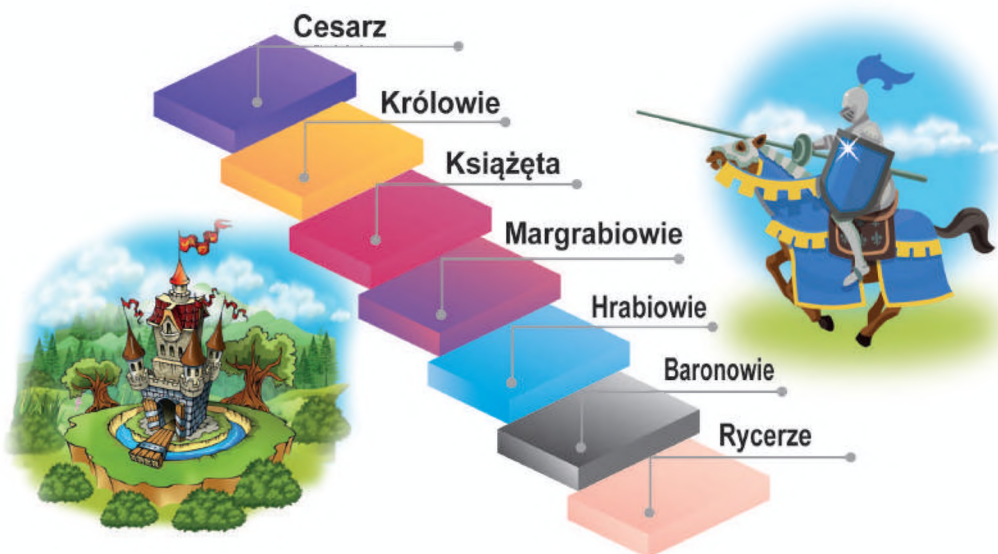
Myślmy i działamy!

1. Co oznacza słowo „feudalizm”? **2.** Jak rozumiecie znaczenie swoistej zasady średniowiecznych panów feudalnych: „Wasal mojego wasala nie jest moim wasalem”? **3.** Co Adalberon z Laon nazywał „Domem Pańskim”? Dlaczego uznał go za „trzyczęściowy”? O jakich stanach społecznych mówił autor?

5.2. Kim byli „ludzie, którzy walczą”?

Panów feudalnych, służących w wojsku, nazywano *rycerzami*. Ich życie miało w ciągłych bitwach, które toczyły się niemal na każdym kawałku wolnego terytorium. Często w walce o ziemię i zamki brat przeciwstawiał się bratu. Żądza sławy i bogactwa wypierała nawet przykazania chrześcijańskie. Wierzono, że zwycięża ten, kto popiera słuszną sprawę, dlatego też zabicie innego wojownika, a tym bardziej innego wyznania, tłumaczono planem i wolą Niebios.

O statusie rycerza decydowało miejsce w **hierarchii feudalnej**, gdzie każdy zajmował swój „szczebel”, znajdował się na swoim „stopniu” zgodnie z pochodzeniem i „stanowiskiem”. Tytuł *cesarza* był uważany za najwyższy. Choć potomkowie Karola Wielkiego z różnych państw próbowali otrzymać regalia cesarskie, nie wszystkim się to udawało. A to dlatego, że tradycyjnie na szczycie hierarchii feudalnej „zasiadali” *królowie*. Podlegali im *książęta (zepųozu)*, *margrabiowie* i *hrabiowie*. Najniższy „szczebel” zajmowali *baronowie*. Większość „ludzi walczących” stanowili zwykli rycerze. W krajach Europy „szczeble” hierarchii nieco się różniły. Na przykład, w Rusi-Ukrainie najwyższą władzę sprawowali *książęta (князи)*. „Stanowisko” księcia ruskiego równe było pozycji księcia zachodnioeuropejskiego. Nie oznaczało to jednak obniżenia statusu. Wręcz przeciwnie, w źródłach europejskich o książętach ruskich pisano jako o królach.

Rycerzy wychowywano od najmłodszych lat. Każdy przyszły żołnierz już od siódmego-ośmego roku życia musiał zdobywać umiejętności bojowe na dworze seniora, dbać o swój ekwipunek i opiekować się koniem. Ponadto, musiał dobrze pływać, brać udział w turniejach, grać na instrumentach muzycznych, grzecznie zachowywać się w stosunku do kobiet. Zbroja i broń ważyły prawie 40 kg. Rycerze w metalowych strojach biegali i skakali, ćwiczyli jazdę konną i tańczyli. Wraz z hartowaniem fizycznym opanowywali *kodeks honoru* – zasady zachowania rycerskiego. Silniejsi zobowiązywali się bronić słabszych, nie okazywać strachu, w razie potrzeby ukrywać lud prosty we własnych *zmkach*. Złamanie przysięgi uznawano za grzech śmiertelny. Wielu „ludzi wojny” pokojowo współistniało z ludnością cywilną, udzielając pomocy potrzebującym.

Myślmy i działamy!

1. Korzystając z wyszukiwarki Google, wyjaśnijcie różnice między słowami „rycerz” i „kawaler”. Dowiedzcie się o pochodzeniu i znaczeniu stałego wyrażenia „kodeks honoru”. Co oznaczało ono w średniowieczu, co oznacza dzisiaj? **2.** Przeczytaliście, że zbroja i broń rycerza ważyły prawie 40 kg. Opiszcie udział takiego wojownika w bitwie latem i zimą. Jak on atakował? Jak można było się przed nim bronić? **3.** Wyjaśnijcie, jak rozumiecie znaczenie stałego zwrotu „wstrząsnąć drabiną kariery”.

5.3. Kim byli „ludzie, którzy się modlą”?

Duchowieństwo odgrywało ważną rolę w europejskim społeczeństwie średniowiecznym. Przecież ono było odpowiedzialne za dusze wierzących. „Ludzi, którzy się modlą” dzielono na „białych” (kapłanów i świeckich, którzy pomagali podczas nabożeństw) i „czarnych” (mnichów, mieszkających w klasztorach).

Osobami duchownymi zostawali ludzie z różnych stanów. Potomkowie chłopów, mieszczan, rzemieślników, kupców i panów feudalnych raz po raz uzupełniali szeregi duchownych kościelnych. Wiązało się to z zasadą *majoratu*, zgodnie z którym ojcowski tytuł i majątek dziedziczył najstarszy syn. Natomiast młodszych często wysyłano na naukę do klasztoru, skąd rozpoczynali swoją karierę religijną. Nie ulega wątpliwości, że wpływowi i zamożni rodzice „promowali” swoje dzieci na wyższe stanowiska. Choć wychowanie w klasztorze było surowe (a nawet okrutne), było warte wysiłku i wydanych pieniędzy: przecież po zajęciu stanowisk pastory nieustannie modlili się za dusze swoich bliskich, czym rzekomo im pomagali dostać się do nieba. Od XII-XIII w. duchowni (z niektórym wyjątkiem w kościele obrządku wschodniego) przestrzegali *celibatu* — bezżenności, więc pozostawali bez spadkobierców.

Brygida Szwedzka na ołtarzu w kościele komuny Salem (Szwecja), artysta Herman Rode, koniec XV w.

Nie wszyscy duchowni znali Biblię i teorie religijne. Nabożeństwa odprawiano po łacinie, której parafianie nie rozumieli, a księża niedobrze nią mówili. Bez wątpienia wyróżniali się wśród nich ludzie wykształceni, tacy jak Aureliusz Augustyn i Grzegorz z Tours. Kobiety, związane z kościołem, również posiadały umiejętność czytania i pisania, jak na przykład Brygida Szwedzka. Jednak w niektórych przypadkach biskupi narzekali, że wyświęcają tych, którzy ledwo czytają popularną modlitwę „Ojcze nasz”.

Myślmy i działamy!

1. Dlaczego mnisi należeli do duchowieństwa „czarnego”? Jak zasada *majoratu* wpłynęła na kształtowanie się stanu duchowieństwa? 2. Zbudujcie hierarchię stanowisk dla „tych, którzy się modlą”, uwzględniając cechy Kościołów chrześcijańskich obrządku zachodniego i wschodniego. 3. Korzystając z wyszukiwarki Google, dowiedzcie się więcej o Brygidge Szwedzkiej. Podzielcie się informacją z klasą.

5.4. Kim byli „ludzie, którzy pracują”?

„Ludzie, którzy pracują” należeli do najliczniejszego stanu w społeczeństwie średniowiecznym. Większość z nich stanowili chłopci. To oni uprawiali i produkowali żywność, a we wczesnym średniowieczu także towary rzemieślnicze. Wybryki przyrody, ciągle zniszczenia, powodowane

przez wojny, zmusiły ich do szukania ochrony u „tych, którzy walczą” i tych, „którzy się modlą”. W ten sposób powstała swoista „wymiana” możliwości i usług. Chłopi uznawali zwierzchnictwo właścicieli ziemskich i duchowieństwa, płacili im podatki i wykonywali obowiązki. Zwierzchnicy z kolei zapewniali ochronę na wypadek ataków zbrojnych, składując we własnych spichlerzach zapasy zboża na plony.

W krajach europejskich stopień podporządkowania się chłopów był zróżnicowany. Na przykład, mieszkańcy wsi francuskiej zostali podzieleni na *willanów* i *serwów*. *Willanowie* byli potomkami wolnych mieszkańców komun frankijskich, więc przede wszystkim płacili podatki i wykonywali niezbędne obowiązki (naprawa mostów, tam, dróg). Mogli przekazywać potomkom swój majątek i dysponować nim bez zgody pana. *Serwowie* pochodzili od byłych niewolników i jeńców, więc ich służba była trudniejsza, a majątek dziedziczyli dopiero po zapłaceniu panu feudalnemu podatkowi (zwykle w postaci krowy lub świni). Obszary europejskie zamieszkiwało też wielu wolnych chłopów. W szczególności *bondy* skandynawskie nie uznawały niczyjej władzy, a w przypadku naruszenia praw mogły zatrudnić zabójców, aby ukarać przestępców.

Chłopi przy pracy, miniatura, XIV w.

Krawiec przy pracy, miniatura, XIV w.

Aktywny rozwój miast, który rozpoczął się w XI w., doprowadził do pojawienia się grupy społecznej mieszczan. Wśród nich wyodrębnili się rzemieślnicy i kupcy. Rzemieślnicy doskonale opanowali metody wytwarzania niezbędnych rzeczy. Kupcy kupowali i sprzedawali te rzeczy na wzajemnie korzystnych warunkach. Zwykłych mieszczan, rzemieślników i kupców nazywano czasem *burżuazją*. W niektórych miastach zaczęli oni zakładać **komuny** — społeczności, które pragnęły pozbyć się zależności feudalnej. Jednak w oczach panów feudalnych i duchowieństwa nawet bogatszy od nich rzemieślnik, kupiec, przedstawiciel rady miejskiej i parlamentu (o czym będzie mowa w

kolejnych rozdziałach) zawsze pozostawał „tym, który pracuje”.

Myślmy i działamy!

1. Który stan społeczny był najliczniejszy? Dlaczego? 2. Gdyby w średniowieczu istniał czwarty stan – mieszczaństwo, jakbyście go nazwali? Dlaczego rzemieślnicy i kupcy mieszkali głównie w miastach? Jak oni współistnieli z chłopami, panami feudalnymi, duchowieństwem? 3. Jakie epizody z życia średniowiecznego społeczeństwa opisują miniatury?

Jeszcze raz o najważniejszym

Sprawdźcie siebie!

Orientujemy się w czasie i przestrzeni historycznej.

1. Do jakiego podokresu średniowiecza należały VIII w., XI w., XIV w. i XV w.? Przedstawcie swoje zdanie na linii/taśmie/osi czasu.

2. **A.** Pokażcie na mapie wspomniane w paragrafie obiekty historyczno-geograficzne.

B. Pokażcie na mapie największe miasta średniowiecznej Europy.

Pracujemy z informacją historyczną.

3. Ułóżcie pytania do tekstu paragrafu, zaczynając od następujących słów: Kiedy ___? Co ___? Kto ___? Gdzie ___? Skąd możemy się dowiedzieć o ___? Dlaczego ___? Jak ___? Jaki wynik ___? Zaproponujcie swoje pytania klasie.

4. **A.** Do jakich stanów społecznych należeli: baron, bond, książę, hrabia, garncarz, biskup, płatnerz, kardynał, kowal, król, kupiec, lichwiarz, kapłan, serw, mnich, jubiler?

B. Jak myślicie, do jakiego stanu społecznego należeli ludzie pracujący umysłowo?

C. Do jakich stanów społecznych należały osoby przedstawione na ilustracjach?

Okazujemy szacunek do ludzi i aktywność obywatelską.

5. **A.** Rozwiążcie zadanie historyczne. „Książę Żak wezwał barona Pierre'a i nakazał mu zebrać wojsko podległych mu rycerzy do walki z wrogim księciem. Co powinien odpowiedzieć baron Pierre? Czy książę Żak miał prawo to zrobić?”.

B. Co podoba się wam w zachowaniu rycerzy, a co potępiaacie? Wytlumaczcie swoje zdanie.

6. Korzystając z wyszukiwarki Google lub po przeczytaniu książki, przygotujcie opowieść o średniowiecznym zamku.

§ 6–7. Życie codzienne w średniowiecznej Europie. Rycerze. Handel. Rzemieślnicy i chłopci

Czy wiecie, że ...

... na terenach etnicznie ukraińskich miasto Sanok, obecnie będące centrum administracyjnym powiatu o tej samej nazwie w województwie podkarpackim w Polsce, jako jedno z pierwszych otrzymało prawo magdeburskie (w 1339 r.);
... w 1356 r., sto lat po pierwszej pisemnej wzmiance, miasto Lwów otrzymało prawo magdeburskie.

Terminy i pojęcia, które warto znać i rozumieć.

Hanza (Unia Hanzeatycka, Związek Hanzeatycki, Unia Lubecka, Hanza Niemiecka, Hanza Lubecka) (od niemieckiego słowa „Hansa” – „unia”, „stowarzyszenie”) – z XII-XIII w. — stowarzyszenie wolnych niemieckich miast i kupców Europy Północnej w celu ochrony handlu.

Gildia (od niemieckiego słowa „Hilde” – „stowarzyszenie”) – w Europie Zachodniej – stowarzyszenie kupców i rzemieślników w celu ochrony ich interesów lub przywilejów.

Lichwa (od starosłowiańskiego słowa „lichwa” – „nadwyżka” lub gockiego „lichwa” – „zysk”) – udzielenie pożyczki pieniężnej pod warunkiem spłaty odsetek.

Mistrz (od łacińskiego „magister” – „nauczyciel”, „szef”, później - od niemieckiego „Meister” – „mistrz”) – wykwalifikowany specjalista z jakiegoś rzemiosła.

Czeladnik – rzemieślnik, nie posiadający własnego warsztatu i pracujący najemnie lub jako pomocnik mistrza.

Uczeń (od starosłowiańskiego słowa o tej samej nazwie, które oznaczało „naśladowca”) – osoba, ucząca się określonego rzemiosła.

Cech (od niemieckich słów „Zeche”, „zeichen” – „znak”, „flaga”) – stowarzyszenie rzemieślników jednej lub pokrewnych specjalności w celu ochrony praw i interesów.

Dodatkowa informacja do tematu

<https://cutt.ly/owZcbSBh>

QR 6–7.1. Zwierzęta domowe średniowiecznej arystokracji.

QR 6–7.2. Źródła średniowieczne o życiu codziennym

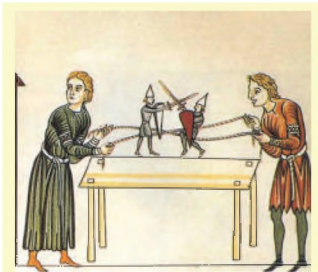

6–7.1. Ilu ludzi zamieszkiwało średniowieczną Europę?

Nie da się policzyć liczby średniowiecznych Europejczyków. Można opierać się wyłącznie na pojedynczych, sprzecznych zapisach. Według źródeł, które przetrwały do dziś, pod koniec XI w. Brytania (z wyłączeniem Szkocji i Irlandii) liczyła około 1,1 miliona mieszkańców. Już na początku XIV w. mieszkało tam 3,5 miliona „Brytyjczyków”. W tym samym czasie we Włoszech było około 9 milionów ludzi. Ogólnie rzecz biorąc, na początku XV w. prawie 43 miliony przedstawicieli różnych narodów

uważało Europę za swój dom. Oczywiście, dane te nie są dokładne, ale dają podstawę twierdzić, że w ciągu XI-XIV w. liczba ludności wzrosła co najmniej trzykrotnie. Zwykle przeważały kobiety, gdyż ciągłe wojny bezlitośnie zabierały życie mężczyzn. Według obliczeń badaczy francuskich, średnia wieku w tym czasie wynosiła nieco ponad 20 lat. Uznawano, że czterdziestolatek już osiągnął wiek starczy. Chociaż, po obliczeniu lat życia, powiedzmy, książąt ruskich widać, że byli oni długożyjący.

Dzieci w tym czasie były „małymi dorosłymi”. Już od 6-7 roku życia pracowały, pomagając rodzicom. Potomkowie arystokracji i rzemieślników byli wysyłani do innych rodzin, gdzie uczyli się rycerskiego zachowania lub rzemiosła. Na skutek niedożywienia zubożała młodzież średniowieczna różniła się od współczesnej niższym wzrostem (około 10 cm) i znacznie szczuplejszą staturą. Śmiertelność była niezwykle wysoka. Do XV–XVI w. medycyna prawie się nie rozwijała, więc wiele chorych dzieci umierało. Aby temu zapobiec, rodzice w pierwszą kolej chrzcili dziecko. To nie tylko „chroniło” jego duszę, ale także umożliwiało włączenie w jego opiekę krewnych lub bliskich rodzinie przyjaciół. Często rodzicami chrzestnymi zostawało kilka osób. Jeśli była możliwość, wybierało się bogatych.

Dziecięce gry z marionetkami, miniatura, XV w.

Dziecięce zabawy i zabawki, miniatura, XV w.

Mały Jezus na szczudłach, miniatura, XV w.

Dbano się także o wychowanie. Dzieci nie były rozpieszczane i im nie dogadzano. W XIII w. niemiecki kaznodzieja Berthold Ratisbon z miasta Regensburg wyraził szczególną opinię na ten temat. Wierzył, że dziecko jest jak kocioł, stojący na palenisku. Jeśli takie naczynie zostanie przepełnione jedzeniem i darami, rosół wypłynie i ugasi płomień życia. Ciekawe, że po całej średniowiecznej Europie rozpowszechniane były miniaturowe wizerunki Matki Bożej z Synem Jezusem w ramionach. Teraz te setki obrazów pomagają historykom badać i rekonstruować życie codzienne dzieci w średniowieczu.

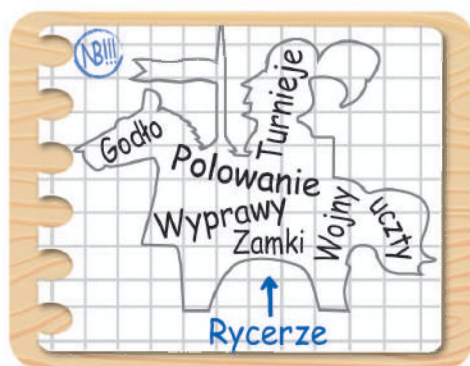
Myślimy i działamy!

1. Dlaczego nie ma dokładnych danych na temat liczby ludności w średniowiecznej Europie? 2. Dlaczego w tamtych czasach dzieci nazywano „małymi dorosłymi”? 3. Wyjaśnijcie, jak rozumiecie wypowiedź Bertholda Ratisbona na temat wychowania dzieci. W jaki sposób wizerunki Matki Boskiej z Dzieciątkiem Jezusem pomagają historykom w rekonstrukcji życia codziennego? Rozważcie odpowiedź w parach.

6—7.2. Jakie było życie codzienne w średniowiecznym zamku?

Życie rycerzy miało głównie na wyprawach wojskowych. Kiedy jednak nadchodziły spokojne dni, „ludzie walczący” wracali do swoich zamków i beztrudnie spędzali czas. Sprawami domowymi zajmowali się ich zarządcy, rzadziej żony. Wojownicy nie uprawiali ziemi, nie wypasali bydła, nie zajmowali się rzemiosłem. Zamiast tego spożywali

gotową żywność i korzystali z gotowych wyrobów. Mieszkali w *donżonach* – wieżach, budowanych w środku zamków, na wzniesieniu i w trudno dostępnym miejscu. Zamożniejsi rycerze budowali pałace i wyposażali je w drogie szafy, skrzynie, łóżka, jedwabne narzuty i srebrne naczynia. Najbiedniejsi często nie mieli nawet dachu nad głową i utrzymywali się z przypadkowych zarobków, czasem z rabunków.

Rycerze lubili być w otoczeniu ludzi równych sobie, dlatego często zapraszali swoich przyjaciół na uczty. Po wspólnym posiłku grali w szachy, kości lub tryktraka i wymieniali się wiadomościami. O świcie rozpoczynało się polowanie. Psy pędziły dziki, jelenie, wilki, niedźwiedzie. Przy pomocy ptaków drapieżnych (sokołów, jastrzębi, pustulek) polowano na kaczki, zające, lisy. Później, podczas kolejnej wieczornej uroczystości, rozbrzmiewała muzyka, a na stole stawiano wykwintne dania z dzicyzny. W niektórych miejscach były to bardzo dziwne potrawy. Na przykład, gotowane łapy niedźwiedzia, które służyły raczej jako dekoracja stołu niż danie.

Rycerze przede wszystkim szukali sławy. Jeśli nie udało się jej zdobyć w wojnach, organizowano *turnieje*. O takich zawodach ogłaszano zawczasu. Do udziału w zabawie dopuszczano wyłącznie tych, którzy

posiadali średniowieczne „login” i „hasło” – znali swój rodowód w najdrobniejszych szczegółach i mogli się pochwalić *godłem* (znakiem rodowym). Celem rywalizacji było zrzucenie przeciwnika z siodła. Zwycięzca otrzymywał uznanie, a w późnym średniowieczu nawet nagrodę pieniężną. Jedną z najcenniejszych nagród była przychylność pięknej panny, która z rodzicami przyjechała na turniej. Nawet w XVI w., kiedy broń palna ostatecznie zachwiała potęgą wojska rycerskiego, nadal organizowano turnieje.

Sokolnictwo,
miniatura, XIV w.

Turniej rycerski,
miniatura, XIV w.

Myślimy i działamy!

1. Za pomocą wyszukiwarki Google wyszukajcie schemat lub dowolne zdjęcie średniowiecznego zamku. Wskażcie jego główne elementy. W których z nich mieszkano? Które służyły do obrony? **2.** Obejrzyjcie miniatury, przedstawiające wypoczynek i rozrywkę rycerzy. Dopasujcie je do zdań w tekście. Jakie dodatkowe informacje zawiera tekst? Co jeszcze przedstawiają miniatury? **3.** Jak mijало życie codzienne średniowiecznego rycerza?

6—7.3. Jak wyglądało życie w średniowiecznym mieście?

Już od XI w. stopniowo ożywiało się życie miejskie. Dzięki rozwojowi handlu odradzały się przede wszystkim miasta położone na wybrzeżu Morza Śródziemnego. W XII–XV w. rozkwitła włoska Genua, Wenecja i Florencja. Wyparłszy Bizantyjczyków, lokalni kupcy bardzo szybko nawiązali niezwykle zyskowne kontakty między Wschodem a Zachodem. Później

zaczęto tworzyć **gildie**. Najbogatsi zarabiali pieniądze nie tylko na handlu, ale także na **lichwie**. Już w XIV w. lichwiarze włoscy pożyczali pieniądze królom Anglii i Francji. W tym samym czasie przedsiębiorcy niemieccy i miasta wybrzeża Bałtyku (Lubeka, Stralsund, Rostock) utworzyły **Związek Hanzeatycki**, do którego wkrótce dołączyły północnoeuropejskie miasta Brandenburg, Kraków, Hamburg, Gdańsk, Toruń, Ryga i inne. Oprócz morskich szlaków handlowych wykorzystywano także lądowe. Na przykład, ten, który biegł ze wschodu przez Kijów, Lwów, Kraków, Pragę i Ratzbonę, zapewniał dostawę wschodnich towarów do serca Europy.

W wyniku doskonalenia technologii w rolnictwie oraz dzięki ożywionej działalności rzemieślniczej i przedsiębiorczej wzrosła liczba mieszkańców miast. Jeśli we wczesnym średniowieczu społeczność miejską, liczącą 5-10 tys. mieszkańców uważano za znaczną, to już w XIII w. kilka takich ośrodków mogło pochwalić się liczbą ponad 50 tys. osób. (Przez długi czas pierwszeństwo należało do Konstantynopola, liczącego prawie 1 milion mieszkańców.) Zwykle miasta były uzupełniane przez uciekających chłopów. Wówczas nawet istniała szczególna zasada: jeśli uciekinier „oddychał” miejskim powietrzem przez rok i jeden dzień, to już nie wracano go do właściciela ziemskiego. Aby uchronić się przed wpływami rycerstwa feudalnego, mieszczaństwo jednoczyło się w komuny, tworzyli własne jednostki wojskowe i samodzielnie rozwiązywali problemy wewnętrzne. Od XII w. rozprzestrzeniło się **prawo magdeburskie**, zapoczątkowane w niemieckim

mieście Magdeburg. Zgodnie z tym prawem mieszczan zwalniano od sądu pana feudalnego i oni mogli gospodarować samodzielnie. Zarządzanie i postępowanie sądowe przeprowadzano za pośrednictwem wybieranych organów – *rady* i *ławy*. Nawet budowę planowano według określonych norm. W centrum miasta

znajdował się *ratusz* – majestatyczna budowla, w podziemiach której przetrzymywano przestępców, a w pomieszczeniach naziemnych zasiadali członkowie magistratu, którzy decydowali o sprawach publicznych i wydawali wyroki. Jednak na urządzenie miasta przeznaczano nie tak dużo pieniędzy. W błocie niewybrukowanych ulic „pływały” patogeny niebezpiecznych chorób. Gęste, chaotyczne budynki zasłaniały promienie słoneczne. Ogólnie rzecz biorąc, duchowieństwo, pracownicy najemni, drobni handlarze, różni poszukiwacze przygód, studenci i żebracy tworzyli pstrokaty i chaotyczne środowisko. Ale nawet w takich okolicznościach urządzano uroczyste przyjęcia na cześć wizyt szanowanych lub wpływowych osób, odbywały się przedstawienia teatralne i organizowano święta nazywane dziś karnawalami. Jeżeli brakowało widowisk, „cieszono się”, powiedzmy, egzekucjami przestępców, co uważano za całkiem normalną rozrywkę.

Swoje życie codzienne organizowali także rzemieślnicy, mieszkający w miastach. Gromadzili się w **cechach**, które opracowywały statuty dotyczące regulacji stosunków, jakości produkcji i sprzedaży towarów. Zwykle na czele cechu stał *cechmistrz*, któremu podlegali **mistrzowie**, **czeladnicy** oraz **uczniowie**. Aby zostać mistrzem, trzeba było długo się uczyć, wykonać najlepszy wyrób – „*majstersztyk*” (zaliczano go jako egzamin), zorganizować piękną ucztę. Czeladnicy pomagali mistrzom lub byli przez nich zatrudniani. Uczniami byli nastolatki i młodzieńcy, którzy właśnie zostali przyjęci do opanowania określonego rzemiosła. Często mieszkali w domu, w którym znajdował się warsztat. Nauczano bardzo rygorystycznie – dopiero w XIII w. niemieckim mistrzom zakazano bicia uczniów po głowie.

Myślimy i działamy!

1. Nazwijcie i pokażcie na mapie największe średniowieczne miasta europejskie oraz główne szlaki handlowe. 2. Czym się wyróżniały miasta, które otrzymały prawo magdeburskie? Stwórzcie hierarchię stanowisk rzemieślników w cechu. Kim byli partacze? Dowiedzcie się od nauczyciela/nauczycielki. 3. Zestawcie i porównajcie życie codzienne mieszkańców miast europejskich i mieszczan Rusi-Ukrainy. Co było wspólnego, a co różniło ich życie codzienne?

6—7.4. Jakie było życie w domu chłopca?

Praca wiejska, miniatura, XIV w.

Domy chłopskie wyglądały skromnie, a ich wystrój wewnątrz był ubogi. Na przykład, łóżko było głównym i prawie jedynym przedmiotem w pokoju. Rodzina, którą było stać na łóżko, uważana była za dość zamożną. Oparcia i boki łóżka zdobiono różnymi oprawami i dekoracjami. Materace, poduszki i koce wypychano sianem lub słomą. Biedni spali na ziemi, również przykrytej sianem. Starej „ściółki” nie wyrzucano, lecz kładziono na niej nową warstwę suchej trawy. Proste potrawy

gotowano na otwartym palenisku, nie więc dziwnego, że w takich budynkach często wybuchały pożary. Szczury, myszy i owady, które uwielbiały siedzieć się w chłopskich mieszkaniach, sprawiały właścicielom nie tylko kłopoty, ale i szkody. Zimą chłopcy przeprowadzali do domów bydło, aby nie zamrzło.

Dzień pracy chłopca lub wieśniaczki zaczynał się o świcie. Każdy członek rodziny wykonywał określone obowiązki. Trzeba było nie tylko uporządkować własną gospodarkę, ale także wypełnić obowiązki wobec pana feudalnego. W przeciwieństwie do arystokracji i zamożnych mieszczan, wieśniacy nosili ciemne ubrania (jasne ubrania były im zabronione). Niektórzy rycerze traktowali chłopów jako istoty podrzędne, ci ostatni również nie lubili „ludzi, którzy walczą” i traktowali ich z pogardą. Na przykład, na turnieje często przychodzili miejscowi robotnicy, którzy radośnie kibicowali przeciwnikom swojego pana.

Chłopi jednoczyli się we *wspólnoty*. Razem pracowali, wspólnie korzystali z lasów i łąk, świętowali i ponosili zbiorową odpowiedzialność za popełnione zbrodnie. Nie każdemu takie życie odpowiadało. Najbardziej zdeterminowani lub zrozpaczeni uciekali do miast. Niektórzy uciekali się do bandytyzmu lub zostawali uczestnikami powstań ludowych (na przykład Żakeria, która wstrząsnęła Francją w połowie XIV w.). Jednak w większości chłopci sumiennie gospodarowali na swojej ziemi, tolerując nieporozumienia i ciesząc się z sukcesów.

Myślmy i działamy!

1. Obejrzyjcie miniaturę „Praca wiejska”. Opowiedzcie, jakie prace wykonywali średniowieczni chłopci. Czy te zajęcia różniły się od współczesnych? Jakich narzędzi używano? 2. Porównajcie życie codzienne chłopów w krajach Europy i na Rusi. Co jest wspólnego, a co różni ich zwyczaje i tradycje? 3. Dlaczego chłopci często uciekali do miast?

Jeszcze raz o najważniejszym

Sprawdźcie siebie!

Orientujemy się w czasie i przestrzeni historycznej.

1. Zaznaczcie na linii/tasme/osi czasu w kolejności chronologicznej daty i wszystkie wieki, wymienione w paragrafie. Zdecydujcie, do jakiego podokresu średniowiecza one należą.
2. Pokażcie na mapie największe miasta Europy i główne średniowieczne szlaki handlowe.

Pracujemy z informacją historyczną.

3. Ułóżcie pytania do tekstu paragrafu, zaczynając od następujących słów: Kiedy ___? Co ___? Kto ___? Gdzie ___? Skąd możemy się dowiedzieć o ___? Dlaczego ___? Jak ___? Jaki wynik ___? Zaproponujcie swoje pytania klasie.
4. **A.** Wyjaśnijcie pochodzenie słowa „turniej”. Jakie znaczenie turnieje oprócz rycerskich? **B.** Spośród wybranych słów „Hanza”, „gildia”, „lichwa”, „mistrz”, „czeladnik”, „uczeń”, „cech” wybierzcie te, które są niezbędne do opowieści o rozwoju średniowiecznego rzemiosła. **C.** Wyjaśnijcie pochodzenie i znaczenie przyjętego wyrażenia „Powietrze miejskie czyni człowieka wolnym”.

Okazujemy szacunek do ludzi i aktywność obywatelską.

5. **A.** Rozwiążcie zadanie historyczne. „5 kwietnia 1234 r. w mieście N-berg zostali zatrzymani chłopci Hans i Kurt. Właściciel żądał ich powrotu do majątku, uzasadniając, że oni uciekli. Uciekinierzy przyprowadzili świadków, którzy przysięgnęli na Biblię, że widzieli Hansa i Kurta zebranych w pobliżu miejskiego kościoła w zeszłym roku na Wielkanoc, która przypadała na 5 maja. Jaką decyzję podjął sąd w sprawie zbiegłych chłopów?”. **B.** Rozważcie i wyjaśnijcie, dlaczego w X-XIV w. Liczba ludności w Europie wzrosła trzykrotnie?

6. **A.** Korzystając z informacji paragrafu lub źródeł dodatkowych, narysujcie wymyślony średniowieczny zamek. Pokażcie jego główne elementy architektoniczne. **B.** Korzystając z wyszukiwarki Google, dowiedzcie się o przyczynach, przebiegu i skutkach Żakerii. Opowiedzcie o tym klasie.

§ 8. Rola Kościoła chrześcijańskiego we wczesnym średniowieczu

Czy wiecie, że...

... księżniczka Rusi Olga nawiązywała kontakty jednocześnie z przedstawicielami wyznawców chrześcijaństwa zarówno obrządku wschodniego, jak i zachodniego;

... matka i, prawdopodobnie, żona księcia wołyńsko-halickiego Romana Mściśławowicza wyznawała katolicyzm, a papieże Innocenty III, Honoriusz III i Grzegorz IX wielokrotnie wzywali władców wołyńsko-halickich do przejścia na obrządek zachodni.

Terminy i pojęcia, które warto znać i rozumieć.

Dogmat (od greckiego słowa o tej samej nazwie, oznaczającego „opinię”, „decyzję”, „nauczanie”) – doktryna lub poglądy, postrzegane jako prawda wieczna, niezmienna i niepodważalna; główna doktryna każdej religii.

Eparchia (od greckiego słowa o tej samej nazwie, co oznacza „udział”, „okręg”) – okręg kościelno-administracyjny, rządony przez biskupa.

Herezja (od greckiego słowa „ajresis” – „wybór”, „kierunek”, „szkoła”, „przekonanie”, „rozumienie” itp.) – to, co jest pozbawione zdrowego rozsądku, nonsens; odchylenie od ogólnie przyjętych poglądów; poglądy, sprzeczne z dogmatami i zasadami Kościoła rządzącego.

Inwestytura (od łacińskiego słowa „investio” – „zakładać”) – uroczysta ceremonia nadania wasalowi lenna (feudu) lub stanowiska.

Hierarchia kościelna (od połączenia słów „kościelny” i „hierarchia” – kolejne rozmieszczenie rang, stanowisk od najniższego do najwyższego lub w kolejności podporządkowania) – stopnie („schody”, „szczeble”) kapłaństwa i podporządkowania w Kościołach chrześcijańskich.

Dodatkowa informacja do tematu

QR 8.1. Jak wybierano papieży?

QR 8.2. Kim są mnisi-pustelnicy?

8.1. Jak Kościół chrześcijański wpływał na życie człowieka we wczesnym średniowieczu?

We wczesnym średniowieczu życie codzienne większości Europejczyków było nierozzerwalnie związane z Kościołem chrześcijańskim. Przecież to on odgrywał niezaprzeczną i decydującą rolę w duchowym światopoglądzie człowieka.

Wczesnośredniowieczny Kościół pozostawał w ciągłym konflikcie z licznymi **herezjami**, które mu zaprzeczały. Takie konflikty nie tylko urozmaicały religijną mapę Europy, ale także wzmacniały strukturę kościelną i „odsiewały” tych, którzy wątpili w **dogmaty** wczesnego

chrześcijaństwa. Gdy królowie Franków stali się wiarygodnymi sojusznikami Rzymu, Kościół zaczął zbrojnie pokonywać wrogów ideologicznych. Po stłumieniu heretyków i ochrzczeniu pogan on znacznie wzmocnił swoją władzę i rozszerzył obszar panowania chrześcijaństwa. Jeśli pod koniec V w. ono skupiało się na terenie Zachodniego i Wschodniego (Bizancjum) Cesarstwa Rzymskiego, to już w X–XI w. posunęło się na północ i wschód, obejmując tereny plemion germańskich (współczesne Niemcy), częściowo państwa Skandynawii, księstwa Polski i Czech, Królestwo Węgier, Ruś, Bułgarię i kraje Półwyspu Bałkańskiego. Jednocześnie nastąpiła „wymiana” odwrotna. Na przykład, kiedy Arabowie odbili od Bizancjum Afrykę Północną, Syrię i Mezopotamię, podbita ludność przyjęła islam. Jednak wśród potomków tych mieszkańców do dziś pozostaje wielu chrześcijan. Na przykład, Koptowie są potomkami starożytnych Egipcjan, którzy obecnie mieszkają w Egipcie, Sudanie, USA, Włoszech, Kanadzie, Australii.

Kościół wprowadził okresy „pokoju Bożego”, gdy ustawały wojny; nauczał gospodarować; opiekował się biednymi i ubogimi; rozwijał teologię; przechowywał zabytki kultury, w szczególności kroniki, annały. Często jednak on ingerował w administrację państw, utrudniał rozwój nauki,

hamował postęp techniczny, ograniczał wolę i wybór jednostki. Religijność średniowiecznych ludzi była przeważnie powierzchowna i demonstracyjna. Nawiasem mówiąc, oni nie byli dobrze zorientowani w dogmatach kościelnych, nie rozumieli kazań, wierzyli w przesady, magię, łącząc obrzędy pogańskie z chrześcijańskimi. Na przykład, do dziś w nocy z 23 na 24 czerwca, podczas obchodów urodzin Jana Chrzciciela, w Ukrainie odbywają się gry i zabawy zwane grami Kupały.

Myślimy i działamy!

1. Pokażcie na mapie terytoria rozpowszechnienia się światowych religii w średniowieczu. Jakie obszary obejmowało chrześcijaństwo? 2. Jak myślicie, dlaczego w jakiegokolwiek religii pojawiają się herezje? 3. Podajcie kilka współczesnych przykładów połączenia obrzędów pogańskich z chrześcijańskimi.

8.2. Dlaczego i jak doszło do rozłamu Kościoła? Jaka jest hierarchia Kościoła zachodniego?

Zostanie to omówione w kolejnych paragrafach, jednak nie zaszkodzi przypomnieć, że w średniowieczu Kościół chrześcijański przeżył wielką schizmę (rozłam). Od dnia swojego założenia Konstantynopol zaczął konkurować z Rzymem, zwłaszcza jako stolica chrześcijan. Duchowieństwo z obu ośrodków niegdyś jedyne imperium na swój sposób reagowało na herezje i na po swojemu chrzcilo pogan. We wczesnym średniowieczu konkurencja tylko się nasiliła. Na przykład, na Wielkich Morawach (kraju, który istniał na

ziemiach współczesnych Czech, Słowacji i terenach okolicznych) na początku odczuwalny był wpływ Bizancjum. Jednak Czesi szybko uznali zwierzchnictwo Rzymu. Coś podobnego uczyniła księżniczka ruska Olga, która zaprosiła misję ze Świętego Cesarstwa Rzymskiego, aby wyrzucić presję na Bizancjum. Różnice między innymi przejawiały się w dogmatach i nabożeństwach religijnych. Na przykład, na Zachodzie modlili się po łacinie, a na Wschodzie – po grecku. Wierzący „zachodni” robili znak krzyża pięcioma palcami złożonymi razem, podczas gdy „wschodni” – trzema.

Nawet księża różnili się wyglądem zewnętrznym. Dlatego naturalne jest, że w 1054 r. Kościół chrześcijański podzielił się na dwie niezależne gałęzie: zachodnią (katolicką pod przewodnictwem papieża) i wschodnią (prawosławną, na czele której stał Patriarcha Ekumeniczny Konstantynopola). Obie nieustannie się kłóciły, otwarcie lub skrycie przeciwstawiając się sobie.

Błogosławieństwo od papieża, miniatura, XIV w.

Wschodni Kościół chrześcijański nie miał jednej stolicy. Kilku jego przywódców – *patriarchów* – przebywało w miastach Aleksandrii, Antiochii, Jerozolimie i Konstantynopolu. Po ekspansji Arabów Patriarcha Konstantynopola stał się autorytatywnym przywódcą. Zwykle był posłuszny cesarzowi Bizancjum. Z jednej strony, to gwarantowało wsparcie i ochronę, z drugiej zaś oznaczało zależność od władzy. Dla chrześcijan obrządku zachodniego głównym miastem był Rzym, dlatego na czele Kościoła zachodniego stali papieże. Na początku oni byli posłuszni królom. Jednak w 754 r. Pepin Krótki

specjalnym dokumentem zatwierdził papieża Stefana na głowę niepodległego państwa w środkowych Włoszech. W historii dokument ten znany jest jako „*Donacja Pepina*”. Dzięki niemu europejscy przywódcy chrześcijan faktycznie zrównali się ze świeckimi władcami i zaczęli odgrywać pierwszoplanową rolę w podejmowaniu decyzji rządowych. Od X w. w życie duchowe Rzymu ingerowali władcy niemieccy. Uzyskali dla siebie prawo *inwestytury*, czyli wyznaczanie zaufanych osób na stanowiska kościelne. Jednak w kolejnych stuleciach wyższemu duchowieństwu katolickiemu udało się uwolnić od dokuczliwego uzależnienia.

Na przestrzeni wieków w Kościele zachodnim kształtowała się własna **hierarchia**. To swego rodzaju „drabina” stanowisk, na szczeblach której ulokowani byli duchowni: od najniższego do najwyższego według tytułów (stanowisk). Do wyższego duchowieństwa należeli *kardynałowie*, *arcybiskupi*, *biskupi* – ci, którzy otrzymywali tytuły (stanowiska) bezpośrednio od papieża. Każdemu z wybranych i wyświęconych przydzielano określone obowiązki. Na przykład, *biskupi* zarządzali okręgami (terytoriami) kościelnymi – **eparchiami** (diecezjami). Nadawali także oficjalne stanowiska duchownym kultu chrześcijańskiego, będącym na niższych poziomach.

Myślimy i działamy!

1. Przedyskutujcie w grupach, dlaczego Kościół chrześcijański podzielił się na zachodni i wschodni? Czy przyczyny rozłamu wiążą się z podziałem Cesarstwa Rzymskiego? 2. W zeszytcie ułóżcie „drabinę stanowisk” przywódców i służących wschodniego Kościoła chrześcijańskiego. Porównajcie ją z Kościołem zachodnim”. Co je łączy, a co różni? Uzupełnijcie schemat „Rozłam Kościoła”. 3. Obejrzyjcie miniaturę. Dlaczego mężczyzna otrzymywał błogosławieństwo od papieża w takiej pozycji? Co ona oznaczała? Czy taka sytuacja mogła mieć miejsce w Kościele chrześcijańskim obrządku wschodniego? Wyjaśnijcie dlaczego? Połączcie się w pary. Przedyskutujcie swoje zdania i przedstawcie je klasie.

Jeszcze raz o najważniejszym

Sprawdźcie siebie!

Orientujemy się w czasie i przestrzeni historycznej.

1. Korzystając z podręcznika do historii Ukrainy, dowiedzcie się, jakie wydarzenie miało miejsce w Rusi w roku rozłamu Kościoła chrześcijańskiego na zachodni i wschodni. Czy Ruś była wówczas państwem chrześcijańskim? Do jakiego Kościoła należeli Rusowie-chrześcijanie?
2. Wyobraźcie siebie jako chrześcijana-katolika, który chce podróżować po Eurazji. Z jakiego królestwa moglibyście zacząć podróż? Korzystając z mapy, wymieńcie kraje, w których moglibyście zwiedzić meczet, kościół, cerkiew, pagodę, synagogę.

Pracujemy z informacją historyczną.

3. Ułóżcie pytania do tekstu paragrafu, zaczynając od następujących słów: Kiedy ___? Co ___? Kto ___? Gdzie ___? Skąd możemy się dowiedzieć o ___? Dlaczego ___? Jak ___? Jaki wynik ___? Zaproponujcie swoje pytania klasie.
4. **A.** Opowiedzcie o Kościele chrześcijańskim we wczesnym średniowieczu, używając słów i wyrażen „dogmat”, „eparchia”, „herezja”, „inwestytura”, „hierarchia kościelna”. **B.** Dowiedzcie się o pochodzeniu i znaczeniu słów „prawosławie”, „katolicyzm”. **C.** Jaka rolę odegrał Kościół chrześcijański w życiu „tych, którzy walczą” i „tych, którzy pracują”? **D.** W paragrafie przeczytaliście o „Donacji Pepina”. Kiedyś pojawiło się pojęcie „Donacja Konstantyna”. Korzystając z wyszukiwarek internetowych, dowiedzcie się, jakie były przesłanki historyczne pojawienia się i autentyczności „donacji” Konstantyna Wielkiego. Jak myślicie, dlaczego powstał ten mit?

Okazujemy szacunek do ludzi i aktywność obywatelską.

5. Jakie znaczenie ma Kościół w życiu współczesnych Ukraińców? Podajcie przykłady.
6. Ułóżcie tabelę „Kościół chrześcijański i jego wpływ na życie Europejczyków we wczesnym średniowieczu”. Zaprezentujcie swoją pracę klasie.

Praca praktyczna: «Średniowieczne miasta na ziemiach ukraińskich»

Myślimy i działamy!

W zeszytcie ułóżcie i rozwiążcie zadania chronologiczne (równania), zapisując kolejność obliczeń. Narysujcie oś czasu i zaznaczcie na niej niezbędne lata, zachowując stosunek odległości między nimi.

Po raz pierwszy nazwę Lwowa podał autor „Latomisu Halicko-Wołyńskiego”, opisując pożar w mieście Hełm w 1256 r. Z kolei w 1356 r. polski król Kazimierz III nadał i ustanowił „temu miastu na wieki wieczne prawo niemieckie, które zwyczajowo nazywa się magdeburskim”. **A.** Po ilu latach od pierwszej pisemnej wzmianki Lwów otrzymał prawo magdeburskie. **B.** Kiedy będzie obchodzona 770. rocznica „latopisnej” daty założenia Lwowa?

Myślimy i działamy!

Obejrzyjcie mapę. Wykonajcie zadania w zeszytcie.

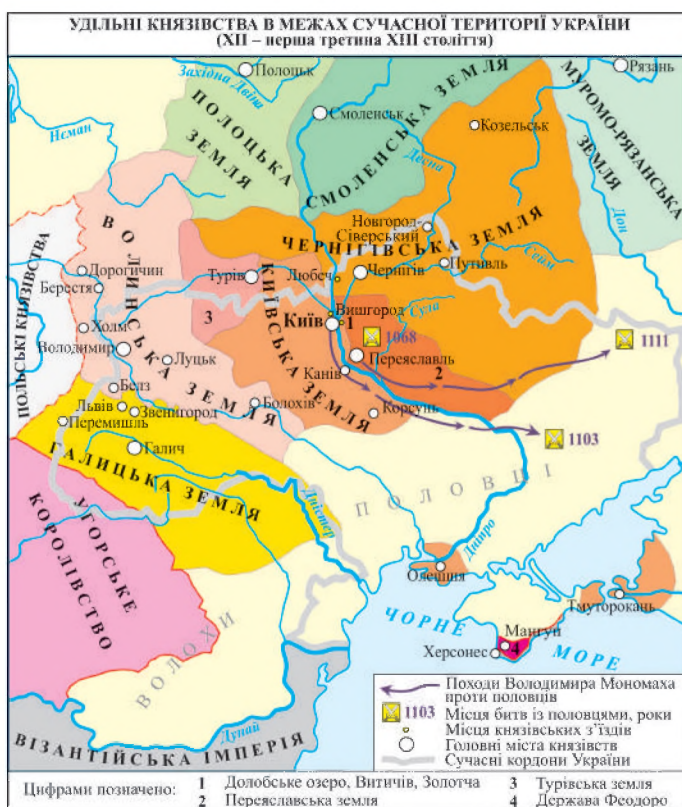
A. Wypiszcie nazwy miast, które były ośrodkami poszczególnych księstw (ziem) w granicach współczesnej Ukrainy.

B. Korzystając z wyszukiwarek internetowych, sprawdźcie daty ich powstania.

C. Zaznaczcie na osi czasu nazwy miast w kolejności ich założenia: od najwcześniejszego do najpóźniejszego. Zapiszcie właściwe daty.

D. Korzystając z wyszukiwarek internetowych, dowiedzcie się o pochodzeniu nazw tych miast. Opowiedzcie w klasie legendy lub wersje.

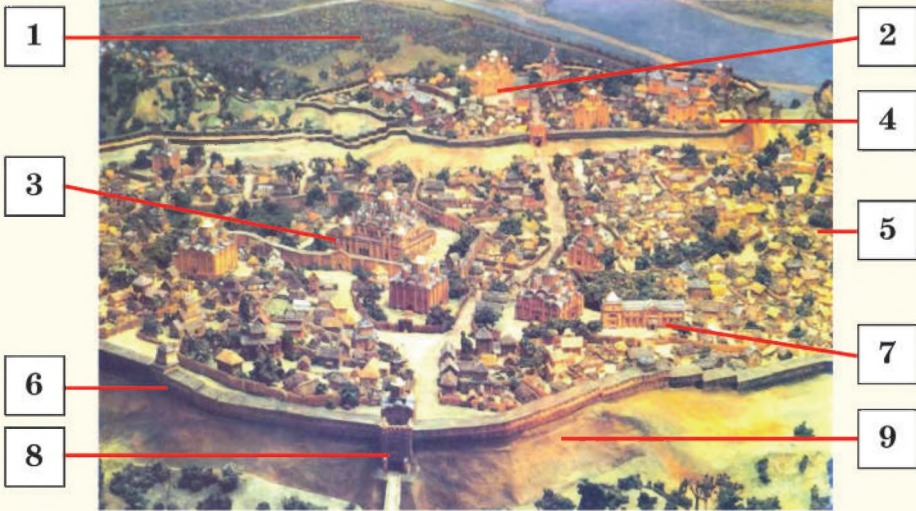
E. Dopasujcie nazwy współczesnych obwodów Ukrainy do nazw miast. Zapiszcie odpowiedzi.

Myślmy i działamy!

Obejrzyjcie układ Kijowa za panowania Jarosława Wołodymyrowicza (Mądrego). Dopasujcie w zeszytcie cyfry i litery oznaczające elementy fortyfikacji, części terytorium, zabytki stolicy Rusi-Ukrainy.

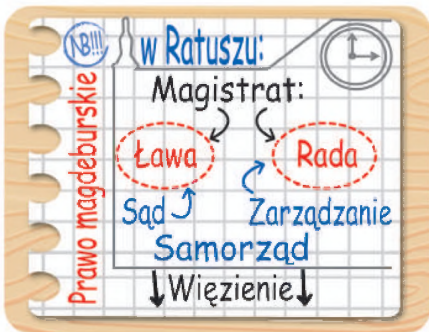

A. Wał ziemny. B. Drewniane ściany obronne. C. Padół. D. „Miasto” księcia Włodzimierza. E. „Miasto” księcia Jarosława. F. Złota Brama. G. Pałac książęcy na nowym dziedzińcu. H. Cerkiew Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny (Cerkiew Dziesięcinna). I. Sobór Świętej Zofii.

Myślmy i działamy!

„Przeczytajcie” schemat. Wybierzcie stamtąd słowa i wyrażenia i wpiszcie je do odpowiednich luk w tekście, przepisując go do zeszytu.

Od połowy XIV w. polscy królowie „darowali” niektórym ukraińskim miastom _____, w ten sposób „wyzwalając” je z podporządkowania właścicielom państwowym lub prywatnym. Dla prawidłowej realizacji samorządu, mieszczanie wybierali _____. W jego składzie wyróżniano _____ i _____. Radni zarządzali sprawami codziennymi, a także rozpatrywali spory cywilne. Na ich czele stał _____. Ławnicy sądzili za przestępstwa. Na ich czele był _____.

Budynek, w którym zasiadali urzędnicy, zwykle budowano pośrodku rynku oraz nazywano _____. Często w podziemiach urządzano _____, w których przetrzymywano przestępców.

Myślimy i działamy!

Przeczytajcie fragment statutu króla polskiego Kazimierza III o nadaniu miastu Lwów prawa magdeburgskiego i w parach odpowiedzcie na pytania.

...My, Kazimierz [III], z łaski Bożej Król Polski, <...> dajemy i ustanawiamy w tym mieście na wieki wieczne prawo niemieckie, które zwyczajowo nazywa się magdeburgskim... Zwalniamy wskazane miasto i jego mieszkańców od wszystkich jurysdykcji kasztelanów, wojewodów, sędziów, podsędziów, woźnych i spod władzy kogokolwiek, bez względu na to, jakim tytułem się posługuje, tak że przed nimi lub przed którymkolwiek z nich w sprawach dużych i małych nie odpowiadano, a jedynie mieszczanie przed swoim wójtem, a wójt przed nami lub naszym starostą... A w sprawach karnych lub innych, które się pojawią, wójt tego miasta otrzymuje pełną i bezwarunkową władzę do sądenia, wydawania wyroku, przedstawiania, ustalania, jak niemieckie prawo przewiduje i wymaga...

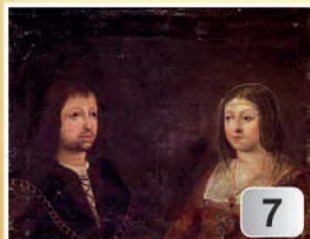
A. Dlaczego prawo magdeburgskie nazywa się niemieckim? Dlaczego zostało dane mieszkańcom Lwowa przez polskiego króla Kazimierza III? **B.** Spod czyjej władzy król uwolnił mieszczan i komu musieli być posłuszni? **C.** Komu podlegał wójt? Jakie uprawnienia prawo magdeburgskie przyznawało wójtowi? **D.** Jakie skutki miało prawo magdeburgskie dla rozwoju miast ukraińskich?

Uogólnienie do rozdziału «Kształtowanie europejskiego społeczeństwa średniowiecznego»

	Król	→ Lenno (feud)	→ Pan feudalny	→ Feudalizm	→ Drabina feudalna	
	Senior = suzeren			→ Wasal	→ Wasalitet	
	Cesarz (imperator)		Król	→ Wyższy książę → Książę	→ Margrabia → Hrabia	→ Baron
	Rycerz („człowiek wojny“)	~ Kodeks honoru		~ Zamek	~ Turniej	
	Dogmat	Herezja	«Donacja Pepina»	«Pokój Boży»	Inwestytura Eparchia	Rozłam (<i>schizma</i>)
	Papież		→ Kardynał	→ Arcybiskup	→ Biskup	
	Patriarcha		→ Metropolita	→ Arcybiskup	→ Biskup	
	Cech	→ Cechmistrz	→ Mistrz	→ Czeladnik	→ Uczeń	
	Komuna miejska	Prawo magdeburgskie		Ratusz	Rada + ława	Mieszczanin
	Hanza	Kupiec		Gildia	Lichwa	
	Serw, willan, bond	«Rabowanie przyrody»			«Czarna Śmierć»	

Państwa europejskie w X-XV wieku. Epoka Wikingów. Krucjaty

Rozdział 3

1. Drakkar, miniatura, XI w.
2. Składanie daniny feudałowi, miniatura, XV w.
3. Papież Innocenty III, portret, XIII w.
4. Papież Urban II przemawia w katedrze w Clermont, miniatura, XIV w.
5. Godfryd I - pierwszy władca Królestwa Jerozolimskiego, miniatura, XV w.
6. Hiszpanki grające na instrumentach muzycznych, miniatura, XIII w.
7. Ferdynand II Aragoński oraz Izabela I Kastylijska, portret, XV w.
8. Egzekucja Joanny d'Arc, miniatura, XV wiek.
9. Pieczęć Filipa II Augusta, XIII wiek.

§ 9. Epoka Wikingów

Czy wiecie, że...

... w średniowiecznych źródłach Wikingów nazywano Normanami, we Wschodnim Cesarstwie Rzymskim (Bizancjum) – Warangami, w Rusi – Waregami;

... imiona książąt ruskich Askolda, Olega, Igora, Olgi są prawdopodobnie pochodzenia staroskandynawskiego.

Terminy i pojęcia, które warto znać i rozumieć.

Wikingowie (od staronordyckiego słowa o tej samej nazwie, które oznacza „piraci”, lub od staronorweskiego, co oznacza „ludzie z fiordów”, „ludzie z portów” lub od niemieckiego „vik” – „zatoka”, „fiord”) – w VIII–XI w. — wojownicy-marynarze ze Skandynawii.

Dodatkowa informacja do tematu

<https://cutt.ly/ewZcnZPI>

QR 9.1. Wojownicy-berserki: mity i prawda.

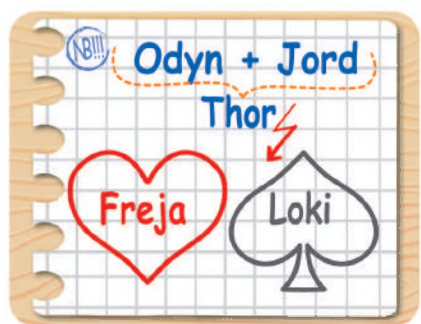
9.1. Jak żyli Skandynawowie i w co wierzyli?

W średniowieczu Skandynawami nazywano przodków współczesnych Duńczyków, Szwedów i Norwegów, czyli tych, którzy zamieszkiwali Półwysep Skandynawski i Archipelag Duński. Ze względu na niesprzyjające warunki geograficzne oni musieli nieustannie mierzyć się z kaprysmi przyrody. Ponieważ brakowało gruntów ornych, przed głodem ich chroniło bogactwo mórz północnych. Wzdłuż wybrzeży Norwegii i części Szwecji rozciągały się fiordy – wąskie, głębokie zatoki, które idealnie nadawały się do zakładania portów. Skandynawowie, od dawna rybacy, szybko i doskonale opanowali wody okoliczne. Zdobyte umiejętności żeglarskie pomogły w ustanowieniu szlaków i więzi handlowych. Lokalni mieszkańcy też polowali i hodowali bydło, jednak te zajęcia ustępowały sprawie wojskowej.

Aby przetrwać w trudnych warunkach, Skandynawowie jednoczyli się w społeczności. Podstawą każdej społeczności była gospodarka wolnych

chłopów (*bondów*). Dla ochrony bondi tworzyli *folki* – pospolite ruszenie, do którego rekrutowano wojowników z wyraźnie określonych terytoriów. Folkami dowodzili *jarlowie*, których tytuły stały się później dziedziczne. Kilka folków tworzyło „królestwo”, na czele którego stał wybierany na to stanowisko *konung*. Konung był odpowiedzialny za los swoich poddanych. Tak więc, gdyby doszło do nieurodzaju lub klęski wojennej, on mógłby zostać oskarżony o te „grzechy” i skazany na stracenie (to znaczy symbolicznie złożony w ofierze). Jeśli chciał „ustanowić przemoc zamiast prawa”, każdy bond otrzymywał strzałę jako znak, że sprawca powinien zostać schwyty i zabity. Jeżeli jego zabójstwo było niemożliwe, został na zawsze wygnany z kraju ojczystego. W społeczeństwie północnym szanowano kobiety. Często one zostawały same w domu, więc, w razie konieczności obrony, nauczyły się walczyć z bronią w rękę (nawet ciężkimi toporami) i wspólnie z mężczyznami potrafiły stawiać czoła wrogom.

Skandynawowie wyznawali pogaństwo i dlatego uparcie przeciwstawiali się rozpowszechnianiu się chrześcijaństwa. Za najwyższego boga był uważany Odyn. Był patronem mądrości, poezji, wojny, zwycięstwa i polowań. Odyn i bogini Jord urodzili syna Thora – boga błyskawic, niezwyciężonego wojownika, obrońcę zwykłych ludzi. Bogini Freja była „odpowiedzialna” za płodność i miłość. „Ciemne” siły reprezentował Loki, mistrz podstępstwa i oszustwa. Ponadto, mieszkańcy półwyspu wierzyli w los, co pobudzało ich do odwagi. Wierzyli, że Odyn z pewnością zapewni im triumf, dlatego odważnie atakowali znacznie liczniejszych wrogów.

Myślimy i działamy!

1. Połączcie się w grupy. Zastanówcie się, jak położenie i warunki naturalne wpłynęły na życie codzienne Skandynawów. **2.** Co jest wspólnego, a co różni ustrój społeczny Skandynawów w porównaniu ze Słowianami i innymi ludami we wczesnym średniowieczu? **3.** Wymieńcie wspólnych i odmiennych bogów Warezów i Rusów. Na co wskazują podobieństwa i różnice?

9.2. Kim byli Wikingowie?

Wcześniej mówiło się, że główne miejsce w społeczeństwie skandynawskim zajmowali bondi. Mieli wiele praw: posiadali majątek, samodzielnie zarządzali, w razie potrzeby brali udział w zgromadzeniach

publicznych – *tingach*, nosili broń. W przypadku popełnionych na nich przestępstw, bondów chronił sąd. Po śmierci właściciela jego majątek przechodził do najstarszego syna. Jeśli w rodzinie nie było synów, ziemia oddawana była mężom najstarszych córek, aby ziemia nie pozostawała bez właścicieli i uprawy. Problemy pojawiały się u młodszych dzieci. Dziewczęta wydawane były za mąż, a chłopcy, pozbawieni szansy na dochodzenie majątku, czuli się niedobrze. Jedynym wyjściem dla nich była służba wojskowa u konungów, choć dla wolnego człowieka posłuszeństwo uważano za hańbę. Ponieważ jednak nie było innego wyjścia z sytuacji, oddziały młodych, silnych i dobrze wyszkolonych wojowników kierowały swoją agresję przeciwko sąsiadującym i odległym ludom.

Ci wojownicy, którzy ze Skandynawii organizowali morskie „pirackie” najazdy na obce ziemie, nazywani byli **Wikingami**. W średniowiecznych źródłach nazywano ich *Normanami* („ludźmi północnymi”), w Rusi – *Waregami*, w Bizancjum – *Warangami*. Dostępna i bogata zdobycz przyciągała coraz większą liczbę chętnych. Za środki, otrzymane w wyniku rabunku, Wiking mógł założyć własne gospodarstwo i zostać bondem. Do wojska często wstępował kupcy, którzy na zajętych terenach zakładali osady. W niektórych miejscach takie grupy wojskowo-handlowe dołączyły się do powstania nowych krajów, w szczególności Rusi.

Hełm Wikingów, VII w.

Drakkar, IX w.

Normanowie zwyciężali dzięki swojej zbroi wojskowej. Dla ochrony nosili mocne, ale lekkie żelazne kolczugi i hełmy. W rękach trzymali okrągłe tarcze. Do ataku uzbrajali się w ciężkie włócznie, obosieczne topory i miecze. Największym osiągnięciem Wikingów były wąskie i długie okręty bojowe – *drakkary*. Ich doskonały kształt umożliwiał przecinanie fal morskich i manewrowanie rzekami bez najmniejszego oporu. W razie potrzeby ciągnięto je po kłodach drogą lądową. Drakkary wyposażone były w maszt z żaglem, pływano za pomocą wiosł. Dzioby takich statków często zdobiono figurami w kształcie głowy smoka, a boki – tarczami. Na własnych wodach te wojenne dekoracje usuwano, aby nie spłoszyć dobrych duchów.

Myślmy i działamy!

1. Dlaczego potomkowie bondów skandynawskich zostali Wikingami? **2.** Niektórzy historycy twierdzą, że wyprawy Wikingów rozpoczęły się dopiero po wynalezieniu drakkara. Czy były inne czynniki, które przyczyniły się do sukcesu „pirackich” wypraw Wikingów? **3.** Obejrzyjcie wizerunek drakkara. Porównajcie go z wizerunkiem ruskiej łodzi, używając wyszukiwarki Google. Znajdźcie podobieństwa i różnice. Wyciągnijcie wnioski na temat relacji pomiędzy Skandynawami a Słowianami, zamieszkującymi tereny współczesnej Ukrainy.

9.3. Które terytoria podbili oraz jakich odkryć geograficznych dokonali Wikingowie?

„Pogrzeb jarla Wikingów”, malarz Karl Szmidt, 1888 r.

Okres wielkich wypraw normańskich trwał w ciągu VIII-XI w. Walczyli oni wyzywająco, pewnie i okrutnie, nie oszczędzając tych, którzy stanęli im na drodze. Śmierć wojownika w bitwie uznawano za honorową, gdyż wówczas okazywał się on w mitycznym raju – *Walhalli*.

Współcześni badacze wymieniają kilka kierunków ekspansji Normanów. W **793 r.** ich drakkary po raz pierwszy pojawiły się u wybrzeży Brytanii, co zakończyło się splądrowaniem klasztoru na wyspie Lindisfarne. W przyszłości liczba wypraw na Zachód stale rosła. Wikingowie plądrowali kraje Brytanii i Irlandii, odkryli i zasiedlili Islandię, Wyspy Owcze, przepłynęli przez Ocean Atlantycki i dotarli do Grenlandii. Około 1000 r. flota pod dowództwem Leifa Eriksena dotarła do wybrzeży Ameryki Północnej. W ten sposób Skandynawowie dotarli do Nowego Świata pięćset

lat wcześniej, niż przypisuje się to Krzysztofowi Kolumbowi z Włoch. Inny kierunek najazdu Normanów prowadził w głąb Europy Zachodniej i na jej południe. W wyniku najazdu ucierpiały ziemie Niemiec i Francji. Z biegiem czasu północni żeglarze dotarli do Morza Śródziemnego, osiedlili się we Włoszech i na Sycylii. Z VIII w. przedostali się także do Europy Wschodniej, zajęli szlak „od Waregów do Greków”. Najpierw założyli miasto Ładoga, później przez Wisłę, Dniepr i Wołgę nawiązali kontakty z Cesarstwem Bizantyjskim, gdzie często wstępowali na służbę wojskową. Na przykład, nawet król norweski Harald Chrobry długo walczył razem z Bizantyjczykami, aby zdobyć sławę i zebrać pieniądze na małżeństwo z Elżbietą, córką Jarosława Wołodomyrowicza (Mądrygo), księcia Rusi.

Stopniowo Wikingowie porzucili rozboje i przeszli do kolonizacji. W IX w. założyli w Brytanii region *Danlo*, w którym osiedlali się wychodźcy z Danii. Na początku X w. w północnej Francji król Karol Prosty nadał Norwegowi bądź Duńczykowi Rollonowi *Księstwo Normandii*, które stało się bazą do dalszych wypraw wojskowych. W szczególności stamtąd w **1066 r.** książę Wilhelm najechał Anglię, co zapoczątkowało podbój kraju przez Normanów. W XI w. Normanowie odbili Arabom wyspę Sycylię. Do dziś toczy się dyskusja, czy rządząca polska dynastia *Piastów* miała nordyckie (czyli północne) korzenie (pierwszy z tego rodu, książę Mieszko, nosił ponoć skandynawskie imię Dagome). Trwają dyskusje wokół roli Waregów w powstaniu Rusi, gdzie przez pewien okres rządziła rodzina *Rurykowiczów* – potomków władców skandynawskich.

W języku źródła historycznego

Fragment „Annalów Wedastyńskich” o ataku Normanów na Franków i miasto Paryż, IX w.: *«Roku Bożego 885. ...25 lipca Normanowie z całym wojskiem najechali Rouen... Spragnieni pożarów i śmierci, zaczęli szaleć – zabijali chrześcijan, brali ich do niewoli i niszczyli świątynie, nie spotykając żadnego oporu. A Frankowie przygotowywali się do obrony, ale nie do otwartej bitwy – zbudowali fortyfikacje... Wznieśli twierdzę... Biskup rozkazał wzmocnić Paryż...*

...W listopadzie Normanowie ... oblegli wspomnianą twierdzę i nie pozwalali zamkniętym w niej czerpać wody z rzeki ... Obrońcy ... bardzo cierpieli ... Prosilili o pokój i o pozwolenie na opuszczenie kraju żywymi. ... Normanowie spalili twierdzę, zabierając wszystko, co w niej znaleźli, jako łup...

Dumni ze zwycięstwa, dotarli do Paryża i od razu zaatakowali jedną z wież, mając nadzieję, że uda się ją szybko zdobyć, gdyż nie była jeszcze całkowicie ukończona. Frankowie dzielnie jej bronili, a bitwa trwała od rana do wieczora. W końcu noc przerwała bitwę i Normanowie wrócili na swoje statki. Drugiego dnia ponownie szturmowali wieżę aż do zachodu słońca i ponownie wrócili na statki. Chrześcijanie dzielnie się bronili...»

Myślmy i działamy!

1. Pokażcie na mapie, które kraje zostały podbite przez Normanów. Jakie obszary zostały odkryte i zamieszkane? Ułóżcie tabelę chronologiczną wypraw Wikingów i podboju Anglii przez Normanów. 2. Dowiedzcie się, jaki jest obecny status miasta Rouen, który opisano we fragmencie *Annałów Wedastyńskich*. Jak autor opisuje najazd Normanów na terytorium współczesnej Francji? Po czyjej stronie on stoi? 3. Obejrzyjcie obraz „Pogrzeb jarła...”. Opowiedzcie o życiu codziennym ludów skandynawskich. Co z przedstawionego świadczy o ich waleczności?

W czasie, kiedy...

Wówczas...

na świecie

793 r. — początek ekspansji Normanów

1066 r. — podbój Anglii przez Normanów

na ziemiach Ukrainy

Koniec VIII – początek IX w. — inwazja wojska pod wodzą księcia Brawły na Krym

1068 r. — powstanie mieszkańców Kijowa, wypędzenie księcia Iziastawa Jarosławowicza

Jeszcze raz o najważniejszym

Sprawdźcie siebie!

Orientujemy się w czasie i przestrzeni historycznej.

1. W zeszyście ułóżcie informacje o wyprawach Wikingów i ich podbojach w porządku chronologicznym.

2. Pokażcie na kuli ziemskiej kierunki wypraw Wikingów i podbite przez nich terytoria.

Pracujemy z informacją historyczną.

3. Ułóżcie pytania do tekstu paragrafu, zaczynając od następujących słów: Kiedy ___? Co ___? Kto ___? Gdzie ___? Skąd możemy się dowiedzieć o ___? Dlaczego ___? Jak ___? Jaki wynik ___? Zaproponujcie swoje pytania klasie.

4. **A.** Dobierzcie synonimy do słowa „Wiking”. Sprawdźcie ich pochodzenie i znaczenie. Utwórzcie i zapiszcie zdania z dobranymi synonimami. **B.** Opowiedzcie o broni i taktyce bojowej Wikingów. Wykorzystajcie tekst oraz ilustracje zawarte w paragrafie. **C.** Jakie argumenty proponują historycy, aby udowodnić normańską teorię pochodzenia Rusi? Czy ukraińscy naukowcy zgadzają się z „normanistami”? **D.** Co wspólnego mają kolory flag Ukrainy i Szwecji? Czy to podobieństwo może służyć jako dowód wpływu Normanów na naszą historię? Czy odwrotnie?

Okazujemy szacunek do ludzi i aktywność obywatelską.

5. Oceńcie skutki wypraw Wikingów dla Europy i świata. Omówcie to w parach.

6. **A.** Wyobraźcie sobie, że jesteście malarzami, którym powierzono stworzenie kreskówki o Wikingach. Narysujcie jeden- dwa obrazki. Wymyślcie dla nich nazwy. Ułóżcie rysunki swoje i kolegów w taki sposób, aby zbudować opowieść. **B.** Indywidualnie lub w grupach przygotujcie miniprojekt edukacyjny: „Wojsko i statki Wikingów”.

§ 10. Krucjaty

Czy wiecie, że...

... pod koniec XI-XIII w. przeprowadzono osiem krucjat na Bliski Wschód i Afrykę Północną;

... syn króla Francji Henryka I i Rusinki Anny Jarostawnej — Hugo (*1057–†1101) wziął udział w pierwszej krucjacie, gdzie odznaczył się wyjątkowym bohaterstwem;

... we wspomnieniach Daniela Pielgrzyma „Życie i wędrówki Daniela, ihumena ziemi ruskiej” wspomina się o jego znajomości z królem Jerozolimy Baldwinem I.

Terminy i pojęcia, które warto znać i rozumieć.

Zakon duchowo-rycerski (od niemieckiego słowa o tej samej nazwie lub łacińskiego „ordo”, oznaczającego „rząd”, „porządek”) – w Europie Zachodniej i Środkowej – organizacje religijno-wojskowe, które powstawały w czasie wypraw krzyżowych pod przewodnictwem Kościoła katolickiego i w celu szerzenia jego wpływów.

Krucjaty (wyprawy krzyżowe) (od łacińskiego wyrażenia „expeditiones sacrae”, co oznacza „święte wyprawy”) – średniowieczne wyprawy wojskowe chrześcijan, którzy przysięgnęli Bogu wyzwolenie Ziemi Świętej spod niewoli muzułmańskiej.

Dodatkowa informacja do tematu

<https://cutt.ly/VwZcmole>

QR 10.1. Najsłynniejszy pielgrzym ruski w Ziemi Świętej.

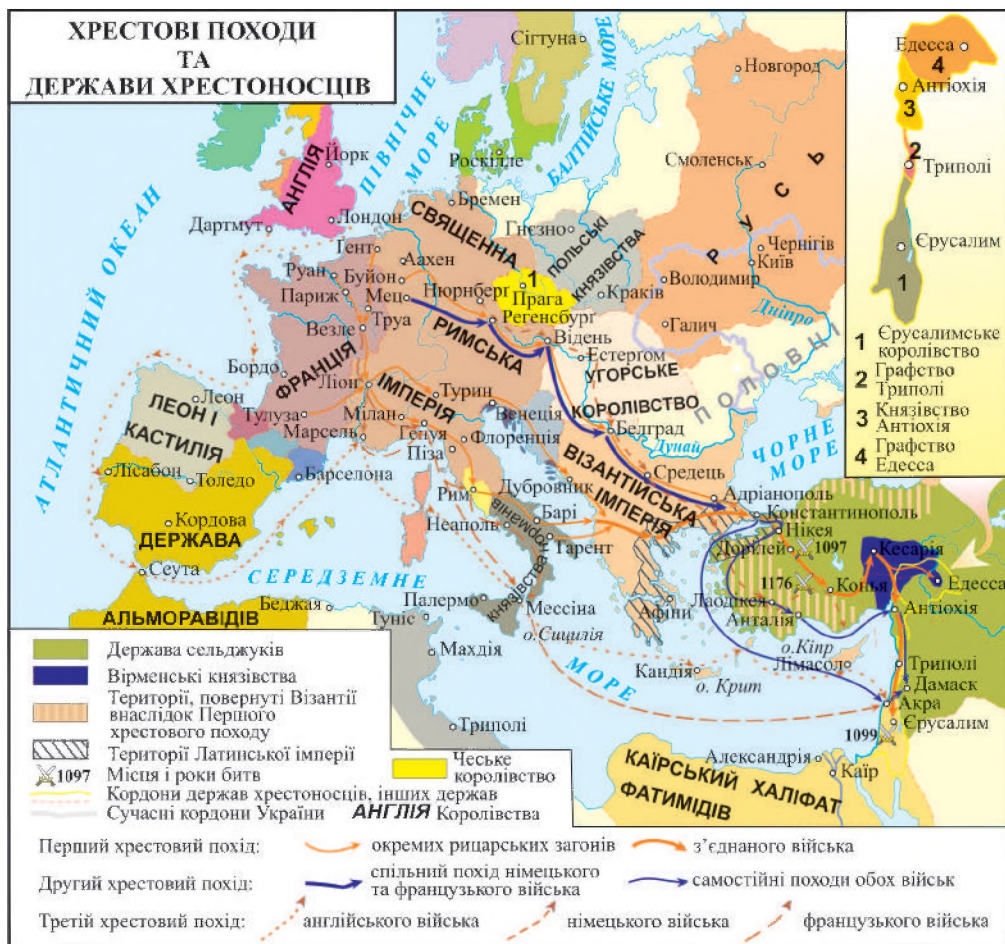
QR 10.2. Czy tylko rycerze brali udział w wyprawach krzyżowych?

10.1. Czym były „krucjaty”? Dlaczego się zaczęły?

W XI w. wybrzeże Morza Śródziemnego należało do państw chrześcijańskich i muzułmańskich, Cesarstwa Bizantyjskiego. Mieszkańcy miast europejskich z zazdrością słuchali półbaśniowych opowieści o bogactwach Wschodu. Pielgrzymi i kupcy z entuzjazmem donosili o Jerozolimie, w której znajdował się Grób Pański. Choć władcy arabscy na ogół nie przeszkadzali pielgrzymom i handlarzom, w umysłach chrześcijan zakorzenił się pomysł przywrócenia Ziemi Świętej (głównie współczesnej Palestyny). Sytuację zaostrzył najazd Turków Seldżuckich, którzy zadali klęskę zarówno Arabom, jak i Rómejcom. Stanowisko Bizancjum okazało się na tyle trudne, że cesarz zwrócił się o pomoc do Rzymu. Papież zrozumieli tę prośbę na swój sposób. Nawet, gdy Bizantyjczycy powstrzymali atak napastników, duchowieństwo rzymskie uważało, że należy wyruszyć na ratunek wschodnim współwyznawcom. Ponadto, zwycięska kampania odwróciłaby uwagę rycerzy, którzy nieustannie kłócili się w Europie.

Oceniwszy prawdopodobne korzyści przyszłej wojny, w 1095 r. papież Urban II ogłosił rozpoczęcie krucjaty na synodzie w Clermont (czyt. *klermaq*).

Кrucjaty – кампаніє військово-християнські на Схід, маючи на меті звільнення Землі Святої від панування мусульманського. План Урбана II здійснився. Ріцарі і звичайні люди шили хрести на своїх одягах, зброї і масово рушили до Палестини. Початково успіх військовий був по стороні європейців. Між турками Сельджуками відбувся внутрішній конфлікт, тому під час **першої крцяті (1096–1099 р.)** війська християнські здобули місто Єрусалим (1099 р.) і території навколишні. Однак в майбутньому не вдалося протиставити тиску мусульманів. **Друга крцята (1147–1149 р.)** завершилася поразкою. На чолі **третьої (1189–1192 р.)** стали видатні правителі: імператор німецький Фрідріх I Барбаросса, король французький Філіп II Август і англійський Річард I Левове Серце. Однак з приводу суперечок і сварок між ними також не вдалося

osiągnąć sukces. Wcześniej zajęte tereny były stopniowo odzyskiwane przez poprzednich właścicieli.

Wyprawy, które miały miejsce w XIII w., tylko pogorszyły sytuację. Podczas **czwartej krucjaty (1202–1204 r.)** zamiast pogromu muzułmanów, rycerze najechali Konstantynopol i splądrowali miasto. Zadało to ciężki cios

Król Ryszard I Lwie Serce walczy z sultanem Salahem ad-Dinem, miniatura, XIV w.

Bizancjum, które przestało istnieć jako cesarstwo i odrodziło się 60 lat później, a co najgorsze, zniszczenie „drugiego Rzymu” pogłębiło podział między chrześcijanami Zachodu i Wschodu. Chaotyczne i desperackie próby podboju Afryki Północnej przez krzyżowców również zakończyły się katastrofą. W końcu zapał do podbojów zaczął słabnąć. W 1291 r. muzułmanie zdobyli Akkę, ostatnią chrześcijańską twierdzę w Królestwie Jerozolimskim. Choć od czasu do czasu (nawet w XV w.) panowie feudalni napomykali o nowych krucjatach, sprawa nie wyszła poza pomysły.

Myślimy i działamy!

1. Dlaczego stały się możliwe wyprawy krzyżowe? Jakich korzyści oczekiwali od nich duchowni, rycerze i zwykli ludzie? **2.** Pokażcie kierunki wypraw krzyżowych na mapie. Dlaczego zakończyły się porażką? Pomyślcie w parach lub grupach. **3.** Który z wojowników przedstawionych na miniaturze to Ryszard I Lwie Serce, a kto Salah ad-Din? Wyjaśnijcie, dlaczego tak myślicie?

10.2. Jakie państwa krzyżowcy utworzyli na Wschodzie?

Po zdobyciu Jerozolimy i innych miast zdobywcy zachowywali się niechrześcijańsko. Z niewytłumaczalnym okrucieństwem wyniszczali muzułmanów i Żydów, niszczyli meczety i synagogi, a jednocześnie tworzyli nowe państwa. Tak więc w wyniku pierwszej krucjaty powstało *Królestwo Jerozolimskie, Księstwo Antiochii, hrabstwa Trypolisu i Edessy*. Trzy ostatnie uznawały zwierzchnictwo króla Jerozolimy, lecz brak zaufania doprowadził do konfliktów i niepokoju wewnątrz, co podważało ich potęgę. Krzyżowcom ledwo udawało się zaopatrzyć siebie w żywność i broń. Bizantyjczycy nie dostarczali towarów, więc prowiant i sprzęt przywozili Włosi z miast Wenecji, Pizy i Genui. W zamian otrzymywali przywileje na sprzedaż towarów wschodnich w Europie.

W nowo powstałych państwach system rządów niczym się nie różnił od europejskiego. Terytoria podzielono na *baronie* (własność baronów), a baronie na *lenna* (feudy). Ważne decyzje podejmował król wspólnie z arystokracją. Sprawiedliwość sprawowana była przez panów feudalnych. Przybywający chrześcijanie osiedlali się w miastach, a większość muzułmanów pozostawała na wsiach. Mieszczanie i chłopcy płacili daninę i pełnili swoje obowiązki. Dodatkowo płaciła ludność miejscowa. Ogólnie rzecz biorąc, chrześcijanie i muzułmanie współistnieli osobno, wrogo traktowali się nawzajem.

Historycy wciąż dyskutują, czy w takich warunkach odbywała się wymiana kulturalna? Uważa się, że to od Azjatów Europejczycy zapożyczyli herby, pocztę gołębią, kusze, nauczyli się budować wiatraki, kłaść dywany, myć ręce przed jedzeniem, ubierać się w atłas i aksamit, farbować naturalnymi barwnikami, uprawiać grykę, cytryny, pistacje, arbuzy i melony. Jest jednak oczywiste, że zarówno przed 1096 r., jak i po wyprawach krzyżowych Wschód i Zachód aktywnie współdziałały i wzbogacały się wzajemnie.

Myślmy i działamy!

1. Pokażcie na mapie terytoria państw, które pojawiły się na Wschodzie po pierwszej krucjacie.
2. Dlaczego państwa, stworzone przez krzyżowców, nie istniały długo?
3. Czy krucjaty przyczyniły się do wzajemnego wzbogacenia duchowego i kulturowego między narodami?

10.3. Jakie zakony duchowo-rycerskie pojawiły się w wyniku wypraw krzyżowych?

Wojska chrześcijańskie na Ziemi Świętej nie mogły być liczne. Dlatego papież zachęcał panów feudalnych wstępować **do zakonów duchowo-rycerskich** — organizacji religijno-wojskowych, które podejmowały się obrony pielgrzymów i zajętych terytoriów przed muzułmanami. Kiedy rycerz wstępował do zakonu, na zawsze wyrzekał się małżeństwa, przysięgał posłuszeństwo starszym, skromne i biedne życie. Pozwolono mu było nie przestrzegać postów kościelnych, natomiast musiał bronić interesów Kościoła z bronią w ręku. Rozrywka, zwłaszcza turnieje, była zabroniona. Na czele wszystkich zakonów stali *wielcy mistrzowie*, podlegający papieżowi. Ważne kwestie omawiano na walnym zgromadzeniu. Zakony posiadały zamki i duże ziemie wraz z chłopami na utrzymaniu, i nie tylko na Wschodzie. Przez to oni bardzo szybko zamienili się w bogate, potężne grupy, mające wpływ na przywódców duchowych i świeckich.

Rycerze-szpitalnicy, miniatura, XV w.

W 1070 r. w Jerozolimie kupcy włoscy założyli *szpital św. Jana*, w którym najpierw leczyli pielgrzymów chrześcijańskich, a wkrótce także rycerzy-krzyżowców. W **1113 r.** placówka została przekształcona w **zakon joannitów (szpitalników)**, który opiekował się chorymi i rannymi, a jednocześnie walczył z muzułmanami. Rycerze niemieccy, którzy przybyli do Palestyny w **1196 r.**, założyli **zakon krzyżacki**, składający się głównie z mieszkańców terenów „krzyżackich” (wschodnioniemieckich). Na początku XIII w. on rozszerzył swoją działalność w Prusach, gdzie prowadził długie wojny z poganami, o czym szczegółowo dowiedzieć się w następnym rozdziale. (Obydwa zakony w nieco zmodyfikowanej formie

działają do dziś, ich członkowie zajmują się działalnością charytatywną.)

Najsłynniejszym stowarzyszeniem duchowo-rycerskim okazał się **zakon templariuszy**, założony w **1118 r.** Jego przywódcy szybko się wzbogacili dzięki hojnemu wsparciu Rzymu i darczyńców. Następnie opanowali i ustanowili tajne usługi bankowe. Na przykład, kupiec w jednym z miast zostawiał pieniądze w domu zakonu, gdzie otrzymywał zaszyfrowany czek. Przybywszy do innego miasta, szedł do miejscowej „placówki banku”, także w domu zakonu, wręczał czek i w zamian zwracał pieniądze. Takie bezpieczne usługi cieszyły się popularnością nawet wśród pielgrzymów. Jednocześnie templariusze bezlitośnie traktowali swoich wrogów, często walczyli z muzułmanami i uczestniczyli w konfliktach między państwami chrześcijańskimi na Wschodzie. Kiedy ostatnie przestały istnieć, zakon przeniósł się do Francji.

Myślimy i działamy!

1. Sprawdźcie pochodzenie i znaczenie słowa „templariusz”. Wyjaśnijcie znaczenie terminu „zakon duchowo-rycerski”.
2. W jakim celu tworzono te stowarzyszenia religijno-wojskowe? Dlaczego pojawiły się właśnie podczas wypraw krzyżowych?
3. Czym zajmowali się członkowie zakonów duchowo-rycerskich? Które z ich działań można uznać za pozytywne, a które za negatywne?

W czasie, kiedy...

Wówczas...

na świecie

1096–1099 r. — pierwsza krucjata

1113 r. — założenie zakonu szpitalników

1118 r. — założenie zakonu templariuszy

1147–1149 r. — druga krucjata

1189–1192 r. — trzecia krucjata

1196 r. — założenie zakonu krzyżackiego

1202–1204 r. — czwarta krucjata

na ziemiach Ukrainy

1097 r. — zwołanie zjazdu książąt ruskich w mieście Lubecz

1113 r. — napisanie „Powieści minionych lat” przez mnicha Nestora

1113–1125 r. — rządy Włodzimierza Monomacha na Rusi

1141 r. — utworzenie Księstwa Halickiego ze stolicą w Haliczu

1187 r. — pierwsza pisemna wzmianka słowa „Ukraina”

Okolo 1199 r. — powstanie państwa Wołyńsko-Halickiego

Okolo 1202 r. — początek rządów księcia Romana Mściśławowicza w Kijowie

Jeszcze raz o najważniejszym

Sprawdźcie siebie!

Orientujemy się w czasie i przestrzeni historycznej.

1. Ułóżcie w porządku chronologicznym informacje o wyprawach krzyżowych i państwach krzyżowców. Jakie wydarzenia w tym czasie miały miejsce na Rusi?

2. **A.** Pokażcie na mapie kierunki i „trasy” wypraw krzyżowych. Dlaczego niektóre z nich odbywano drogą lądową, a inne – drogą wodną? **B.** Wyobraźcie sobie, że wybieracie się na pielgrzymkę na Wschód, powiedzmy, z Paryża. Wyznaczcie najkrótszą drogę do Jerozolimy. Czy wasza pielgrzymka będzie bezpieczna, jeśli rozpoczniecie ją w 1096 r.?

Pracujemy z informacją historyczną.

3. Ułóżcie pytania do tekstu paragrafu, zaczynając od następujących słów: Kiedy _____? Co _____? Kto _____? Gdzie _____? Skąd możemy się dowiedzieć o _____? Dlaczego _____? Jak _____? Jaki wynik? _____? Zaproponujcie swoje pytania klasie.

4. **A.** Opowiedzcie o motywach krucjat, używając słów i wyrażeń „Kościół zachodni”, „papież”, „Ziemia Święta”, „miasto Jerozolima”, „chrystianizacja”, „krzyżowcy”.

B. Dlaczego zakony duchowo-rycerskie opracowywały dość rygorystyczne zasady dla swoich członków? Omówcie w parach. **C.** Jak myślicie, dlaczego krucjaty trwały prawie dwa stulecia, a każda z nich trwała tylko od jednego do sześciu lat? Przedstawiciele jakich stanów społecznych brali udział w wyprawach?

Okazujemy szacunek do ludzi i aktywność obywatelską.

5. Oceńcie pozytywne i negatywne skutki wypraw krzyżowych?

6. Niektóre źródła średniowieczne wspominają o krucjacie dziecięcej, która miała miejsce w 1212 r. Korzystając z wyszukiwarek internetowych, dowiedzcie się, jak narodził się pomysł takiej wyprawy. Kto stał na jej czele? Jak ona przebiegała? Czym się skończyła? Jak myślicie, co jest prawdą, a co fikcją w opowieściach o tej wyprawie?

§ 11. Państwa średniowieczne: od rozdrobnienia do monarchii stanowo-przedstawicielskich

Czy wiecie, że...

... współczesny parlament ukraiński nazywa się Radą Najwyższą Ukrainy, w której zgodnie z Konstytucją wybieranych jest 450 deputowanych ludowych.

Terminy i pojęcia, które warto znać i rozumieć.

Monarchia (od starogreckich słów „mono” – „jeden” i „arche” – „władza”, czyli „jedyna władza”) – rządy, w których najwyższa władza należy do jednej osoby – monarchy (króla, księcia, chana, sułtana itp.); państwo rządzone przez monarchę.

Monarchia stanowo-przedstawicielska – państwo, w którym monarcha, sprawując władzę, opiera się na zgromadzenie przedstawicieli określonych stanów społecznych.

Rozdrobnienie polityczne (od połączenia słów: starogreckiego „polityka” – „sztuka zarządzania państwem” i polskiego „rozdrobnienie” – „brak jedności”) – podział państwa na posiadłości samodzielne i półsamodzielne (ziemie, regiony), które były słabo podporządkowane władzy centralnej.

Dodatkowa informacja do tematu

<https://cutt.ly/kwZcmWiD>

QR 11.1. Król Francji Filip IV Piękny

oraz Stany Generalne vs zakon templariuszy.

11.1. Jak współdziałali władcy i poddani?

We wczesnym i późnym średniowieczu królowie nie mogli pochwalić się autorytetem i silną władzą. Szczególne trudności mieli z wypełnieniem dwóch kluczowych obowiązków: utrzymania pokoju i gwarantowania dotrzymania prawa. Samorządność, przemoc, rozboje to „wizytówki” tamtej epoki. Wyroki sądów, dekrety możnych wykonywano niedbale. Obywatele, aby zaprowadzić sprawiedliwość, często czynili samosąd, uciekali się do krwawej zemsty i organizowali „pojedyńki sądowe” (pojedyńki, zwycięstwo w których decydowało, po czyjej stronie stoi prawda). Prawie w każdym regionie wykroczenia i przestępstwa były karane zgodnie z lokalnymi tradycjami. Przykładowo *kutiumy* (przepisy zwyczajowe: najpierw – ustne, później – pisane) istniały we Francji do 1804 r., kiedy to zostały wyparte przez *kodeks* (zbiór praw) Napoleona I Bonaparte. W ogóle powstaje wrażenie, że wtedy nikogo nie interesowała praworządność w takim znaczeniu, jak rozumiemy ją my.

Władcy także woleli rywalizować w potyczkach zbrojnych, niż rozwiązywać spory pokojowo i zgodnie z prawem. Na przykład, w 1282 r. odbył się pojedynek pomiędzy Piotrem III Aragońskim i Karolem I Andegaweńskim o posiadanie Królestwa Sycylii. Początkowo pojedyńkowicze zgodzili się walczyć jeden na jednego, ale Karol oświadczył, że jest młodszy, zdrowszy i dlatego nie chce niechlubnej zdobyczy. Potem postanowili zabrać ze sobą setkę najlepszych rycerzy i spotkać się w pobliżu miasta Bordeaux we Francji, jednak zapomnieli uzgodnić czas rozpoczęcia „pojedyunku sądowego”. Rano Karol przybył na pole bitwy i, nie widząc wroga, ogłosił swoje zwycięstwo. Po obiedzie pojawił się Piotr III i wobec braku przeciwnika oświadczył, że Królestwo Sycylii jest jego.

Biorąc pod uwagę takie sytuacje w XII–XIII w. w Europie narodziły się idee zjednoczenia poddanych wokół zdecydowanych i „nieomylnych” królów. Wykształcił się obraz idealnego męża stanu, który stale poszerzałby granice, wzmacniał wiarę chrześcijańską, wspierał Kościół, rozstrzygał spory, chronił tradycyjne prawa i udzielał nowych przywilejów. Słabsi

panowie feudalni gromadzili się wokół silnego dworu królewskiego, szukając ochrony przed bezczelnymi książętami i hrabiami. Ochrony potrzebowali także mieszczanie. Kupcy woleli przemieszczać się bezpiecznymi szlakami, aby swobodnie sprzedawać towary, wytworzone przez rzemieślników. Władcy częściowo reagowali na żądania, sprzedając miastom prawo do samorządu, co uwalniało je spod władzy panów świeckich. Miasta natomiast „ofiarowały” skarbowi państwa mnóstwo pieniędzy, co pozwoliło rządzącym na wykup ziemi, finansowanie wojska, zabawy, prowadzenie luksusowego życia i w ogóle bycie **monarchami**.

Myślimy i działamy!

1. Opowiedzcie o stosunkach między królami a poddanymi w średniowieczu. Co oznacza stwierdzenie: „W średniowieczu nikogo nie interesowała praworządność w takim znaczeniu, jak rozumiemy ją my”? 2. Czy silna władza królewska mogłaby rozwiązać problemy mieszkańców wsi i miast? Omówcie to w grupach. 3. Co oznacza słowo „monarcha”? Wyjaśnijcie, jak władcy zostawali monarchami. Jakie waszym zdaniem mogą być pozytywne i negatywne skutki rządów jednoosobowych?

11.2. Jak współdziałały władza i Kościół?

Zdobywając nieograniczoną władzę, królowie nie mogli obejść się bez wsparcia Kościoła. Kościół także często stawał po stronie pierwszych osób. Duchownych nękały ciągłe wojny, które niszczyły ich majątki, a także natrętni panowie feudalni, roszczący sobie pretensje do ziem kościelnych i klasztornych. Dlatego obie strony dążyły do wzajemnie korzystnego współistnienia. W XIII w. zarówno władcy, jak i duchowieństwo wielokrotnie ogłaszali „pokój Boży”, czyli zabraniali walk podczas postów, świąt religijnych, w dni związane ze wspomnieniem wydarzeń z życia Jezusa Chrystusa (od środy wieczór do poniedziałku rano). Ponieważ na rok przypadała prawie połowa tak znaczących dat, wydaje się, że działania wojenne powinny były się zakończyć. Rycerze jednak zwracali mało uwagi na zakazy. W celu ich ukarania (zebrania wysokich kar pieniężnych) zwracano się do królów.

Symbolem zbliżenia państwa i Kościoła była ceremonia koronacji. Prowadząc rytuał, przedstawiciel wyższego duchowieństwa poświęcał i błogosławił nowego monarchę, przekazując mu sakramenty chrześcijaństwa. Dlatego wierzono, że królowie byli obdarzeni nadprzyrodzoną mocą. Na przykład, podczas uroczystości francuscy królowie rzekomo uzdrawiali chorych ze skrofulozą. I chociaż w źródłach XIII-XIV w. odnotowano jedynie „nałożenie rąk”, Francuzi wierzyli, że byli rządzani przez cudotwórców.

Koronacja, miniatura, XIII w.

Jednak umocnienie pozycji Kościoła nie zawsze odbywało się spokojnie. W XII-XIII w. przywódcy katolicy i królowie rywalizowali o to, czyja władza powinna być najwyższa. W środkowych Włoszech (w Państwie Kościelnym) władzę sprawowało wyłącznie duchowieństwo. Papież Innocenty III (1198–1216) dość gorliwie interweniował w sprawy państwowe. Tymczasowo podporządkował sobie Królestwo Sycylii, zakazał nabożeństw we Francji, ekskomunikował króla angielskiego, wywierał wpływ na władców Portugalii, Aragonii i Bułgarii; podobno, żądał nawet posłuszeństwa od księcia wołyńsko-halickiego Romana Mściśławowicza. Jednak po śmierci jego ingerencja w panujące rodziny ustała i w XIV w. papież na ogół zamienili się w posłusznych wykonawców woli i kaprysów francuskich monarchów.

Myślimy i działamy!

1. Dlaczego władze szukały wsparcia Kościoła i odwrotnie? 2. Obejrzyjcie miniaturę „Koronacja”. Jak odróżnicie osoby duchowne od królów? Jak artysta przedstawił ich zachowanie? 3. Czy słowo „król” mogło pochodzić od rytuału koronacyjnego? Dlaczego królowie potrzebowali błogosławieństwa Kościoła?

11.3. Jak współistnieli królowie i panowie feudalni? Co oznacza wyrażenie "monarchia stanowo-przedstawicielska"?

Na swoich ziemiach seniorowie czuli się całkiem wygodnie. Królowie pozwalali im zarządzać dużymi terytoriami, chłopci wiernie oddawali (płacali) podatki i wypełniali swoje obowiązki. W granicach majątku można było wyodrębnić części i rozdawać je chętnym, tworząc w ten sposób wojsko wasali. Wydawało się, żyj i ciesz się! Często bogaci panowie feudalni odmawiali walki, jeśli nie widzieli korzyści. Jednak nieustanna chęć wzbogacenia się kosztem sąsiadów kierowała właścicieli ziemskich do wojen wewnętrznych. Dlatego w ciągu X-XIII w. w Europie nastąpił okres **rozdrobnienia politycznego** (*policentryczności*), kiedy w granicach jednego państwa istniało wiele niezależnych lub półzależnych części posiadłości (udziałów). Należy wyróżnić kilka przyczyn rozdrobnienia. Władza królewska była słaba i opierała się na panach feudalnych. Oni, kierując się zasadą „wasal mojego wasala nie jest moim wasalem”, czuli się swobodnie. Choć władza centralna należała do monarchy, on nie potrafił pogodzić i zjednoczyć wrogujących rycerzy. Państwo średniowieczne uznawano za własność rodziny królewskiej, jednak każdy kolejny władca potrzebował bycia jedynym uznawanym przez wszystkich poddanych. W niektórych miejscowościach pozwalało im to na uzyskanie dodatkowych przywilejów w

zamian za „udawaną” lojalność, co dodatkowo podsycalo wrogość pomiędzy rodami rycerskimi. Ponadto, istniała słaba komunikacja pomiędzy regionami o własnych tradycjach, co przyczynilo się do ich izolacji.

„Okno możliwości” dla przezwyciężenia rozdrobnienia otworzyło się w XII–XIV w. Wzrost liczby ludności przyczynił się do rozwoju miast. Po wprowadzeniu nowych podatków dla mieszczan skarbcze królewskie zapełniały się pieniędzmi. Rosła rola sądów centralnych. Na uczelniach wyższych kształcili się fachowcy prawni i urzędnicy. Ogólne zmęczenie ciągłymi wojnami doprowadziło do odrzucenia przemocy. Powstawały **parlamente**, czyli **organy przedstawicielskie**, w których interesów obywateli bronili wybrani przez nich *posłowie* (*deputowani*). Oznacza to, że na zgromadzeniach przedstawiciele duchowieństwa i mieszczan rozwiązywali problemy państwowe wspólnie ze szlacheckimi panami feudalnymi. Takie zgromadzenia w różnych krajach przybrały różne nazwy. W Hiszpanii – **kortezy**, w Anglii – **parlament**, we Francji – **Stany Generalne**, w niemieckich księstwach – **landtagi**, w Polsce, Czechach i na Węgrzech – **sejmy**.

Organy przedstawicielskie nie były prawdziwie demokratyczne. Zazwyczaj do udziału w nich zapraszali monarchowie. W niektórych przypadkach przywileje gwarantowały miejsce w parlamencie. Wybrańcy chętniej dbali o interesy osobiste lub stanowe niż o interesy ogólne. Jednak ich niezadowolenie z podwyżek podatków czy niechęć do prowadzenia wojen w pewnym stopniu odzwierciedlały żądania społeczności średniowiecznych.

W rezultacie w XII–XIV w. w Europie zaczęły kształtować się **monarchie stanowo-przedstawicielskie** – państwa, w których członkowie parlamentów ograniczali jednoosobową władzę monarchów. Natomiast ostatni nadużywali swojego stanowiska, kierując rzekomą „wolę ludu” przeciwko swoim wrogom. Kiedy w licznych konfrontacjach „starzy” właściciele ziemscy niemal wyniszczyli się nawzajem, nikt nie był w stanie przeszkodzić monarchom w przywróceniu całej władzy. Osłabione „parlamente” również nie mogły się temu oprzeć, a więc od końca XV – początku XVI w. monarchie stanowo-przedstawicielskie większości państw Europy Zachodniej zamieniły się w monarchie **absolutne** z silną władzą królewską, o czym dowiedzie się w przyszłym roku.

W języku źródła historycznego

Fragment „Encyklopedii historii Ukrainy” o zjazdach książęcych (semach), 2007 r.: «...Kolegialne organy władzy na Rusi były zwoływane przez wielkiego księcia kijowskiego bez określonej częstotliwości, nie miały <...> realnego wpływu. Ich uczestnikami, oprócz księcia kijowskiego i sług jego dworu, byli książęta udziałowi, którym towarzyszyli „bracia” (najbliżsi współpracownicy), „synowie” (wasale), „dumci” (członkowie rady bojarskiej), duchowni kościelni.

Na nich omawiano i rozstrzygano ważne kwestie wojskowo-strategiczne, kwestie ustawodawstwa, wymieniano poglądy na temat stosunków z innymi państwami i rozwoju ustroju państwowego. Ponadto, poruszane były kwestie udzielenia zgody na sprawowanie władzy, dobrowolnej odmowy od stołu i wymiany stołów książęcych...».

Myślmy i działamy!

1. Opiszcie kolejność przekształcenia się monarchii na stanowo-przedstawicielskie i absolutne. Omówcie w parach. Przedstawcie wyniki omówienia w postaci schematu-ściągawki. **2.** Dlaczego chłopom nie wolno było uczestniczyć w zebraniach przedstawicielskich? Dlaczego kobiety nie brały udziału w zarządzaniu państwem? **3.** Przeczytajcie fragment z encyklopedii. Czy Ruś XII–XIII w. można uznać za monarchię stanowo-przedstawicielską? Podyskutujcie w grupach.

Jeszcze raz o najważniejszym

Sprawdźcie siebie!

Pracujemy z informacją historyczną.

1. Ułóżcie pytania do tekstu paragrafu, zaczynając od słów: Kiedy ____? Co ____? Kto ____? Gdzie ____? Skąd możemy się dowiedzieć o ____? Dlaczego ____? Jak ____? Jaki wynik? ____? Zaproponujcie swoje pytania klasie.

2. A. Wyjaśnijcie pochodzenie słowa „parlament”. Czy parlamenty można nazwać „gadalniami”? **B.** Ułóżcie w logicznej kolejności wyrażenia i słowa „monarchia stanowo-przedstawicielska”, „monarchia absolutna”, „rozdrobnienie feudalne” („policentryzm”), „monarchia”. Wyjaśnijcie swoje zdanie. Nad każdym pojęciem wpiszcie daty odpowiednich okresów historii Europy. Jeśli potraficie, wymieńcie państwa Europy, które rozwijały się według podanej przez was kolejności.

Okazujemy szacunek do ludzi i aktywność obywatelską.

3. A. Odegrajcie posiedzenie wymyślanego organu stanowo-przedstawicielskiego w wymyślonym państwie. Kto mógłby wziąć udział w takim posiedzeniu? Jakie kwestie by omawiano? Czyich interesów by broniono? **B.** Jakie tradycje średniowieczne zapożyczyły parlamenty współczesnych państw europejskich?

4. Narysujcie lub opiszcie króla, rządzącego za pomocą organu stanowo-przedstawicielskiego, lub króla z nieograniczoną władzą. Jakim go widzicie? Co lub kogo umieścicie obok niego na „drabinie władzy”? Dlaczego?

§ 12. Francja

Czy wiecie, że...

... istnieje legenda o Ewangelii, która została przywieziona do Francji przez Annę Jarosławną i na którą w mieście Reims przysięgali królowie francuscy;

... w 1245 r. „arcybiskup ruski” Piotr Akerowicz wziął udział w soborze Lyońskim, na którym opowiedział papieżowi Innocentemu IV o zdobyciu Kijowa i Rusi przez Mongołów oraz poprosił o pomoc w obronie Wołynia i Galicji;

... z drugiej połowy XIV w. wielu Ukraińców figurowało na liście studentów słynnej Sorbony.

Terminy i pojęcia, które warto znać i rozumieć.

Stany Generalne — zgromadzenie przedstawicieli stanów we Francji, zwoływane przez króla w celu rozwiązywania ważnych problemów państwa: wojskowych, dyplomatycznych, finansowych lub kościelnych.

Dodatkowa informacja do tematu

<https://cutt.ly/ZwZcmZBv>

QR 12.1. Dlaczego Henryk poślubił Annę Jarosławną?

QR 12.2. O co przesłuchiowano Joannę d'Arc?

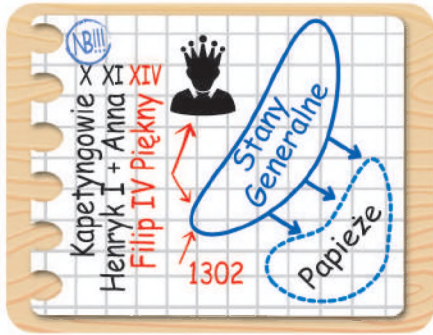

12.1. Jak królowie Francji rozwijali państwo w XI-XIV w.?

Po podziale w Verdun władcy Francji pragnęli zdominować Europę. Napotkali jednak dwie przeszkody nie do pokonania. Pierwszą z nich była policentryczność kraju. Książęta Akwitanii, Burgundii, hrabiowie Tuluzy, Flandrii, Szampanii i inni wpływowi władcy feudalni uznawali królów za „pierwszych wśród równych”, ale nie za głównych. Drugą przeszkodą były niszczycielskie najazdy Wikingów. Już w 845 r. oni zdobyli Paryż. Ucierpiały także inne ośrodki administracyjno-handlowe. Na przykład, w ciągu IX w. miasto Nantes było niszczone 6 razy. Słabi monarchowie nie byli w stanie powstrzymać napastników, nawet źródła odnotowują ich drwiące przewiska: Karol I Łysy; Ludwik II Jąkała; Karol III Prosty, który w 911 r. oddał Normandię Duńczykowi Rollonowi.

W 987 r. na tron wstąpił *Hugo Kapet*, który zapoczątkował dynastię *Kapetyngów*. Zawierając małżeństwa z europejskimi rodzinami koronnymi (na przykład, Henryk I poślubił Annę, córkę ruskiego księcia Jarosława Mądrego) i opierając się na lojalnej arystokracji, potomkowie jego rodziny potrafili zachować władzę. Jeśli w pierwszej połowie XII w. króla

francuskiego jeszcze można było okraść (taka sytuacja wydarzyła się z Ludwikiem VI), nie mogło to się zdarzyć *Filipowi II Augustowi* (1180–1223). On rozszerzył granice, podbił Normandię i Prowansję, wykupił hrabstwa, odebrał ziemie właścicielom-zdrajcom, wypędził Żydów, zawłaszczając ich majątki. A także założył *Radę Królewską*, w której zasiadali wierni rycerze i znawcy prawa, *Izbę Skarbową*, której urzędnicy kontrolowali dochody.

System sędowniczy ulepszył *Ludwik IX Święty* (1226–1270). Na jego rozkaz sądy lokalne zostały podporządkowane sądowi paryskiemu. Wyznaczono także okres – „40 dni króla”, w którym wszelkie spory między panami feudalnymi były rozstrzygane pokojowo, ale z udziałem monarchy. Rolę władzy centralnej wzmocnił **Filip IV Piękny (1285–1314)**,

który w ogóle uważał, że wola króla jest prawem. Bardzo atrakcyjny, okazał się także wytrwałym władcą, który pokonał lub zniszczył wielu przeciwników, jednak w kluczowych momentach słuchał „opinii ludu”. W **1302 r.** Filip IV zwołał zgromadzenie stanowo-przedstawicielskie – **Stany Generalne**. Za ich pomocą ograniczył apetyty papieża. Rycerze i mieszczaństwo (ponieważ posłowie od duchowieństwa stanowili mniejszość) poparli niejedną decyzję skierowaną przeciwko urzędnikom kościelnym. (W 1308 r. papież został przeniesiony do miasta Awinion na 70 lat.) Jednak w przyszłości Stany Generalne zbierały się nieregularnie: głównie w celu zaspokojenia potrzeb królów. Dynastia Kapetyngów wygasła w 1328 r.

Myślimy i działamy!

1. Pokażcie na mapie terytorium i prowincje królestwa Francji. **2.** Ułóżcie w zeszycie tabelę. W lewej kolumnie w porządku chronologicznym zapiszcie imiona królów francuskich, a w prawej – działania, które oni realizowali w celu wzmocnienia swojego państwa. **3.** Dlaczego Stany Generalne chętnie podejmowały decyzje przeciwko Kościołowi i papieżom?

12.2. Jak przebiegała wojna stuletnia? Dlaczego Francuzi uważają Joannę d'Arc za bohaterkę narodową?

Kilka dni po śmierci ostatniego z Kapetyngów władza przeszła w ręce rodziny *Walezjuszy* (1328–1589). Jednak król angielski *Edward III*

Plantagenet (1327–1377) uważał, że ma więcej praw do tronu francuskiego. Spór o koronę stał się główną przyczyną **wojny stuletniej** (1337–1453).

Bitwa w zatoce Sluys, miniatura, XIV w.

Symboliczna bitwa królów francuskiego i angielskiego, miniatura, XIV w.

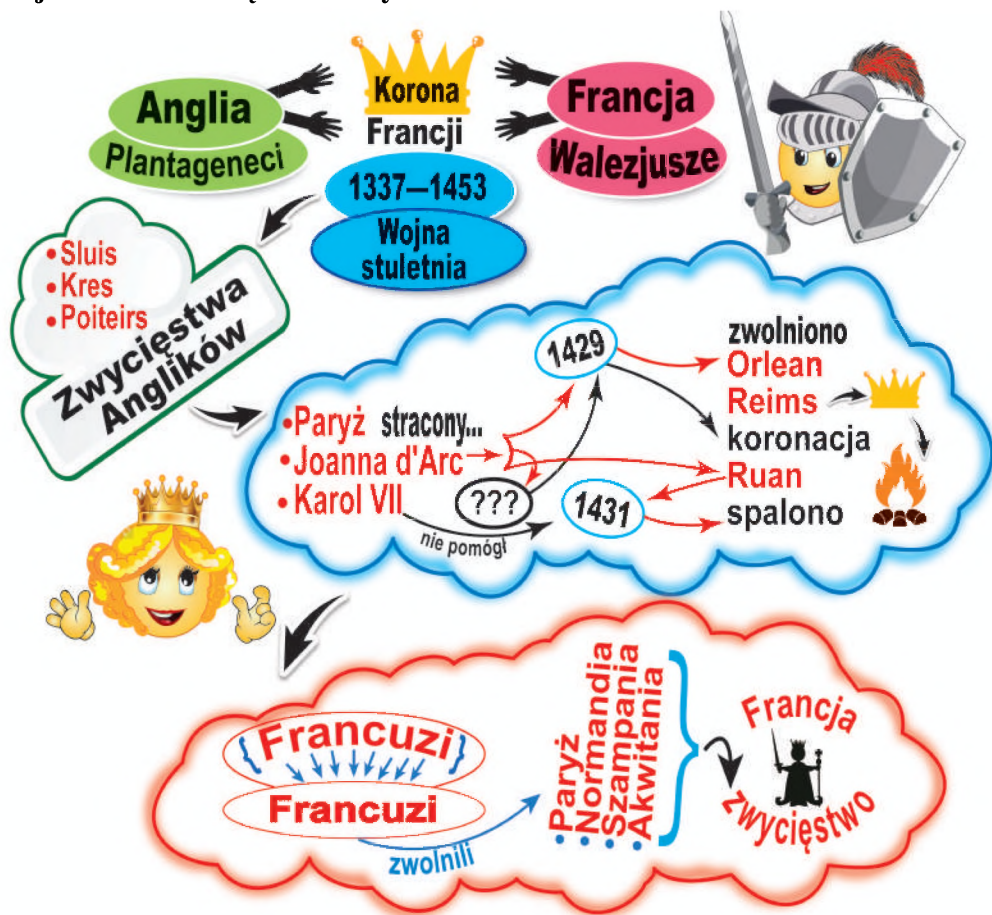
Pierwsze bitwy, zwłaszcza bitwa morska w zatoce Sluys (1340), bitwy lądowe w pobliżu miast Crecy (1346) i Poitiers (1356) pokazały przewagę Anglików. Przecież ich armia składała się nie tylko ze szlachejnych rycerzy, ale także z prostego ludu, zdyscyplinowanego, umięjącego walczyć. Król Edward III zmusił panów feudalnych do stanięcia w szyku pieszym i ochrony łuczników, rekrutowanych spośród wolnych chłopów. Ówczesne wojsko francuskie wykazało przeciwną gotowość. W nim „ludzie, którzy walczą” nie słuchali swoich dowódców i dlatego walczyli chaotycznie. Na przykład, pod Poitiers Francuzi, liczba których dwukrotnie przewyższała wroga, ponieśli miazdzącą klęskę, tracąc 5-6 tysięcy zabitych, rannych i wziętych do niewoli. Na początku XV w. sytuacja w ogóle wydawała się tragiczna: Anglicy zdobyli Paryż i wiele innych miast wraz z pobliskimi ziemiami. Część miejscowych arystokratów nie była przeciw oddaniu tronu swoim wrogom, dlatego *delfinowi* (następcy tronu) *Karolowi VII* (1422–1461) groziła utrata korony.

Ojczyznę uratowała młoda dziewczyna – **Joanna d'Arc**. Uważa się, że urodzona była w rodzinie chłopskiej, jednak współcześni historycy dowodzą, że prawdopodobnie była wysokiego pochodzenia. W 1429 r. pojawiła się na dworze delfina i przekonała go do swojej

Joanna d'Arc, portret, XV w.

misji ratunkowej. Gościa twierdziła, że Bóg darzył ją wizją, przedstawiającą wyzwolenie miasta Orlean, wypędzenie Anglików i koronację Karola VII. Będąc w beznadziejnej sytuacji, Karol VII zgodził się na pomoc. Otrzymał doborowe wojsko i dowództwo nad nim, Joanna d'Arc odbiła „miasto Aureliana”. Zainspirowani wiarą w zwycięstwo, Francuzi nazwali swoją bohaterkę *Dziewicą Orleańską*. Już w 1429 r. wyzwoliła miasto Reims, a Karol VII przyjął koronę w „starej” stolicy władców frankijskich. Jednak później, w wyniku zdrady, wybawicielka została schwytana przez Anglików. Oskarżono ją o czary i noszenie męskich ubrań (straszna zbrodnia dla średniowiecznej kobiety!). W 1431 r. w mieście Rouen (czyt. „ruan”) Dziewicę Orleańską spalono na stosie jako „czarownicę”. Jednak jej śmierć ofiarna zdołała zjednoczyć Francuzów i zapewnić im zwycięstwo. Król odzyskał miasto Paryż, prowincje Normandię i Szampanię. W 1453 r. Anglicy stracili miasto Bordeaux (czyt. „bordo”) (stolicę Akwitanii), a wojna stuletnia się zakończyła.

Myślimy i działamy!

1. Обчисліть, ile lat trwała wojna stuletnia. Pokażcie na mapie miejsca bitew i wydarzeń, o których jest mowa w tekście paragrafu. **2.** Dlaczego Francuzi uważają Joannę d'Arc za bohaterkę narodową? **3.** Obejrzyjcie ilustracje, przedstawiające bitwy angielsko-francuskie w okresie wojny stuletniej. Dowiedzcie się, kto z wojskowych należał do armii angielskiej, a kto do francuskiej. Jakie przedmioty lub symbole wskazują na przynależność do państw?

12.3. Jaka działalność wewnętrzną prowadził Ludwik XI? Jak Francja przekształciła się w monarchię absolutną?

Francja wyszła z wojny stuletniej zniszczona, zdewastowana. Na przykład, liczba mieszkańców Paryża spadła z 300 tys. do około 45 tys., nie mówiąc już o osadach niechronionych murami. W bitwach zginęło wielu szlacheckich władców feudalnych. Na ich miejsce werbowano do wojska

zawodowych najemników nie zawsze szlacheckiego pochodzenia. Stanowiska kierownicze kupowali wykształceni i zamożni mieszczanie.

Ludwik XI, portret, około 1470 r.

Wprowadzeniem nowych porządków zajął się król **Ludwik XI (1461–1483)**. Już od najmłodszych lat uchodził za zręcznego intryganta. Kiedy dorósł, niezachwianie usuwał ludzi ze szlacheckich rodów, natomiast otaczał się ludźmi skromnego pochodzenia, ale utalentowanymi i skutecznymi. Monarcha gardził luksusem, chodził po ulicach miast w prostym ubraniu, szukał powodów, aby ukarać bogatych i przywłaszczać ich majątek.

Podczas wojen Ludwik XI polegał bardziej na przebiegłości niż na sile. Choć zawarł sojusz ze Szwajcarami (najbardziej

Karol Śmiały, portret, XV w.

zawodowymi najemnikami europejskimi XV-XVI w.), starał się nie wdawać w otwarte starcia z wrogiem. Jedyny, kto odważył się mu przeciwstawić, okazał się książę burgundzki Karol Śmiały. On, zamożny i utytułowany, od najmłodszych lat wychowywany był w tradycjach rycerskich, dlatego w wieku dorosłym wydawał mnóstwo pieniędzy na utrzymanie własnego dworu, urządzenie uczt, polowań i turniejów. Pewnego razu pomógł królowi uratować się przed śmiercią, jednak tamten nie zapamiętał jego dobrej usługi. Pomędzy konkurentami wybuchły wyczerpujące i długotrwałe wojny wewnętrzne. W **1477 r.** Ludwik XI namówił ludzi z otoczenia Karola Śmiałego do zabicia seniora. Prowincję Burgundia dodano do posiadłości królewskich. W ten sposób zjednoczenie Francji odbyło się pod władzą monarchy absolutnego.

Myślimy i działamy!

1. Obliczcie, za ile lat po wojnie stuletniej Francja przekształciła się w monarchię absolutną. **2.** Pokażcie na mapie terytorium państwa francuskiego na początku i na końcu okresu panowania Ludwika XI. **3.** Korzystając z wyszukiwarek internetowych, sporządźcie chronologiczną tabelę konfrontacji króla Ludwika XI z księciem Karolem Śmiałym. Skomentujcie w klasie każde wydarzenie.

W czasie, kiedy...

Wówczas...

we Francji

1302 r. — zwołanie Stanów Generalnych

1337–1453 r. — wojna stuletnia

1461–1483 r. — rządy króla Ludwika XI, przekształcenie Francji w monarchię absolutną

na ziemiach Ukrainy

1303 r. — powstanie Metropolii Galicyjskiej Ruskiej Cerkwi Prawosławnej za panowania króla Jerzego I

1349 r. — zajęcie Galicji i części Wołynia przez króla polskiego Kazimierza III Wielkiego

1482 r. — wyprawa Tatarów krymskich pod wodzą chana Mengli-Gireja na ziemie ukraińskie, plądrowanie Kijowa

Jeszcze raz o najważniejszym

Sprawdźcie siebie!

Orientujemy się w czasie i przestrzeni historycznej.

1. Zaznaczcie na osi czasu daty zwołania Stanów Generalnych, wojny stuletniej, okresu panowania Ludwika XI. Ułóżcie z nimi trzy lub cztery zadania chronologiczne.

„Wymieńcie się” zadaniami w parach.

2. Korzystając z wyszukiwarek internetowych, wybierzcie ilustracje, przedstawiające wydarzenia wojny stuletniej. Porównując je ze schematem i mapą, zawartą w paragrafie, opowiedzcie o przebiegu wydarzeń wojennych.

Pracujemy z informacją historyczną.

3. Ułóżcie pytania do tekstu paragrafu, zaczynając od następujących słów: Kiedy ____? Co ____? Kto ____? Gdzie ____? Skąd możemy się dowiedzieć o ____? Dlaczego ____? Jak ____? Jaki wynik? ____? Zaproponujcie swoje pytania klasie.

4. **A.** Jak Francja przezwyciężała rozdrobnienie feudalne? Jakie działania królów francuskich uważacie za skuteczne? **B.** Które z dwóch wyrażen: „zgromadzenie stanowo-przedstawicielskie”, „Stany Generalne” jest „szersze”, a które „węższe”? Wyłumaczcie swoją opinię. **C.** Wyjaśnijcie pochodzenie nazwy miasta Orlean. Jak jest ona związana z historią miasta? **D.** Dlaczego Joannę d'Arc nazywano Dziewicą Orleańską? Jakie znaczenie miało jej poświęcenie dla narodu francuskiego? Jak Kościół katolicki potraktował bohaterkę narodową Francuzów? W wyszukiwarce Google znajdźcie fakty, potwierdzające waszą opinię. **E.** Jakie działania wewnętrzne Ludwika XI przyczyniły się do przekształcenia Francji w monarchię absolutną? Przedyskutujcie w grupach.

Okazujemy szacunek do ludzi i aktywność obywatelską.

5. Oceńcie skutki wojny stuletniej dla dalszego rozwoju Francji. Dlaczego wygrała właśnie Francja?

6. Zagrajcie w grę „Pytanie – odpowiedź”. Podzielcie się na dwie drużyny. Dla obu drużyn wybierzcie wspólną ilustrację, przedstawiającą wydarzenia wojny stuletniej. Następnie pracujcie osobno. Osoby z pierwszej drużyny przygotowują pytania do ilustracji, natomiast osoby z drugiej drużyny odgadują, o co zostaną zapytane i dobierają logiczne odpowiedzi. Po wyznaczonym czasie po kolei zadawajcie pytania i odpowiedzi na nie. Skreślcie te, które się pokrywają, i wspólnie omówcie te, które pozostaną.

§ 13. Anglia

Czy wiecie, że...

... starożytni Grecy nazywali Wyspy Brytyjskie słowem „Albion”, co prawdopodobnie oznaczało „biały”;

... w łacińskiej pamiętce pochodzenia anglosaskiego – komentarzach do praw Edwarda Wyznawcy, napisanych w XII w. – jest wzmianka o wygnańcach, potomkach króla angielskiego Edmunda II Żelaznego – Edgarze i Edwardzie, którzy ukrywali się w Kijowie; prawdopodobnie Edward poślubił Agatę, córkę Jarosława Wołodymyrowicza (Mądrego);

... około 1070 r. książę ruski Włodzimierz Wsewołodowicz (Monomach) poślubił Gitę, córkę króla angielskiego Harolda II.

Terminy i pojęcia, które warto znać i rozumieć.

Parlament (od angielskiego słowa o tej samej nazwie lub francuskiego „parle” – „mówić”) – w wielu współczesnych i średniowiecznych państwach – stanowe zgromadzenie ustawodawcze, w którym „deputowani” są w całości lub częściowo wybierani przez obywateli.

Dodatkowa informacja do tematu

<https://cutt.ly/jwZcQuum>

QR 13.1. Legenda o Robinie Hoodzie.

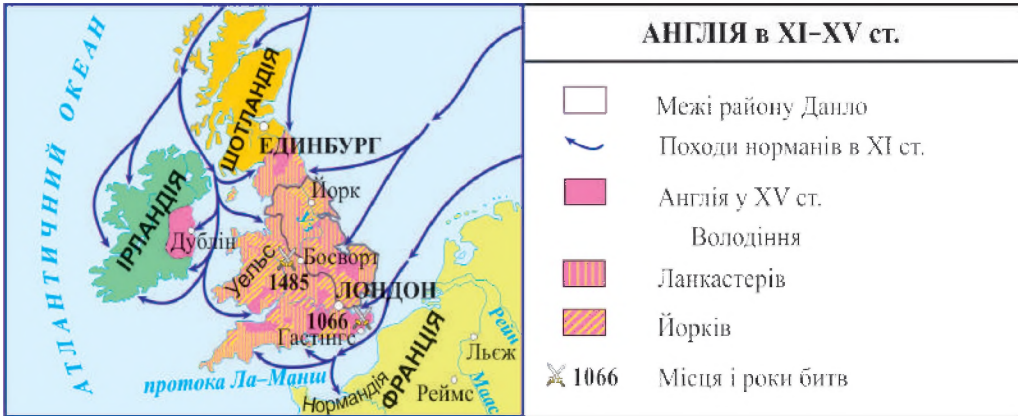

13.1. Jak Wilhelm I podbił Anglię?

Czym jest „Księga Sądu Ostatecznego”?

Dziś Anglia jest częścią Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej, państwa położonego w północno-zachodniej Europie, na Wyspach Brytyjskich, które starożytni Grecy nazywali Albionem. Nazwa „Brytania” pojawiła się po raz pierwszy za panowania Juliusza Cezara. Od kolejnych wydarzeń aż do 410 r. jej terytoria znajdowały się pod wpływem Cesarstwa Rzymskiego. W V-VI w. Anglia została zdobyta przez Germanów: *Angłów, Sasów i Jutów*. Rdzenni Celtowie albo się im poddali, albo uciekli do krajów europejskich, albo wycofali się na północ i zachód – do Szkocji, Walii i Irlandii. Jednak wraz z początkiem wielkich wypraw Wikingów nadeszły trudne czasy także dla Anglosasów. „Ludzie północy” niemal bezkarnie płądrowali ziemię, zakładali własne osady, a nawet utworzyli odrębną dzielnicę *Danlo*, w której według własnego prawa mieszkali głównie wychodźcy z Danii. Później tronem angielskim zainteresował się książę Normandii **Wilhelm**. W **1066 r.**, przepłynąwszy przez kanał La Manche wraz z doborowym wojskiem, pokonał Anglosasów

w bitwie pod miastem **Hastings**. Zwycięstwo zapewniło mu ogromne posiadłości i chwalebny przydomek w historii – odtąd nazywano go **Wilhelmem I Zdobywcą (1066–1087)**.

Pierwszy normański król Anglii bezlitośnie karał wszelki opór miejscowej arystokracji i ufał panom feudalnym ze swojego otoczenia. Zbudowane przez nich zamki szybko objęły cały kraj. Prześladowano osoby duchowne, których także zastępowali przybysze. W 1086 r. przeprowadzono szczegółowy spis ludności i majątku. Wyniki zapisano w „*Księdze Sądu Ostatecznego*” (uważano, że Anglik musiał podać pełne informacje o sobie i swojej rodzinie, jak przed Sądem Bożym). Według zapisów w Anglii w XI w. mieszkało około 1,5 miliona mieszkańców, z czego tylko 75 tys. stanowili mieszczanie. Choć część chłopów (nazywano ich *freeholderami* – od słowa „wolny”) zachowali wolność osobistą, większość z nich zamieniła się w *wilanów* (chłopi zależni), którzy pełnili obowiązki i płacili podatki.

Wraz z Normanami do Anglii „doszły” wewnętrzne konflikty, które wybuchły natychmiast po śmierci Wilhelma I Zdobywcy. Jego synowie nie mogli podzielić władzy, dlatego walczyli aż do całkowitego zniszczenia, w wyniku czego w 1153 r. skończyła się dynastia normańska. Na tronie angielskim zasiadł ród *Plantagenetów*.

Myślimy i działamy!

1. Pokażcie na mapie terytorium: Wysp Brytyjskich; Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej; Anglii. **2.** Jak Normanowie zachowywali się na podbitych terytoriach Anglii? Dlaczego wyniki angielskiego spisu ludności nazwano „*Księgą Sądu Ostatecznego*”? **3.** Dlaczego potomkowie Wilhelma I Zdobywcy nie mogli utrzymać się przy władzy w Anglii?

13.2. Z czego zasłynął Henryk II Plantagenet? Czym była "Wielka Karta Swobód"?

Król **Henryk II Plantagenet (1154–1189)** wszedł do historii Anglii jako jeden z najwybitniejszych reformatorów. Po pierwsze, nadał przywileje miastom, skąd czerpał znaczne fundusze, dary i, co najważniejsze, wsparcie w walce ze zbuntowanym rycerstwem. Po drugie, przeprowadził reformę sądownictwa, zgodnie z którą za niewielką dopłatą wolny człowiek mógł przenieść rozpatrywanie swojej sprawy z sądu podległego panu feudalnemu do sądu królewskiego. Zniesiono „wyciąganie” zeznań, czyli tortury, zamiast tego o winie orzekali *przysięgli*. Wiadomo też o innych zmianach w tym okresie. Na przykład, wprowadzono „*podatek tarczowy*”. Właściciele ziemscy nie byli zobowiązani do walki poza swoimi posiadłościami. Zamiast tego wnosili określoną opłatę do skarbcza królewskiego, za którą wynajmowano dobrze wyszkolonych żołnierzy, często spośród chłopów, chętnie służących w charakterze łuczników. Sukcesem osobistym i „państwowym” okazało się małżeństwo Henryka II Plantageneta z *Elenorą (Eleonorą) z Akwitanii*. Ponieważ była ona jedyną dziedziczką Akwitanii (historycznej prowincji w na południowym zachodzie współczesnej Francji), jej ziemie w posagu przeszły na jej męża. Terytoria korony angielskiej powiększyły się kilkakrotnie i znacznie przekroczyły posiadłości władców francuskich.

Ryszard I Lwie Serce, rzeźba, XIII w.

Spośród Plantagenetów zasłynął król *Ryszard I Lwie Serce (1189–1199)*. W źródłach był opisywany jako wzorowy rycerz i krzyżowiec, który prawie nigdy nie był w domu, pozostawiając państwo i jego tron pod opieką młodszego brata Jana. Jednocześnie ten, aby zaspokoić ciągłe apetyty wojskowe niespokojnego „starszego”, na wszelkie możliwe

Jan I bez Ziemi, miniatura, XIII w.

sposoby podnosił podatki i wyzyskiwał chłopów i mieszczan. Nie rozumiejąc takiego stosunku do siebie, oni szczerze wierzyli w „dobrego króla”, który wróci z wypraw wojennych i ukarze złego, egoistycznego brata. Kiedy Ryszard I zmarł, a jego brat pozostał na tronie i nadal postępował samowolnie, Anglicy się zbuntowali (ponadto Jan, przez swoje niepowodzenia nazywany „bez Ziemi”, stracił poparcie arystokracji, poniósł bolesne porażki w konfrontacji z Francuzami). W **1215 r.**, po

zwycięstwie buntowników, król podpisał "**Wielką Kartę Swobód**" – unikalny dokument, który (wraz z kilkoma innymi) do dziś stanowi brytyjskie prawo podstawowe. „Karta...”, zwana też „Magna Carta”, zabraniała monarchowi z własnej woli podnosić podatki. Aby ograniczyć władzę absolutną, zbierano radę, złożoną z dwudziestu pięciu baronów, którzy w przypadku nadużyć mieli prawo ogłosić nosiciela korony poza prawem i podjąć przeciwko niemu wymuszone działania. Odrębne artykuły zabezpieczały wolności duchowieństwa, rycerzy i „tych, którzy pracują”.

W języku źródła historycznego

Z «Wielkiej Karty Swobód»: «12. Ani podatek tarczowy, ani inna pomoc pieniężna nie powinny być zbierane w naszym królestwie inaczej niż drogą obrad generalnych naszego królestwa...; tak samo należy czynić wobec pomocy finansowej z Londynu...».

„39. Żaden wolny człowiek nie będzie aresztowany ani uwięziony, ani pozbawiony swojej własności, ani ogłoszony poza prawem, wygnany lub w jakikolwiek sposób pozbawiony środków do życia, i nie będziemy jego napadać ani wysyłać na niego, chyba że na podstawie zgodnego z prawem wyroku wydanego przez równych mu [jego perów] i zgodnie z prawem krajowym. Nie będziemy sprzedawać nikomu praw i sprawiedliwości, nikomu ich nie odmówimy i nie będziemy ich spowalniać...».

„41. Wszyscy kupcy będą mieli prawo swobodnie i bezpiecznie opuszczać Anglię i wjeżdżać do Anglii, przebywać i podróżować po Anglii zarówno drogą lądową, jak i wodną, żeby kupować i sprzedawać bez żadnych nielegalnych ceł, płacąc jedynie dawne i sprawiedliwe zwyczajowo ustalone cła ...».

Posiedzenie parlamentu angielskiego, miniatura, XIV–XV w.

Następcy Jana bez Ziemi próbowali unieważnić podpisane przez niego ustawy. W **1265 r.**, po kolejnym powstaniu ludowym, zwołano pierwszy **parlament** angielski, do którego weszli przedstawiciele arystokracji kościelnej i świeckiej, a także dwaj rycerze z każdego hrabstwa i dwaj mieszczanie z każdego dużego miasta. Choć zwołanie zostało zainicjowane przez powstańców pod wodzą hrabiego *Szymona de Montfort*, w przyszłości królowie wykorzystywali „przedstawicieli ludu” (posłów) do własnych celów. Na przykład, właśnie parlamentarzyści podjęli decyzję o

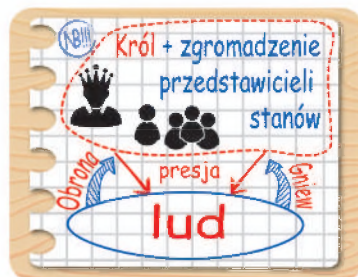
początku wojny stuletniej, omawiali i uchwalali podwyżki podatków, a także decyzje korzystne dla rządzących.

Myślimy i działamy!

1. Opowiedzcie o reformach Henryka II Plantageneta i ich wpływie na rozwój Anglii? Przyjrzyjcie się portretom królów Anglii. Przy pomocy jakich symboli lub przedmiotów artyści i rzeźbiarz podkreślili specyfikę działalności każdego z władców?

2. Przedyskutujcie w parach, dlaczego „Wielka Karta Swobód” uważana jest za „unakalny dokument” w historii Europy? Aby uzasadnić swoją opinię, wykorzystajcie artykuły ze źródła. 3. Wiadomo, że pierwsze

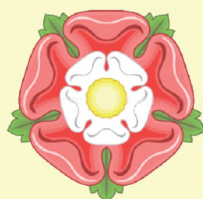
kortezy w Hiszpanii zwołano jeszcze w 1137 r. Dlaczego właśnie parlament angielski uważany jest za pierwsze zgromadzenie stanowo-przedstawicielskie w Europie? Opiszcie jego działalność, korzystając ze schematu. Obejrzyjcie miniaturę „Posiedzenie parlamentu angielskiego”. Gdzie siedzi król? O czym świadczy taki wybór jego lokalizacji?

13.3. Dlaczego się rozpoczęła i jak przebiegała Wojna Dwóch Róż?

Bitwa Lancasterów i Yorków,
miniatura, XV w.

Czerwono-biała
róża
rodziny
Tudorów

Henryk VII Tudor, portret,
początek XVI w.

W połowie XV w. wojna stuletnia wyczerpała Anglię do granic możliwości. Pokonani rycerze wracali do ojczyzny. Sfrustrowani niepowodzeniami i rozgoryczeni, wzięli oni czynny udział w wewnętrznych konfliktach, które wybuchły w wyniku kryzysu dynastycznego. W walce o tron uczestniczyli przedstawiciele rodziny **Yorków**, których znakiem heraldycznym była biała róża, oraz rodziny **Lancaster**, których symbolem

była czerwona róża. Dlatego konfrontację nazwano **Wojną Dwóch Róż (1455–1486)**. Obie dynastie miały jednakowe roszczenia do władzy i szaleńczo jej pragnęły.

Nieustanne walki, trwające ponad trzydzieści lat, spustoszyły państwo. Zginęli najlepsi rycerze. Dlatego doświadczeni panowie feudalni zdystansowali się od życia państwowego. W rezultacie na tronie zasiadł *Henryk VII Tudor*, daleki krewny Lancasterów. Pojednał zwaśnione strony, poślubiwszy Elżbietę z Yorków (symbolicznie dodając do swojego herbu białą różę). Opierając się na parlamencie, nowych urzędnikach dworskich i mieszczanach, Henryk VII stopniowo przekształcał się w niezaprzeczonego monarchę Anglii. Dynastia Tudorów rządziła aż do XVII w.

Myślimy i działamy!

1. Ile lat trwała Wojna Dwóch Róż? Dlaczego ona się zaczęła? Jak pojednały się walczące strony? 2. Obejrzyjcie miniaturę "Bitwa Lancasterów i Yorków". Wyjaśnijcie, jak ustalić przynależność rycerzy należących do rywalizujących dynastii? 3. Obejrzyjcie portret Henryka VII Tudora. Jak kwiat w jego prawej dłoni wskazuje, że pojednał rywali w Wojnie Dwóch Róż?

W czasie, kiedy...

Wówczas...

w Anglii

1066 r. — podbój Anglii przez księcia Normandii Wilhelma

1215 r. — uchwalenie „Wielkiej Karty Swobód”

1265 r. — zwołanie parlamentu angielskiego

1455–1486 r. — Wojna Dwóch Róż

na ziemiach Ukrainy

1068 r. — powstanie mieszkańców Kijowa

1215 r. — początek rządów książąt Danyła i Wasylka Romanowiczów w mieście Włodzimierz

1264 r. — początek rządów księcia Lwa I Danyłowicza w mieście Halicz

1481 r. — powstanie książąt ruskich przeciwko Kazimierzowi IV Jagiellończykowi

Jeszcze raz o najważniejszym

Sprawdźcie siebie!

Orientujemy się w czasie i przestrzeni historycznej.

1. W zeszyte ułóżcie zadania chronologiczne (równania), obliczając: ile lat po podboju Anglii przez Normanów rozpoczęła się Wojna Dwóch Róż; Ile lat po podpisaniu „Wielkiej Karty Swobód” zebrał się parlament angielski? Umieśćcie daty na osi czasu.
2. Pokażcie na mapie terytorium państwa angielskiego.

Pracujemy z informacją historyczną.

3. Ułóżcie pytania do tekstu paragrafu, zaczynając od następujących słów: Kiedy ____? Co ____? Kto ____? Gdzie ____? Skąd możemy się dowiedzieć o ____? Dlaczego ____? Jak ____? Jaki wynik? ____? Zaproponujcie swoje pytania klasie.
4. **A.** Skomentujcie artykuły „Wielkiej Karty Swobód”, gdzie jest mowa o zasadach nietykalności osoby. **B.** W zeszyte napiszcie minipowiadanie, esej na temat angielskiego parlamentaryzmu. **C.** Korzystając z wyszukiwarki Google, rozważcie herb Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej. Poszukajcie na nim elementów odzwierciedlających epizody z historii Anglii. Wyjaśnijcie ich znaczenie symboliczne w oparciu o schemat na końcu paragrafu.

Okazujemy szacunek do ludzi i aktywność obywatelską.

5. **A.** Oceńcie środki polityki wewnętrznej i zewnętrznej Henryka II Plantageneta. **B.** Jakie były skutki Wojny Dwóch Róż dla rozwoju Anglii?
6. Korzystając z zalecanych przez nauczycielkę/nauczyciela źródeł informacji, przygotujcie krótką (do 1 minuty) wypowiedź ustną (lub sporządźcie tabelę chronologiczną, lub narysujcie diagram) na temat stosunków pomiędzy Anglią a Rusią-Ukrainą w okresie od XI do końca XV w. W klasie podzielcie się wynikami pracy.

§ 14. Hiszpania

Czy wiecie, że...

... pod wpływem kultury arabskiej Hiszpania w XI-XII w. stała się najbogatszym, najgęściej zaludnionym krajem w Europie, podziwianym przez licznych podróżników i zagranicznych posłów;

...wypędzenie Arabów z Półwyspu Iberyjskiego i odkrycie Ameryki przez Krzysztofa Kolumba miały miejsce w tym samym roku i wiążą się z działalnością królowej Izabeli I.

Terminy i pojęcia, które warto znać i rozumieć.

Unia dynastyczna (od połączenia słów „dynastia” – „rodzina” i „unia” – „zjednoczenie, sojusz”) – związek dwóch państw, które zachowują własne granice, prawa i interesy, ale rządzone są przez jedną dynastię, zwykle powstałą w wyniku małżeństwa.

Kortezy (od hiszpańskiego słowa „cortes”, pochodzącego od słowa „corte” o znaczeniu „dwór królewski”) – w państwach Półwyspu Iberyjskiego zgromadzenia stanowe, na których obok arystokracji i duchowieństwa zasiadali i obradowali przedstawiciele miast i wolnych chłopów.

Rekonkwista (od hiszpańskiego słowa o tej samej nazwie, co oznacza „odzyskanie”) – w latach 718–1492 –wojna chrześcijan o wyzwolenie Półwyspu Iberyjskiego spod muzułmańskiego panowania.

Dodatkowa informacja do tematu

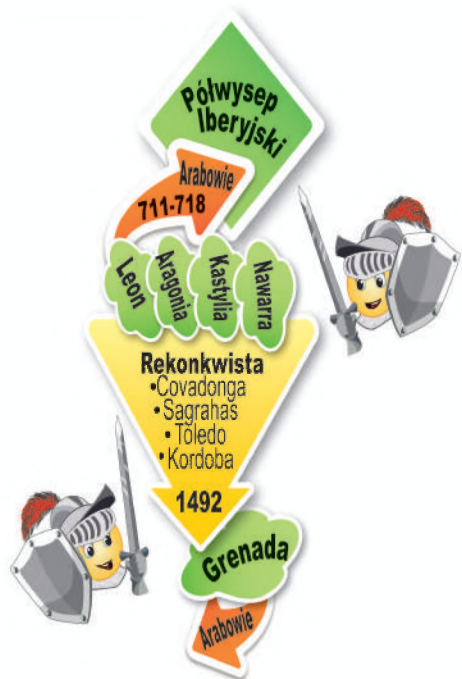
<https://cutt.ly/UwZcQxPi>

QR 14.1. Życie w muzułmańskiej Hiszpanii.

14.1. Czym była Rekonkwista, jak długo trwała oraz jak przebiegała?

Jak wspomniano w jednym z poprzednich paragrafów, w 711 r. Arabowie wylądowali na terytorium Półwyspu Iberyjskiego i rozpoczęli jego podbój. W tym samym roku ich wojsko pokonało wojsko królestwa Wezygotów. Król zginął, arystokracja stanęła po stronie zwycięzców, uzupełniając ich szeregi i przechodząc na islam. W ciągu kilku lat prawie cała dawna prowincja rzymska Hiszpania znalazła się pod panowaniem innowierców. Ale już w **718 r.** chrześcijanie zadali im wymierną porażkę w bitwie w pobliżu osady *Covadonga*. Rok ten uważa się za początek **Rekonkwisty** – stopniowego wyzwolenia spod panowania muzułmańskiego. Jeśli jednak półwysep „utracono” w niecałe siedem lat, to odzyskać go od *Maurów* (tak Hiszpanie nazywali Arabów) było możliwe dopiero za ponad siedem wieków.

Реконквйста розпочэла сй в гързвйстх регионх пълнчней Хйспанйй. Поневаж кавалерйа арабска не мвгла wykазат сй найлпшымй валорамй бойовымй на выжнх, крълствм *Арагонйй*, *Кастыльйй*, *Леону* й *Наваррйй* удало сй вытрываць вчэрпужаць влкэ з нажеждьцамй. Понадто Хйспанйе отрывмывалй помвч од Францйй, Влох й Нйемйец. Рывчере европеуьскы актывнйе вальчылй о зврот земь хрйсьчйянськх, а вйеь жуь в X-XI в. сукцесы реконквйсты сталй сй очыввсте. Еднхк в 1086 р. сывуаць змйенйла доткльва поразька хрйсьчйян в бйтвйе под осадэ *Sagrahas* (Zallak). По раз первшы в хйсторйй повсьчехней врое стронй умовйлы сй о дьень влкй.

Арабвйе не хчелй хвйтаць за брвнь в пйаьтк. Жыдй, ктрых в армйй мuzuлманськей было споро, протестовалй прывчывко розлевову крвй в соботэ. Хрйсьчйяне не хчелй вальчыць в нйедзельэ. В коьнцу вьбралй понйедзель, ктрых оказал сй дла рывчеры трагйчнй. Вйелкйе страты, ктрых понйесль, споволнйлы процес одзвсканйа земь на квльнйе стувельа. Доперо в 1212 р. в бйтвйе под мйастем *Las Navas de Tolosa* Хйспанйе поквналй сйлы зброжне Мауров. Од тего часу Арабвйе прывшлй до обрвны, натомйаст реконквйстаторь вьциснэлы йх на пвуднйе.

Później Hiszpanie odbili miasto Kordoba. Wkrótce ich atakowi nie mogły się oprzeć Sewilla, Walencja i Murcja. Co prawda, w XIV w. ofensywa się spowolniła z powodu wojen wewnętrznych Europejczyków, jednak Arabowie kłócili się między sobą jeszcze bardziej. Z tego powodu przez następne stulecie pod ich władzą pozostawał jedynie Emirat Granady. Na początku **1492 r.** wojsko kastylijsko-aragońskie zdobyło miasto **Granada, kończąc tym samym Rekonkwistę**. Resztki obcej armii uciekły do Afryki Północnej.

Wojownicy chrześcijańscy pod murami hiszpańskiego miasta, miniatura, XIV w.

Myślimy i działamy!

1. Pokażcie na mapie królestwa, które oparły się arabskiemu najazdowi; miejsca najważniejszych bitew okresu Rekonkwisty. **2.** Jak myślicie, dlaczego Półwysep Iberyjski został „utracony” w ciągu siedmiu lat, ale był odzyskiwany w ciągu siedmiu wieków? **3.** Obejrzyjcie miniaturę. Z czego widać, że przedstawieni żołnierze są chrześcijanami, a miasto należało do Arabów?

14.2. Jakie było społeczeństwo hiszpańskie w XI-XV w.?

Rekonkwista stale potrzebowała ludzi, którzy nie tylko walczyliby z Maurami, ale także zasiedlali wyzwolone ziemie. Z tego powodu w królestwach chrześcijańskich Hiszpanii stosunek do „tych, którzy pracują” był inny niż w innych krajach europejskich. Na najwyższym szczeblu drabiny feudalnej niewątpliwie znajdowali się królowie, a niżej – duchowni kościelni i *grandy* (bogacze szlachetni). Ze swojego wysokiego statusu byli także dumni *hidalgos* – wojowniczy władcy feudalni, na czyje barki spadł główny ciężar działań wojennych. W Hiszpanii działały zakony duchowo-rycerskie (Kalatrawa, Alcantara), posiadające zamki i znaczne ziemie.

Miasta pirenejskie szybko zajęły korzystne pozycje w handlu śródziemnomorskim. Kupcy hiszpańscy wzbogacali się, sprzedając ryby, skóry, wełnę, sól, zboże, wino i oliwę. Od XII w. szeroko wykorzystywano siłę roboczą, tworzone cechy rzemieślnicze. Ponadto, chłopci, dostarczający produkty rycerzom i mieszczanom, otrzymywali znaczne zyski. W efekcie zwykli ludzie uzyskali niektóre prawa polityczne. Już w 1137 r. w królestwie Leona zwołano **zgromadzenie ustawodawcze (kortezy)**, jednak włączenie w ich działalność przedstawicieli stanu trzeciego nastąpiło dopiero w 1188 r. Od tego czasu posłowie od miast i wolnych chłopów zasiadali i obradowali wraz z arystokracją i duchowieństwem. Już w XIV w. na Półwyspie Pirenejskim kortezy stały się powszechne.

Spółczesność hiszpańska wyróżniała się tym, że stan hidalgo nie był zamknięty. Każdy mieszczanin, mogący kupić konia bojowego i broń, miał równe prawa z panem feudalnym. W niektórych miejscach robiono to pod przymusem, gdyż wojsko potrzebowało rycerzy. Jednak pomimo obietnic mieszkańcy miast nie chcieli stawać się „tymi, którzy walczą” i woleli zwykłe, codzienne życie.

Myślmy i działamy!

1. Dowiedzcie się, jakie jest pochodzenie nazw zakonów Kalatrawa i Alcantara. Co ich łączy, a co różni od szpitalników, templariuszy i Krzyżaków? **2.** Jakie są podobieństwa i różnice między hiszpańskimi Kortezami a ruskim wiecem (wicze)? Zastanówcie się nad tym w grupach. **3.** Co wyróżniało stan hidalgo? Dlaczego pojawiła się taka osobliwość?

14.3. Jak zjednoczono Hiszpanię? Czym jest „unia dynastyczna”?

Władcy królestw chrześcijańskich na terytorium Półwyspu Iberyjskiego byli od dawna spokrewnieni. Ich zbliżenie ułatwiła między innymi wspólna walka z Arabami. Już w 1230 r. Kastylija, Leon, Asturia i Galicja zjednoczyły się w potężne królestwo Kastylijskie liczące około 6 mln ludzi. Drugie miejsce pod względem wielkości zajęło Królestwo Aragonii, w

którym mieszkał prawie 1 mln osób. Oba marzyły się zjednoczyć, co wkrótce się spełniło.

W 1469 r. **Izabela I Kastylijska** poślubiła **Ferdynanda II Aragońskiego**. Ta **unia dynastyczna** zadecydowała o przyszłości zjednoczonej Hiszpanii. Przez pewien czas małżeństwo utrzymywane było w tajemnicy. Dopiero w 1479 r. „nowożeńcy” zaczęli rządzić w Kastylii, Leonie i Aragonii. W tym samym czasie powstało **Królestwo Hiszpanii**. Za zwycięstwo nad Maurami nadano im przydomek „katolickiej pary królewskiej”, która rządziła pod hasłem: „Izabela i Fernando – równoznacznicy i równocenni”. Rekonkwista zwiększyła ich autorytet i dała im praktycznie nieograniczoną władzę. Kortezy zbierały się wyłącznie w celu wyrażania opinii. Duchowni i rycerze już nie uczestniczyli w spotkaniach. Mieszczanie, którzy pozostali, dyskutowali na temat drugorzędnych kwestii podatków.

Ponieważ współwładcy okazali się fanatykami katolicyzmu, nasiliły się prześladowania Żydów i muzułmanów. Zmuszano ich do przyjęcia chrztu na długo przed zakończeniem Rekonkwisty, ale to nie uchroniło ich przed uciskami. Chociaż wielu nawracało się na wiarę Chrystusa, w obawie przed prześladowaniami musieli oni uciekać za granicę. Przede wszystkim uciekali rzemieślnicy i kupcy, co spowodowało upadek gospodarki. Jednocześnie to właśnie Izabela I uwierzyła Włochowi *Krzysztofowi Kolumbowi* i sfinansowała jego poszukiwania krótkiej drogi morskiej do Indii. W 1492 r. on „przypadkowo” odkrył Amerykę, co później wzbogaciło Hiszpanię i uczyniło z niej wielką potęgę kolonialną.

W języku źródła historycznego

Fragment „Kroniki Hiszpanii” o warunkach, postawionych Maurom w wyzwolonym od nich mieście Toledo, 1085 r.: «...I Maurowie zwrócili się do króla z prośbą, aby zostawił ich w mieście i aby zachowali swoje budynki... i wszystko, co posiadają.

I król pozwolił im mieszkać w mieście i nakazał Maurom płacić takie same podatki, jakie pobierali od nich królowie mauretańscy, a także oznajmił im, że główny meczet na wieki będzie należeć do nich ...».

Myślimy i działamy!

1. Pokażcie na mapie terytorium Królestwa Hiszpanii. Wymieńcie i pokażcie jego największe miasta. 2. Jakie fakty dotyczące działalności wewnętrznej i zewnętrznej Izabeli I i Ferdynanda II opisano w tekście paragrafu? 3. Jak Hiszpanie traktowali Maurów po Rekonkwistie? Na potwierdzenie swojej opinii skorzystajcie z tekstu paragrafu oraz fragmentu „Kronik Hiszpanii”.

W czasie, kiedy...

Wówczas...

w Hiszpanii

711 r. — początek arabskiego podboju Półwyspu Iberyjskiego

1469 r. — zawarcie małżeństwa królowej Kastylii Izabeli I i króla Aragonii Ferdynanda II

1479 r. — powstanie Królestwa Hiszpanii

1492 r. — koniec Rekonkwisty

na ziemiach Ukrainy

710 r. — wyprawa cesarza bizantyjskiego Justyniana II przeciwko miastu Chersonesz

1452 r. oraz 1471 r. — likwidacja księstw Wołyńskiego i Kijowskiego, ich przekształcenie w województwa

1478 r. — podporządkowanie Chanatu Krymskiego Imperium Osmańskiemu

1489 r. — pierwsza pisemna wzmianka o ukraińskich Kozakach

Jeszcze raz o najważniejszym

Sprawdźcie siebie!

Orientujemy się w czasie i przestrzeni historycznej.

1. Zaznaczcie na osi czasu wydarzenia związane z historią Hiszpanii w średniowieczu. Obliczcie w zeszycie: ile stuleci, lat trwała Rekonkwista; ile lat po rozpoczęciu podboju arabskiego proklamowano Zjednoczone Królestwo Hiszpanii? Kiedy Hiszpanie obchodzili 500. rocznicę Rekonkwisty?

2. Pokażcie na mapie terytorium państwa hiszpańskiego w różnych okresach średniowiecza.

Pracujemy z informacją historyczną.

3. Ułóżcie pytania do tekstu paragrafu, zaczynając od następujących słów: Kiedy ___? Co ___? Kto ___? Gdzie ___? Skąd możemy się dowiedzieć o ___? Dlaczego ___? Jak ___? Jaki wynik ___? Zaproponujcie swoje pytania klasie.

4. Jak myślicie, dlaczego pierwsze kortezy w Królestwie Leon przekształciły się w prawdziwe zgromadzenie stanowo-przedstawicielskie właśnie w 1188 r.? Przedyskutujcie w parach.

Okazujemy szacunek do ludzi i aktywność obywatelską.

5. Podzielcie się na grupy. Oceńcie wpływ Rekonkwisty i odkrycia Ameryki przez Krzysztofa Kolumba na dalszy rozwój Hiszpanii. Sporządźcie tabelę porównawczą: w lewej kolumnie zapiszcie skutki pozytywne, a w prawej – negatywne.

6. We wschodniej części miasta Granada znajduje się unikalny zespół architektoniczno-parkowy i muzeum – Alhambra, dawna rezydencja władców Emiratu Granady. Korzystając z wyszukiwarek internetowych, obejrzyjcie zdjęcie tego zabytku. Poznajcie okoliczności jego powstania i rozwoju. Omówcie w klasie wpływ kultury arabskiej na średniowieczną Hiszpanię.

§ 15. Święte Cesarstwo Rzymskie. Włoskie republiki handlowe

Czy wiecie, że...

... w 961 r. król niemiecki Otton I wysłał do Rusi kilku księży pod przewodnictwem biskupa magdeburgskiego Adalberta, aby głosili chrześcijaństwo obrządku zachodniego;

... na początku XIII w. księżę wołyńsko-galicyjski Roman Mściśławowicz interweniował w walce pomiędzy niemieckimi dynastiami Guelphów (zwolenników papieża) i Gibelinów (zwolenników rodu Staufen), stając po stronie Filipa Szwabskiego, walczącego z Ottonem IV;

... światowej sławy podróżnik weneński Marco Polo w „Księdze o różnorodności świata” wspominał Ruś jako wielki kraj rozciągający się aż do „morza-oceanu”, zimny kraj na północy, w którym mieszkali ludzie „niezbyt przebiegłi i bardzo cudowni”.

Terminy i pojęcia, które warto znać i rozumieć.

Teokracja (od greckiego słowa o tej samej nazwie, co oznacza „władza Boga”) – rządy państwowe, w których władza należy do duchowieństwa.

Dodatkowa informacja do tematu

<https://cutt.ly/BwZcWQ6c>

QR 15.1. Średniowieczna Szwajcaria.

QR 15.2. Kim byli Gwelfy i Gibelinowie?

15.1. Jak powstało Święte Cesarstwo Rzymskie? Jak rządził król Otton I? Czym był „Konkordat wormacki”?

W 843 r., po podziale Verdun, powstało królestwo wschodniofrankijskie, w którym nadal rządziła dynastia Karolingów. Podlegały im ziemie niemieckie, przyłączone przez Karola Wielkiego: *Turyngia, Fryzja, Bawaria, Saksonia, Szwabia, Frankonia*. Od X w. tamtejszych mieszkańców nazywano *Krzyżakami*, choć Słowianie nazywali ich Niemcami (niemymi, mówiącymi niezrozumiałym językiem), skąd pochodzi nazwa państwa. Niemcy od początku rozwijały się jako państwo niezwykle rozdrobnione, gdzie jedność zapewniały osobiste więzi panów i wasali. Władza najwyższa należała do książąt (herzogów),

którzy wykorzystywali słabość władzy królewskiej i samowolnie zarządzali ogromnymi terytoriami. Kościół, w szczególności biskupi i opaci, posiadał znaczne obszary ziemi. Mniejszymi majątkami zarządzali hrabiowie. Najważniejsze sprawy państwowe rozstrzygano na **reichstagach** – specjalnych zgromadzeniach, w których uczestniczyli wszyscy książęta (herzogowie). Po śmierci ostatniego z dynastii Karolingów w **912 r.** reichstag po raz pierwszy wybrał króla z innego rodu. Tak nadal postępowano w przyszłości. Ponieważ każdy monarcha marzył o przekazaniu korony swojemu synowi, za wszelką cenę starał się zmusić posłów niemieckich do głosowania na jego potomka. Jednak uczynić tak mogli tylko rzeczywiście wybitni władcy.

W 936 r. na króla wybrano **Otona I (936–973)**, jedną z najwybitniejszych postaci europejskich X w. Pragnąc zapobiec zagrożeniom zewnętrznym, przyłączył bogatą Lotaryngię z dawną stolicą – Akwizgranem, podbił Słowian Połabskich, rozpoczynając ekspansję na wschód, a w **955 r.** pokonał natarcie węgierskie w bitwie nad rzeką Lech, położwszy kres ich apetytom. W sprawach wewnętrznych, po pierwsze, przekształcił służących własnego dworu w najwyższych zarządców państwa. Na przykład, znacznie rozszerzył uprawnień *kanclerza*, który przechowywał pieczęć, zarządzał archiwum i spotykał się z zagranicznymi posłami. Po drugie, cesarz wspierał Kościół, czyniąc jego hierarchów panami feudalnymi-seniorami. Tak pojawili się „duchowi książęta cesarscy” – biskupi, opaci, a nawet opatki klasztorów. Wszyscy oni wzajemnie zaopatrywali skarbiec królewski w pieniądze, dostarczali żywność, a w razie potrzeby sprowadzali wojsko. Dlaczego „książąt duchowych” nazywano „cesarskimi”? Sprawa w tym, że Oton I pomagał także duchowieństwu rzymskiemu. W podziękowaniu za to **2 lutego 962 r.** on i jego żona Adelheida otrzymali od Papieża insygnia cesarskie. Od tego czasu Niemcy były znane jako **Święte Cesarstwo Rzymskie Narodu Niemieckiego**.

Cesarz Oton I skazał swoich następców na nieustanne wojny. Gdy władza papieska osłabła, monarchowie niemieccy nie mieli problemu z nadawaniem tytułów. Jednak papieże stopniowo „opamiętali się” i byli oburzeni faktem, że w Niemczech prawo do *investytury* (mianowania na stanowiska kościelne)

Cesarz Otton I i cesarzowa Adelheid, rzeźba, XIII w.

nie należało do duchowieństwa, ale do urzędników państwowych. Dotkliwy cios jako pierwszy poniósł cesarz Henryk IV. Papież Grzegorz VII ekskomunikował go z Kościoła i uwolnił poddanych niemieckich od przysięgi wasala wobec władcy. Dlatego w 1077 r. cesarz dotarł do włoskiej twierdzy Kanossa, gdzie wówczas przebywał zwierzchnik katolików. Po trzech dniach stania boso na śniegu „męczennik” otrzymał przebaczenie (odtąd pojawiło się wyrażenie „pójść do Kanossy”, czyli „pokornie prosić o pokój”). Jednakże „kanosskie ułaskawienie” nie rozwiązało problemu inwestytury aż do **1122 r.**, kiedy to zawarto **Konkordat wormacki** (porozumienie w mieście Wormacja). Według tego dokumentu przywódcy duchowi byli wyświęceni przez papieża, ale lenna (feudy) otrzymywali od cesarza.

Myślmy i działamy!

1. Pokażcie na mapie terytorium Świętego Cesarstwa Rzymskiego. Jak rozwijały się stosunki pomiędzy jego władcami a papieżami? 2. Co oznacza słowo „teokracja”? Gdzie i kiedy należy go używać, mówiąc o Świętym Cesarstwie Rzymskim? 3. Zapiszcie na osi czasu daty traktatu z Verdun, koniec dynastii Karolingów i powstanie Świętego Cesarstwa Rzymskiego. Ułóżcie z nimi 2-3 zadania chronologiczne i zapiszcie je do zeszytu.

15.2. Jakie dynastie rządziły w Świętym Cesarstwie Rzymskim w XII–XV w.? O czym była „Złota Bulla”?

W XII w. na tronie niemieckim zasiadali przedstawiciele dynastii *Staufenów* (1138–1254). Przede wszystkim oni zaczęli poszerzać granice Świętego Cesarstwa Rzymskiego kosztem ziem słowiańskich. Pod hasłem tzw. „nacisku na Wschód” przyłączyli margrabstwo brandenburskie (ze stolicą w Berlinie) i księstwo meklemburskie, w którym stopniowo germanizowano miejscową arystokrację. W ślad za swoimi poprzednikami bardzo szybko pokłócili się z Kościołem zachodnim. *Fryderyk I Barbarossa* (1152–1190), walcząc przeciwko Kościołowi, przeprowadził kilka kampanii w północnych Włoszech, zniszczył miasto Mediolan i inne stawiające mu opór. On nie doczekał się uległości papieża, natomiast utracił podbite terytoria. W kraju „rudobrody” próbował podporządkować sobie książąt (herzogów), ale zginął podczas trzeciej krucjaty, co przeszkodziło osiągnięciu sukcesu. Jego synowi Henrykowi VI udało się podbić Królestwo Sycylii, w którym, dzięki ślubowi dynastycznemu, wkrótce zaczął rządzić *Fryderyk II* (1212–1250), mało dbający o interesy ojczyzny. Pragnąc uzyskać poparcie w celu przejęcia Włoch, aktywnie rozdawał przywileje znanym rodzinom. Jednocześnie uchodził za jednego z najlepiej wykształconych ówczesnych władców, który władał wieloma językami, założył Uniwersytet Neapolitański i wspierał działaczy kultury. Chcąc pogodzić się z kościołem, wyruszył na szóstą krucjatę i zdobył Jerozolimę. Jednak duchowni rzymscy na tyle go nie tolerowali, że nawet za takie zwycięstwo nie zdjęli kłatwy. Staufenowie wkrótce stracili Sycylię, a następnie całkowicie zniknęli z historii średniowiecza. Po śmierci Konrada IV Staufena w Niemczech nastąpił okres *bezkrólewia* (1254–1273). Panowie feudalni i „duchowi książęta cesarscy” czuli się wolno we własnych posiadłościach, których było już około stu. Te mozaikowe „provincje” w rzeczywistości nie podlegały cesarzowi. Sytuację próbował zmienić *Rudolf I Habsburg*, wybrany na tron w 1273 r. Był już człowiekiem starszym, nie

posiadał licznych bogactw i ziem, dlatego był traktowany przez arystokrację jako zależny i słabowolny senior, który jednak bardzo szybko pokazał siłę woli. Wśród jego osiągnięć warto podkreślić zdobycie Księstwa Austriackiego. I choć potomkowie chwilowo stracili kontrolę nad Świętym Cesarstwem Rzymskim, Austria (późniejsze Austro-Węgry) pozostawała pod koroną dynastii Habsburgów aż do końca I wojny światowej.

Powstanie i rozwój Świętego Cesarstwa Rzymskiego		
IX w.	843 r. — Traktat w Verdun. Królestwo Wschodnich Franków: Turyngia, Fryzja, Bawaria, Saksonia, Szwabia, Frankonia. Rozdrobnienie	Dynastia Karolingów (do 912 r.)
X w.	Od 912 r. reichstag wybierał wspólnego króla rozdrobnionego państwa. 962 r. — powstanie Świętego Cesarstwa Rzymskiego. Cesarz Otton I. Duchowni byli mianowani przez władze świeckie (prawo inwestytury)	
XI w.	Zaostrzenie stosunków między papieżami a władcami niemieckimi. W 1077 r. — wyprawa cesarza Henryka IV do Kanossy na pokutę	
XII w.	Uporządkowanie prawa inwestytury. W 1122 r. — porozumienie (konkordat) w mieście Wormacja: papież wyświęcał przywódców duchowych, cesarz nadawał im lenna (feudy)	Dynastia Staufenów
	Rozszerzanie granic imperium kosztem państw sąsiednich. „Nacisk na Wschód”. Konflikt z Kościołem zachodnim. Wyprawy do Włoch, na Sycylię, do Jerozolimy. Fryderyk I Barbarossa, Fryderyk II	
XIII w.	1254–1273 r. — okres bezkrólewia	Dynastia Habsburgów
	Rudolf I Habsburg. Przyłączono Księstwo Austrii	
XIV w.	1356 r. — «Złota Bulla» Karola IV — zasady wyboru władców Świętego Cesarstwa Rzymskiego	Dynastia Luksemburska
XV w.	Rozdrobnione państwo, wspólnie wybierany głowa państwa, silna władza lokalnych władców i organów przedstawicielskich. Do początku XIX w.	Dynastia Habsburgów

W XIV w. władzę w państwie przejęła rodzina **Luksemburska**. Jej sukcesem było wydarzenie z 1338 r., kiedy posłowie do reichstagu uznali, że tytuł cesarza nie wymaga oświęcenia ze strony papieża.

W 1356 r. Karol IV (1346–1378) wydał „Złotą Bullę”, która regulowała zasady wyboru władców Świętego Cesarstwa Rzymskiego. W szczególności ceremonia powinna być odbywać się we Frankfurcie nad Menem na spotkaniu *książąt-elektorów* (wyborców), w którym uczestniczyli król Czech, arcybiskupi Moguncji, Kolonii i Trewiru, palatyn Renu, książę Saksonii i margrabia Brandenburga. Faktycznie państwo przekształciło się w królestwo. Dynastia **Habsburgów**, która wróciła w XV w., otrzymała w spadku nieuporządkowany system. Każde księstwo zwoływało landtag, na którym przedstawiciele stanów omawiali sprawy lokalne. Monarchowie prawie o niczym nie decydowali. Mimo wszystko Święte Cesarstwo Rzymskie nie upadło, lecz istniało w rozdrobnionej formie aż do początku XIX w.

Pieczęć Karola IV Luksemburskiego, którą poświadczył „Złotą Bullę”, 1356 r.

Myślimy i działamy!

1. Jak działał reichstag niemiecki? Czym się różnił od zgromadzeń stanowo - przedstawicielskich w innych krajach europejskich? **2.** Pokażcie na mapie terytorium Świętego Cesarstwa Rzymskiego za panowania Ottona I i Fryderyka II. Jak zmieniły się granice państwa? **3.** Obejrzyjcie pieczęć Karola IV Luksemburskiego. Co oznaczają przedmioty w jego rękach? Kogo i co przedstawiono na godłach umieszczonych po obu stronach tronu? Ustalcie, jakim współczesnym państwom europejskim należą oba godła? Jaką rolę odegrał król Karol IV w historii Czech? Dowiedzcie się samodzielnie.

15.3. Jak rozwijały się miasta włoskie w XII – XV w.?

W ciągu XII – XV w. Włochy rozwijały się jako państwo rozdrobnione. Jeszcze w antyku były uważane za cenną część Cesarstwa Rzymskiego i dlatego niczym magnes przyciągały zdobywców. Południe przez trwały czas pozostawało pod władzą Bizantyjczyków, Arabów, a później – Normanów. Na początku XIII w. prawie ustał handel. Region zamienił się w rolniczy, którym pozostaje do dziś. Państwo Kościelne w środkowych Włoszech zostało podzielone przez książąt i hrabiów, ciągle przebywających w stanie wojny, co utrudniało kontakt między Południem a Północą.

W starożytności Włochy Północne służyły z kultury miejskiej, rzemiosła i szlaków handlowych. Choć wszystko to uległo zniszczeniu na początku średniowiecza, dziedzictwo antyczne nadal miało wpływ na rozwój regionu. Z XI w. we Włoszech Północnych rycerze „mieszali się” z mieszczanami, więc nie tworzyli zwykłej dla Europy drabiny feudalnej. Kluczową rolę odgrywały duże miasta, m.in. Florencja, Wenecja, Mediolan, Genua i Bolonia, które stopniowo przerosły w państwa. Ich rzemieślnicy słynęli z wyrobów wysokiej jakości, a kupcy rozpowszechnili się po całej przestrzeni europejskiej, sprzedając towary ze Wschodu (tkaniny, wina, przyprawy i wiele innych rzeczy). Dzięki stałym dopływom pieniędzy prosperowały banki. Przykładowo florencka rodzina Peruzzi udzielała pożyczek królom francuskim i angielskim (choć, gdy w czasie wojny stuletniej odmówili spłaty swoich długów, wierzyciele zbankrutowali). Miejskie powietrze wabiło także chłopów. Nawet zachęcano ich do przesiedlenia się. W szczególności w 1257 r. miasto Bolonia uchwaliło ustawę („*Ustawa rajska*”), zgodnie z którą za zaliczenie kogokolwiek do stanu „tych, którzy pracują” biorącego do niewoli karano mandatem, a upokorzonego – odcięciem ręki i nogi. W rezultacie w ciągu XIII-XIV w. liczba mieszczan w północnych Włoszech osiągnęła dziesiątki tysięcy ludzi. Niektóre rozwijające się miasta założyły własne kolonie (na przykład należąca do Genui Kafa (Teodozja) na Krymie).

W języku źródła historycznego

Fragment przemówienia doży miasta Wenecji, XV w.: «Co roku Wenecja wywozi do Lombardii następujące ilości towarów: na 100 tys. dukatów konopi, na 25 tys. dukatów bawełny, na 30 tys. dukatów przędzy bawełnianej, na 120 tys. dukatów wełny włoskiej, na 250 tys. dukatów brokatu i jedwabiu, na 30 tys. pieprzu, na 64 tys. cynamonu, na 8 tys. imbiru, na 95 tys. cukru, na 30 tys. przyborów krawieckich i hafciarskich, na 120 tys. drewna barwionego, na 50 tys. innych barwników na 250 tys. kredy i na 30 tys. niewolników. Nie liczę tu zysku ze sprzedaży soli (1 milion dukatów). Przynajmniej, że taki handel jest bardzo opłacalny. Zobaczcie, ile statków on wprawia w ruch, aby przewieźć towary do Lombardii, aby popłynąć za nimi do Syrii, Romanii, Katalonii, Flandrii, Cypru, Sycylii, do wszystkich zakątków świata. ... Dochód kupców wynosi co najmniej 600 tys. dukatów...».

Na początku XII w. **Florencja** i jej okolice przekształciły się w komunę. Od 1138 r. posiadała wybierany rząd, na czele którego stali konsulowie i rada, składająca się w różnym czasie ze 100–150 „deputowanych”. Poszczególne kwestie omawiano na walnych zgromadzeniach ludowych. Florentyńczycy sprzeciwiali się mieszkającym w pobliżu panom feudalnym. Ich zamki zostały zniszczone, a oni zostali

przesiedleni do miasta. Natomiast w **Wenecji** rządzono nieco inaczej. Na jej czele stał doża, wybierany dożywotnio. Pomagało mu 6 doradców i kolegium z 40 osób, którzy wspólnie rozwiązywali najważniejsze problemy. W XIII w. Wenecjanie sporządzili „*Złotą Księgę*”, do której wpisali najwybitniejsze rodziny i tylko spośród nich wybierali swoich przywódców. **Mediolan** uważany był za serce Lombardii. Był kilkakrotnie niszczone przez cesarza niemieckiego Fryderyka I Barbarossę, ale za każdym razem się odradzał. Warsztaty rzemieślnicze zapewniły mu rozwój przemysłowy. W XV w. władzę przejął *kondotier* (dowódca najemników) Franciszek Sforza. Za panowania jego rodu mieszkańcy Mediolanu czuli się nie tylko obywatelami silnego państwa, ale także brali udział w tworzeniu słynnego dziedzictwa kulturowego Włoch okresu późnego średniowiecza i wczesnej nowożytności. Ludność włoskich miast w większości tworzyła *republiki*, którymi zarządzili wybrani przez lud urzędnicy. W ten sposób mieszczanie samodzielnie organizowali swoje życie zbiorowe. Jednocześnie od XV w. znacznie się wzmocniły wpływy dynastie. W niektórych miejscowościach zarządzili oligarchowie – szlachetni i bogaci ludzie, pragnący zarządzać i dysponować znaczącymi zyskami, które zewsząd napływały.

Miasto Florencja, rysunek-mapa,
XV w.

Miasto Genua, rysunek-mapa,
XV w.

Myślimy i działamy!

1. Dlaczego niektóre włoskie miasta nazywane są republikami? Pokażcie na mapie terytorium włoskich miast-państw, szlaki handlowe, z których one korzystały. Co jest wspólnego i odmiennego w planowaniu, lokalizacji, zabudowie miast Florencji i Genui, przedstawionych na mapach XV w.? **2.** Przeczytajcie tekst źródła historycznego. Jakie towary wywozili z miasta kupcy weneccy? Z którymi krajami handlowali? Pokażcie te kraje na mapie. Jaką rolę odegrały miasta włoskie w historii wypraw krzyżowych? **3.** Dlaczego niektóre rodziny z włoskich miast-państw mogły ingerować w życie i sprawy państwowe europejskich monarchów?

W czasie, kiedy...

Wówczas...

w Niemczech i we Włoszech

962 r. — powstanie Świętego Cesarstwa Rzymskiego

1122 r. — Konkordat wormacki

1356 r. — uchwalenie „Złotej Bulli” przez Karola IV Luksemburskiego

na ziemiach Ukrainy

959 r. — wysłanie przez ruską księżniczkę Olgę posłów do niemieckiego króla Ottona I, aby wysłał do Rusi głosicieli chrześcijaństwa

1118 r. — napisanie książki „Początek dzieciom” przez księcia ruskiego Włodzimierza Monomacha

1362 r. — bitwa nad rzeką Sine Wody pomiędzy wojskami Wielkiego Księcia Litewskiego Olgierda a chanami Ordy; przyłączenie Podola do Litwy

Jeszcze raz o najważniejszym

Sprawdźcie siebie!

Orientujemy się w czasie i przestrzeni historycznej.

1. Obliczcie, ile lat minęło pomiędzy: powstaniem Świętego Cesarstwa Rzymskiego i uchwaleniem przez Karola IV „Złotej Bulli”; zawarciem traktatu w Verdun i konkordatu w Wormacji. Ile lat rządili Otton I, Fryderyk I Barbarossa, Fryderyk II, Karol IV? Zapiszcie obliczenia do zeszytu.

2. Pokażcie na mapie, jak zmieniało się terytorium Świętego Cesarstwa Rzymskiego w X-XV w.? Wskażcie włoskie miasta-państwa w kolejności ich położenia z północy na południe, ze wschodu na zachód.

Pracujemy z informacją historyczną.

3. Ułóżcie pytania do tekstu paragrafu, zaczynając od następujących słów: Kiedy ___? Co ___? Kto ___? Gdzie ___? Skąd możemy się dowiedzieć o ___? Dlaczego ___? Jak ___? Jaki wynik ___? Zaproponujcie swoje pytania klasie.

4. **A.** Jak rozumiecie wyrażenie „charakter feudalno-teokratyczny Świętego Cesarstwa Rzymskiego”? **B.** Wybierzcie 1-2 stałe wyrażenia, które będą zgodne z frazą „chodzić do Kanossy”. **C.** Opowiedzcie o Świętym Cesarstwie Rzymskim i włoskich republikach handlowych, korzystając z ilustracji w paragrafie i układając je w logicznej kolejności.

Okazujemy szacunek do ludzi i aktywność obywatelską.

5. **A.** Korzystając z wyszukiwarki Google, narysujcie w zeszycie schemat przedstawiający organizację władzy w mieście Genua. **B.** Co jest wspólnego, a co różni starożytne greckie polis i włoskie miasta-państwa XII–XV w.? **C.** Dlaczego niemiecki król-cesarz Otton I uważany jest za wybitną europejską postać X w.? Kto z książąt/księżniczek Rusi był/była jego rówieśnikiem? Czy można też ich nazwać godnymi uwagi? Omówcie w parach.

6. Wyobraźcie siebie jako kupca, żyjącego w połowie XV w. i handlującego przędzą bawełnianą. Korzystając z map i znajomości wydarzeń średniowiecza, wytyczcie szlak handlowy, biorąc pod uwagę to, że trzeba rozpocząć podróż w Wenecji, kupić przędzę i sprzedać ją w jednym z miast hanzeatyckich, np. Lubece.

Praca praktyczna: «Wpływ normańsko-ruskich grup wojskowo-handlowych na ziemiach Rusi-Ukrainy»

Myślmy i działamy!

W zeszyte dopasujcie daty do fragmentów „Opowieści minionych lat”. Które z tych dat można uznać za fakty potwierdzające wpływ normańsko-ruskich grup wojskowo-handlowych na kształtowanie się państwa Słowian Wschodnich? Omówcie w parach.

A. Koniec V w.

B. 860 r.

C. 882 r.

D. 907 r.

1. «...Askold i Dir wyruszyli na wojnę z Grekami i przybyli tam...»

2. «... I Oleg zawiesił swoją tarczę na bramach Cargorodu – na znak zwycięstwa ...»

3. «...Zbudowali oni miasto w imieniu swojego starszego brata i nazwali je Kijów...»

4. «...A Oleg powiedział: „To będzie matka miast ruskich”...»

Myślmy i działamy!

Dopasujcie początek i koniec każdego zdania, wyjaśniającego pochodzenie nazwy „Rus”. Przepiszcie je do zeszytu. W parach przedyskutujcie, które z tych zdań można przytoczyć dla potwierdzenia normańskiej i antynormańskiej teorii powstania Rusi.

A. «Ruś» («Ruotsi») jest to zapożyczona fińskojęzyczna nazwa plemion...

B. «Ruś» pochodzi od irańskiej nazwy sarmackich plemion Roksolanów...

B. „Rusią” w VI-VII w. nazywano związek plemion – Polan, Drewlian, Uliczów...

1. ... na terenie których płynęły rzeki Ros, Rosawa i Rostawica.

2. ... z których pochodziła ród Rurykowiczów, rządzący w Kijowie.

3. ... i w tłumaczeniu na ukraiński oznacza „jasny”, „blond”.

Myślmy i działamy!

Na kartce zeszytu lub notatnika narysujcie schemat-mapę „Sąsiedzi Słowian Wschodnich w pierwszej połowie IX w.”.

Myślimy i działamy!

Obejrzyjcie mapę. Używając jej jako źródła informacji, wykonajcie zadania i omówcie je w grupach.

A. W zeszycie zbudujcie chronologiczną i logiczną kolejność faktów, opisanych w „Opowieści minionych lat” i świadczących o wpływie Normanów na powstanie państwa na Rusi: Kijów, 882 r., rządy, Oleg, Nowogród, Ruryk. Pokażcie miejsca odpowiednich wydarzeń na mapie.

B. Zapiszcie w zeszycie nazwy rzek i innych obiektów wodnych, wzdłuż których biegła droga „od Waregów do Greków”. Jak istnienie tego szlaku wyjaśnia znaczenie pojęcia „normańsko-ruskie grupy wojskowo-handlowe”?

C. Przeczytajcie tytuł mapy. Korzystając z podręcznika do historii Ukrainy, potwierdźcie lub zaprzeczcie normańskie pochodzenie pierwszych książąt/księżnej Rusi.

Myślimy i działamy!

Zedytujcie tekst i przepiszcie go do zeszytu. W grupach zastanówcie się nad wpływem normańsko-ruskich grup wojskowo-handlowych na kształtowanie się państwa na Rusi-Ukrainie.

W IX–X w. Europa – terytorium aktywności Normanów, których Słowianie nazywali _____. Przedsiębiorczy i wojowniczy, oni „polowali” na klejnoty, zawozili i wywozili wszelkiego rodzaju towary, którymi handlowali, i dlatego potrzebowali dostępu do rynków krajów arabskich i _____. Te społeczności wojskowo-handlowe nazywano _____ (słowo to prawdopodobnie pochodzi z języka germańskiego i oznacza „_____”). Jedna z nich osiedliła się nad Środkowym _____. W rezultacie pod koniec X w. jej przywódcy postanowili rozbudować własne państwo, w którym główną ludnością byli _____.

Uogólnienie do rozdziału «Społeczeństwo i państwa europejskie w X–XV wieku. Epoka Wikingów. Krucjaty»

SKANDYNAWIA		HISZPANIA	FRANCJA	ANGLIA	NIEMCY, WŁOCHY
VIII	— inwazja Arabów na Półwysep Iberyjski (711 r.)				
	— początek Rekonkwisty (718 r.)				
	— ekspansja Normanów (793 r.)				
X	Rozdrobnienie feudalne	— początek dynastii Kapetyngów we Francji (987 r.)			
		— powstanie Świętego Cesarstwa Rzymskiego (962 r), Otton I (936–973)			
XI	Rozdrobnienie feudalne	— Wikingowie dotarli do wybrzeży Ameryki Północnej (1000)			
		— podbój Anglii przez Normanów (1066 r.)			
		— pierwsza krucjata (1096–1099 r.)			
		— «Księga Sądu Ostatecznego» (1086 r.)			
		— dynastia Staufenów (1138–1254)			
		— druga krucjata (1147–1149 r.)			
		Fryderyk I Barbarossa (1152–1190)			
		Henryk II Plantagenet (1154–1189)			
		— początek działalności kortezów w królestwie Leona (1137, 1188 r.)			
		— trzecia krucjata (1189–1192 r.)			
XIII	Monarchie stanowo-przedstawicielskie	Filip II August (1180–1223)			
		Ryszard I Lwie Serce (1189–1199)			
		Filip IV Piękny (1285–1314)			
		— czwarta krucjata (1202–1204 r.)			
		Fryderyk II Staufen (1212–1250)			
		— « Wielka Karta Swobód » (1215 r.)			
		Ludwik IX Święty (1226–1270)			
XIV	Monarchie stanowo-przedstawicielskie	— okres bezkrólewia w Niemczech (1254–1273 r.)			
		— zwołanie parlamentu angielskiego (1265 r.)			
		Rudolf I Habsburg wybrany na króla Niemiec (1273 r.)			
		— zwołanie Stanów Generalnych we Francji (1302 r.)			
		— dynastia Walezjuszy (1328–1589) we Francji			
XV	Monarchie absolutne	— początek wojny stuletniej (1337 r.)			
		— « Złota Bulla » Karola IV (1356 r.)			
		— ślub Izabeli I i Ferdynanda II (1469 r.)			
		— koniec wojny stuletniej (1453 r.)			
		— Wojna Dwóch Róż (1455–1486 r.)			
		— przekształcenie Francji w monarchię absolutną (1461–1483 r.)			
		Ludwik XI (1461–1483)			
— powstanie Królestwa Hiszpanii (1479 r.)					
— koniec Rekonkwisty (1492 r.)					

Gra „Europa w X–XV w.”

Życie materialne i duchowe europejskiego średniowiecza

Rozdział 4

1. Witraż, katedra, miasto Chartres, XII-XIII w.
2. Zegar mechaniczny, miasto Praga, XV w.
3. Średniowieczne okulary, portret, XV w.
4. Armaty z czasów Wojny Stuletniej, miniatura, XV w.
5. «Siedem sztuk wyzwolonych» w wyglądzie średniowiecznych kobiet mody, miniatura, XV w.

§ 16. Kościół katolicki w XI–XV w.

Czy wiecie, że...

...jeszcze pod koniec I w. papież Klemens I założył pierwsze wspólnoty chrześcijańskie na Krymie;

...w 1209–1229 r. Kościół katolicki zorganizował krucjatę (wojny albigeńskie) przeciwko chrześcijanom;

...w 1321 r. w Kijowie powstało biskupstwo, a w 1367 r. w Haliczu – metropolia Kościoła katolickiego.

Terminy i pojęcia, które warto znać i rozumieć.

Wojny albigeńskie (od połączenia słów „albigensi” i „wojna”) – wojny, prowadzone pod koniec XI – na początku XIII w. przez rycerzy Francji Północnej, a później przez króla przeciwko albigensom w prowincji Langwedocja na południu Francji.

Albigensi (od nazwy miasta Albi na południu Francji) – zwolennicy katarów i waldensów, działających w XII i XIII w., którzy krytykowali niektóre doktryny i zasady Kościoła katolickiego, wzywali do powrotu do chrześcijaństwa z okresu apostołskiego, żyli skromnie i samotnie.

Heretyk (od greckiego słowa „airetikos” – „ten, który wybiera”, „odszczępieniec”) – odstępcą od ogólnie przyjętych poglądów; apostaata.

Inkwizycja (od łacińskiego słowa „inquirō” – „badać”, „przeszukiwać”) – służba śledcza i sądowa Kościoła katolickiego podległa papieżom, utworzona w XIII w. dla walki z heretykami; okrutne znęcanie się, tortury.

Dodatkowa informacja do tematu

<https://cutt.ly/pwZcE6k7>

QR 16.1. Jak żyło się w średniowiecznych klasztorach?

QR 16.2. Co znamy o żebraczych zakonach monastycznych?

16.1. Jak rozwijał się Kościół katolicki po schizmie? Z czego zasłynął Tomasz z Akwinu?

Jak już wiecie, w 1054 r. nastąpił rozłam pomiędzy Kościołem wschodnim a zachodnim. Obie ówczesne gałęzie chrześcijaństwa tak bardzo się różniły, że nie udawało się zachować jedności. Patriarchowie zależeli od władzy cesarzy bizantyjskich, w ten czas gdy papieże polegali na własnej potędze i próbowali wpływać na monarchów.

Кiedy „zachodni” hierarchowie postanowili podporządkować sobie „wschodnich”, nastąpił rozłam, trwający do dziś.

Duchowieństwo katolickie poprowadziło Kościół inną drogą niż prawosławie. Posiadając ogromne obszary, zarządzając dużymi funduszami, snując misterne intrygi, rzymscy przywódcy duchowi umiejętnie ingerowali w życie bogatych i biednych. Kościół zachodni zaczął sprzedawać *odpusty* – dokumenty gwarantujące rozgrzeszenie. Początkowo uzyskane pieniądze przeznaczano na wyposażenie wypraw krzyżowych, jednak później w XIV - XV w., finanse okazywały się w Rzymie. Do wzmocnienia władzy papieskiej przyczyniła się *reforma kluniacka*, przeprowadzona w X–XI w. W opactwie francuskiego miasta Cluny opracowano specjalne zasady dla mnichów. W szczególności musieli oni przestrzegać *celibatu* (zakaz zawierania małżeństw) i *ascezy* (zakaz luksusu). Także oni powinni byli zaopatrzyć się we wszystko niezbędne dla siebie i, co najważniejsze, zadbać o dziedzictwo rękopisów. Dlatego to mnisi zaczęli przepisywać stare księgi, głównie z okresu antyku. Ozdabiano je prostymi, niewielkich rozmiarów unikalnymi rysunkami – *miniaturami*, przyczyniając się w ten sposób do rozwoju sztuki pięknej. Później wszystkie klasztory, pozostające pod opieką panów feudalnych, ponownie podporządkowano papieżowi.

Zainteresowanie dziełami antyku przyczyniło się do odrodzenia filozofii. Za jej wybitnego przedstawiciela uważany jest **Tomasz z Akwinu** (*1225–†1274). Studiował dzieła *Arystotelesa*, na podstawie których formułował oryginalne przemyślenia na temat budowy wszechświata i roli w nim człowieka, nalegał, aby rozum wspierał wiarę, aby nauka służyła Kościołowi. Na przykład, uzasadniał, że władza duchowa jest ważniejsza niż władza świecka. Uważał monarchię za sprawiedliwą formę rządów, gdyż to Bóg ustanowił porządek na Ziemi. W ten sam sposób, z myślą o Bogu, królowie musieli dbać o porządek w swoich państwach. Jednocześnie Tomasz z Akwinu nie wierzył w monarchię absolutną, wierząc, że wszechmoc powinna być ograniczona. Jego idee w dużej mierze wyznaczyły przebieg wydarzeń w średniowiecznej Europie.

Tomasz z Akwinu, portret, XV w.

Myślimy i działamy!

1. Pokażcie na mapie granice wpływów Kościoła katolickiego i prawosławnego.
2. Opowiedzcie o reformie kluniackiej. Jakie znaczenie ona miała dla rozwoju Kościoła katolickiego? Czy w Kościele prawosławnym istnieje celibat? 3. Dowiedzcie się, co oznacza słowo „tomizm”. Jaką rolę odegrała ta doktryna w historii Kościoła katolickiego? Obejrzyjcie portret Tomasza z Akwinu. Jak przedmioty, znajdujące się w rękach filozofa, świadczą o jego poglądach i zainteresowaniach naukowych?

16.2. Jak Kościół walczył z heretykami, dziwakami i wiedźmami?

W średniowieczu rzadko kto odważył się kwestionować doktryny i zasady Kościoła. To mogło być śmiertelnie niebezpieczne. Tych, którzy głosili wiarę chrześcijańską w sposób odmienny od tego, czego nauczało duchowieństwo, nazywano **heretykami**. Byli prześladowani i bezlitośnie karani. Tak więc w pierwszym trzydziestoleciu

XIII w. na południu Francji wyniszczono *katarów* (*albigensów*). Oni głosili, że dla zbawienia duszy wystarczy zachowywać się skromnie, unikać ziemskich pokus i przyjemności oraz nie zwracać się do księży. Przeciwno innowiercom hierarchowie rzymscy ogłosili wyprawy krzyżowe, tzw. **wojny albigenskie (1209–1229)**. Po ich zakończeniu utworzono **inkwizycję** –

specjalną służbę kościelną walczącą z herezjami, swego rodzaju policję i sąd. Inkwizytorzy mieli uprawnienia do prowadzenia dochodzeń i przesłuchań w celu ustalenia winnych. Wyroki były wykonywane przez przedstawicieli władz świeckich.

Jednak nie tylko heretycy ryzykowali życie. Każdy, kto zachowywał się dziwnie, budził podejrzania i mógł drogo zapłacić za swoją dziwność. Szczególnie zawzięcie prześladowano Żydów, którzy mieszkali w miastach w wyobcowanych społecznościach i nie mieli prawie żadnego kontaktu ze światem chrześcijańskim. Nie rozumiano ich języka i religii. Przypisywano im komunikację z siłami ciemności, dlatego, gdy zdarzała się klęska żywiołowa, to właśnie oni byli karani za „spisek” z naturą. W niektórych miejscowościach Żydom nakazywano noszenie specjalnych ubrań, po których możliwe było ich rozpoznanie na ulicy. Znane są przypadki wypędzenia ich z kraju z powodu nietolerancji religijnej.

Do „grupy ryzyka” zaliczały się także kobiety, na które „polowano” za czarnoksiężstwo. Wystarczyło, że chłopiec zwrócił uwagę na ładną dziewczynę, już była oskarżana o przygotowanie „uwodzicielskiego” eliksiru. W niektórych miejscach złapane „wiedźmy” torturowano, żądając wyrzeczenia się złej mocy. Często wrzucano je do rzeki. Jeśli podejrzana utonęła, zdejmowano z niej winę. Jeśli przeżyła, była sądzona i palona na stosie. Inkwizytorzy wierzyli, że zabijając ciało, ratują duszę, dlatego nie przejmowali się liczbą niewinnych ofiar. Ale, co zaskakujące, autorytet Kościoła był tak niezachwiany, że mimo jego zbrodni wierni nie odwrócili się od religii i duchowieństwa.

Tomas Torquemada, portret, XV w.

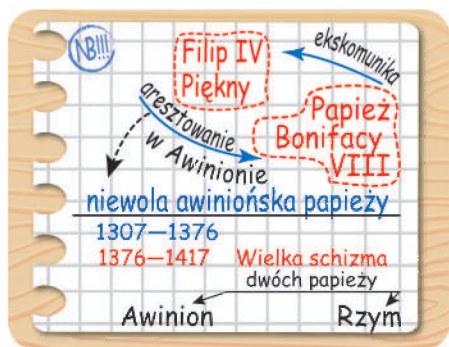
Myślmy i działamy!

1. Wyjaśnijcie znaczenie słów „katarzy” („albigensi”). Obliczcie, ile lat trwały wojny albigeńskie. Gdzie, dlaczego i przeciwko komu je prowadzono? **2.** Korzystając z wyszukiwarek internetowych, dowiedzcie się biografie Tomasa Torquemady. Dlaczego nazywano go „Wielkim Inkwizytorem Hiszpanii”? **3.** Dlaczego Kościół prześladował heretyków, Żydów i wiedźmy? Współcześni krytycy władzy często posługują się stałym określeniem „polowanie na wiedźmy”. Wyjaśnijcie jego znaczenie w oparciu o tradycję historyczną. Przedyskutujcie w parach, dlaczego w 1982 r. papież Jan Paweł II przeprosił za „błędy” inkwizycji, a później kilkakrotnie potępił ją za „nietolerancję, a nawet przemoc w służbie na rzecz prawdy”?

16.3. Dlaczego papieże popadli w „niewolę”? Jak przebiegała Wielka Schizma?

W jednym z poprzednich paragrafów była mowa o tym, że francuski monarcha Filip IV Piękny został uwikłany w konflikt z Kościołem katolickim o podatki. Król uważał, że apetyty papieskie są zbyt duże, i próbował zmusić duchowieństwo do płacenia podatków do skarbu francuskiego. Papież Bonifacy VIII zażądał, aby Francja płaciła takie same kwoty, co poprzednio. Spór „rozwiązał się” tak nagle i dotkliwie, że nikt nie mógł sobie tego wyobrazić. W 1302 r. Bonifacy VIII ekskomunikował Filipa IV z Kościoła i ogłosił wyższość władzy duchowej nad świecką. Choć ekskomunika tak naprawdę nic nie znaczyła, władca był tak rozwścieczony, że nakazał swoim wiernym sługom aresztować zwierzchnika Kościoła. Kiedy ostatni zmarł z powodu takiego poniżenia, stolicę katolicyzmu przeniesiono do francuskiego miasta Awinion.

Tak rozpoczęła się słynna **niewola awiniońska papieży**, trwająca od **1307 r.** do **1376 r.** W tym okresie na przywódców Kościoła mianowano wyłącznie Francuzów. Oni oczywiście spełniali życzenia królów, najpierw – Kapetyngów, potem – Walezjuszy. Wygnańcy przeklinali Anglików za wojnę stuletnią, negocjowali z duchowieństwem niemieckim w sprawie

pomocy Francji itp. Kiedy takie zachowanie uznano za niegodne i siódmy papież „awinioński” Grzegorz XI wrócił do Rzymu, wybuchł nowy konflikt.

W 1376 r. w Awinionie wybrano kolejnego papieża. Ale w tym samym czasie w Rzymie rządził inny! Powstała podwójna władza religijna, podważająca potęgę Kościoła katolickiego. Podział nazwano **Wielką Schizmą**, która trwała w **1376–1417 r.** Próbując naprawić błąd, duchowieństwo wybrało kolejnego papieża, co znacznie pogorszyło sytuację. Od tego czasu katolikami opiekowało się trzech przywódców, których wspierali różni możnowładcy. Aby zyskać przychylność „swoich”, każdy z „arcybiskupów” aktywnie przeklinał przeciwników. Tak, na początku XV w. prawie wszyscy królowie zostali ekskomunikowani! Sytuację udało się naprawić w **1417 r.** na Soborze Ekumenicznym w mieście Konstancja na południu Niemiec, gdzie ostatecznie wybrano jednego papieża i oddano mu Rzym. Wielka Schizma negatywnie wpłynęła na reputację katolicyzmu. Jednakże nastąpiły pozytywne zmiany. W XV w.

uzgodniono, że papieże zobowiązani są do wykonywania decyzji soborów kościelnych, na których regularnie gromadzili się przedstawiciele wyższego duchowieństwa z różnych państw. Taka kontrola przyniosła korzyści Kościołowi zachodniemu.

Myślmy i działamy!

1. Pokażcie na mapie Rzym, Awinion, Konstancję. **2.** Wyjaśnijcie znaczenie słowa „schizma”. Dlaczego wydarzenia z lat 1376–1417 nazwano Wielką Schizmą Kościoła katolickiego? **3.** Obliczcie, o ile dłuższa była niewola papieża w Awinionie od Wielkiej Schizmy.

W czasie, kiedy...

Wówczas...

w Europie

1054 r. — podział Kościoła chrześcijańskiego na wschodni i zachodni

1307–1376 r. — pobyt papieża w niewoli w mieście Awinion

1376–1417 r. — Wielka Schizma

na ziemiach Ukrainy

1054 r. — śmierć Jarosława Wołodymyrowicza (Mądrego), księcia Rusi

1303 r. — utworzenie Metropolii Galicyjskiej Ruskiej Cerkwi Prawosławnej

1387 r. — włączenie Galicji do państwa Polskiego

Jeszcze raz o najważniejszym

Sprawdźcie siebie!

Orientujemy się w czasie i przestrzeni historycznej.

1. Zaznaczcie na osi czasu daty podziału chrześcijaństwa, niewoli awiniońskiej papieża, Wielkiej Schizmy. Ułóżcie i rozwiążcie 2-3 zadania chronologiczne, ustalając wzajemną odległość wydarzeń, a także odległość od teraźniejszości.

2. Korzystając z mapy, opowiedzcie o sytuacji religijnej w Europie w XI-XV w.

Pracujemy z informacją historyczną.

3. Ułóżcie pytania do tekstu paragrafu, zaczynając od następujących słów: Kiedy ___? Co ___? Kto ___? Gdzie ___? Skąd możemy się dowiedzieć o ___? Dlaczego ___? Jak ___? Jaki wynik ___? Zaproponujcie swoje pytania klasie.

4. A. Wyjaśnijcie na czym polegają różnice między prawosławiem a katolicyzmem?

B. Opowiedzcie o sytuacji w Kościele katolickim w XI-XV w., używając słów i wyrażen „wojny albigeńskie”, „heretyk”, „inkwizycja”. **C.** Na podstawie tekstu paragrafu przygotujcie pięciowyrazową krzyżówkę na temat „Tomasz z Akwinu”.

Okazujemy szacunek do ludzi i aktywność obywatelską.

5. A. Oceńcie wpływ Kościoła katolickiego na rozwój kultury średniowiecznej. **B.** W grupach omówcie pytanie: „Dlaczego w społeczeństwie średniowiecznym pojawili się heretycy?”.

6. Korzystając z wyszukiwarki Google, ułóżcie zestaw zdjęć, ilustrujących ubrania osób duchownych największych religii świata. Skomentujcie wybrane zdjęcia.

§ 17. Średniowieczne szkoły i uniwersytety. Osiągnięcia naukowe i techniczne. Druk

Czy wiecie, że...

... w ciągu 1481–1482 r. rektorem Uniwersytetu Bolońskiego był Jerzy Kotermak, Galicjanin pochodzący z miasta Drohobycz, syn pracownika warzelni soli lub rzemieślnika;

...według niektórych wersji pierwszym ukraińskim drukarzem książek był Stepan Dropan, który pracował jako rzemieślnik we Lwowie i w 1460 r. ofiarował własną drukarnię klasztorowi św. Onufrego.

Terminy i pojęcia, które warto znać i rozumieć.

Uniwersytet (od łacińskiego słowa „universitas” – „zespół (uczących i studiujących)”) – instytucja szkolnictwa wyższego (posiadająca wydziały humanistyczne i przyrodnicze). W Europie uniwersytety były aktywnie zakładane w średniowieczu.

Dodatkowa informacja do tematu

<https://cutt.ly/FwZcTXp9>

QR 17.1. 5 nowości technicznych Średniowiecza.

17.1. Gdzie i jak uczono się w średniowieczu? Jak powstały uniwersytety europejskie?

Nauczanie w średniowieczu, miniatura, XIV w.

We wczesnym średniowieczu oświatą zajmował się Kościół. Sytuację zmienił rozwój miast, mieszkańcy których potrzebowali wiedzy do zdobywania zawodów. Dlatego to mieszcianie (nie rycerze) opiekowali się szkołami, które począwszy od XII w. otwierano wszędzie. Oprócz szkół, które funkcjonowały przy świątyniach, pojawiły się prywatne świeckie. Popularność zyskało jeszcze jedno ciekawe zjawisko: z XIII w. po Europie podróżowali nauczyciele, prowadząc zajęcia z dziećmi za opłatę. Edukacja wówczas wyglądała nietypowo: bez podręczników i zeszytów. Zwykle nauczyciel czytał na głos fragment swojej książki, a uczniowie powtarzali za nim.

Każde nieposłuszeństwo było surowo karane. W ten sposób opanowywano przede wszystkim zasady wiary chrześcijańskiej; uczone się pisać: najpierw – drapać po woskowych tabliczkach, później – piórem po pergaminie; liczono na palcach. Stopniowo wykaz umiejętności i przedmiotów się zwiększał i stawał się coraz bardziej skomplikowany. Łącznie uczone się siedmiu „*sztuk wyzwolonych*”: *trivium* – gramatyki, retoryki (elocwencji) i dialektyki (logiki); *quadrivium* – arytmetyki, geometrii, astronomii i muzyki.

W języku źródła historycznego

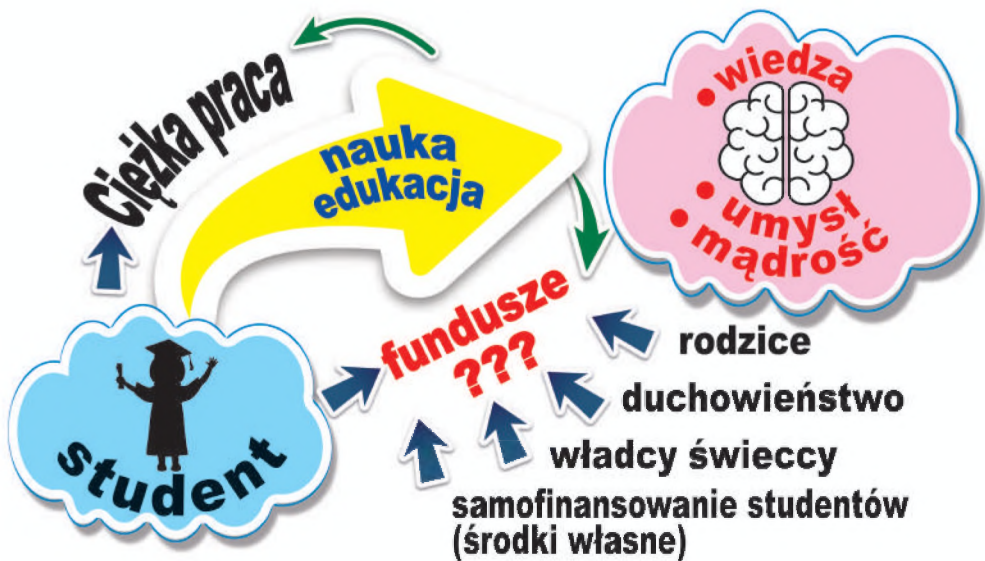
Kary cielesne w szkole (wg tekstu „Zwierciadła Szwabii” („Prawa Szwabii”), XIII w.: «Jeśli nauczyciel uderzy ucznia łożyną lub ręką, ale w taki sposób, że nie wycieknie krew, nie ponosi za to odpowiedzialności. Jeżeli uderzy tak, że z nosa pocieknie krew, to i w tym przypadku nie ponosi odpowiedzialności. Jeśli jednak uderzy, choćby nie łożyną, w inne części ciała, tak że wypłynie krew, to on będzie za to odpowiedzialny, a jeśli zabije ucznia na śmierć, wówczas podlega sądowi...».

We Włoszech, gdzie miasta rozwijały się dość szybko, obywatele potrzebowali edukacji wyższej jakości. Dlatego już w XI w. pojawiły się tam pierwsze **uniwersytety** – uczelnie wyższe, w których zdobywano najgłębszą wiedzę. Uważa się, że jako pierwszy w 1088 r. powstał Uniwersytet Boloński, Oksfordzki (Anglia) – około 1168 r., Paryski – w 1215 r., Salamanski (Hiszpania) – w 1230 r. Najwcześniejsze w Europie Środkowo-Wschodniej pojawiły się: Praski (Czechy, 1348) i Krakowski (Polska, 1364). One często zajmowały całe kwartały, gdzie w *kolegiach* (akademikach) mieszkali i studiowali studenci. Uniwersytety otrzymywały

przywileje, fundusze od duchowieństwa, panów feudalnych, dzięki czemu poszerzały swoje terytoria, angażowały najlepszych wykładowców i zajmowały się nauką. Każda instytucja miała zwykle cztery wydziały: filozoficzny, prawniczy, medyczny i teologiczny.

Studentom w tym czasie nie było łatwo. Oni samodzielnie dbali o wyżywienie w obcym mieście i opłaty za naukę. Młodzieńcy z biednych rodzin szukali pracy dorywczej lub żebrali. Podjęcie rzemiosła w warsztacie było prawie niemożliwe, ponieważ pracowali tam czeladnicy, uczniowie oraz robotnicy – mieszczanie. Dlatego studenci zgadzali się na poniżającą pracę. Na przykład, czasem opiekowali się miejskimi cmentarzami. Aby zdać egzaminy i uzyskać tytuł licencjata lub magistra (nie mówiąc już o doktoracie) z prawa, medycyny czy teologii, trzeba było się pilnie uczyć i wpłacać składki na uczelnię. Ci, w czyich kieszeniach „hulał wiatr”, a „nauka” wydawała się „przytłaczająca”, zostawali „wiecznymi” studentami.

W języku źródła historycznego

List studenta Uniwersytetu Oksfordzkiego do rodziców, XIII wiek.: «Niniejszym informuję, że z wielkim wysiłkiem studiuję na Oksfordzie. Ale brak pieniędzy bardzo utrudnia drogę do mojej promocji (egzaminów), ponieważ minęły dwa miesiące, odkąd ostatni raz otrzymałem pieniądze, które mi przysłałście. To miasto jest bardzo duże i stawia duże wymagania swoim mieszkańcom. Muszę wynajmować mieszkanie, kupować wszystko niezbędne i w dodatku czynić mnóstwo nieprzewidzianych wydatków. Dlatego z całym szacunkiem zwracam się do Waszej ojcowskiej opieki, abyście w miłosierdziu Bożym mnie wspierali, abym mógł dokończyć to, co tak dobrze zacząłem...».

Myślimy i działamy!

1. Dlaczego przedmioty, których uczono w średniowiecznych instytucjach edukacyjnych nazywano „sztukami wyzwolonymi”? Porównajcie listę przedmiotów w tamtym czasie z tymi, których uczycie się w szkole. Które z nich są podobne?
2. Pokażcie na mapie lokalizacje najświetniejszych uniwersytetów europejskich. Dlaczego pierwsze uniwersytety pojawiły się we Włoszech? Dlaczego nie zakładano ich na Rusi-Ukrainie? 3. Jak w tamtych czasach studiowali i żyli studenci? Omówcie w parach, korzystając z powyższych tekstów.

17.2. Jak filozofowie wpłynęli na rozwój nauki? Jakie znaczenie miał druk, wynaleziony przez Jana Gutenberga?

Nauki tamtych czasów opierały się przede wszystkim na teologii (bogostłowie) i filozofii. A one z kolei formowały wyobrażenie o świecie, o sensie ludzkiego życia. Dziś za najwspanialszego średniowiecznego teologa i mędrca uważa się Francuza **Pierre'a Abelarda (*1079–†1142)**. Swoje myśli on przedstawił w dziełach „Teologia chrześcijańska”, „Tak i nie”, „Historia moich nieszczęść”, „Poznaj siebie”. Myśliciel był przekonany, że wszystkie teksty religijne (z wyjątkiem Biblii) wymagają dokładnego przestudiowania, ponieważ tam mogą się wkraść błędy. Twierdził także, że przykazania chrześcijańskie można uzasadnić rozumem i logiką; wzywał do tolerancji religijnej;

*Pierre Abelard i Heloiza,
miniatura, XIV w.*

opowiadał, że Bóg na różne sposoby objawił poganom Jezusa Chrystusa. Za takie poglądy wolnomyśliciel był dwukrotnie potępiany na soborach kościelnych. Ponadto przeżył nieszczęśliwą miłość, potajemnie poślubiwszy swoją uczennicę Heloizę, utalentowaną i mądrą dziewczynę. Jej szlachetni krewni sprzeciwiali się małżeństwu. Kochankowie rozstali się i zostali zmuszeni do przyjęcia monastycyzmu. Do dziś zachowała się ich korespondencja – prawdziwy skarb literatury średniowiecza.

Od XIII w. myśliciele europejscy aktywnie głównie interesowali się nauką arabską i antyczną. To skłoniło ich do zakwestionowania przestarzałych przesądów głoszonych przez duchowieństwo. Angielski filozof, profesor, wykładowca na uniwersytetach w Oksfordzie i Paryżu **Roger Bacon (*1214–†1292)** udowodnił, że podstawą teorii jest

doświadczenie — prawdziwe „źródło” wiedzy. Doświadczenie „zewnątrzne”, które człowiek nabywa dzięki zmysłom, pomaga poznawać przedmioty, a „wewnętrzne” to oświecenie Boga, intuicja. Wyjaśniał, że zawsze należy sprawdzać fakty. Do tego najlepiej nadaje się matematyka — jest najłatwiejsza i dostępna dla każdego, kto wątpi w wiarygodność informacji. Idee Rogera Bacona przeniosły wiedzę naukową od „ślepej wiary” do badań praktycznych. Wśród uczonych z Rusi wyróżnić należy pochodzącego z Galicji **Jerzego Kotermaka (Drohobycza) (*1450–†1494)**, doktora filozofii i medycyny, astronoma, autora traktatów, przemówień poetyckich i listów do papieża. Pod koniec XV w. napisał książkę „Prognostyczna ocena roku bieżącego 1483”, która zawierała informacje z wielu dziedzin wiedzy.

Prawdziwa rewolucja w ówczesnej kulturze nastąpiła po wynalezieniu druku. W połowie XV w. niemiecki jubiler **Jan Gutenberg (*1397/1400–†1468)** wynalazł „ruchome litery”, z których układano tekst, i farbę dla nich. Jako pierwsza wyszła z druku *Biblia*, od razu w 180 egzemplarzach. Stopniowo warsztaty wydawnicze pojawiały się niemal we wszystkich krajach Europy Zachodniej. Odkrycie sprytnego Niemca udostępniło książki, przyspieszyło szerzenie się wiedzy i informacji. Rękopisy powstawały głównie w klasztorach, dlatego z jednej strony wraz z pojawieniem się druku kościół tracił swój wpływ na społeczeństwo, a z drugiej strony liczba tych, którzy potrafili czytać słowo Boże, znacznie wzrosła.

W języku źródła historycznego

Z listu Pierra Abelarda do Heloizy, pierwsze trzydziestolecie XII w.: «Ci, którzy obecnie studiują w klasztorach, zresztą łakną niewiedzy, zadowolają się dźwiękami słów, nie chcą nawet domyślać się ich znaczenia i nie oddają serca, tylko jedynie język... I co mogłoby być bardziej absurdalne niż ta czynność — czytać, nie rozumiejąc? Przecież czym osioł jest dla liry, tym czytelnik dla książki, gdy nie wie, jak z nią zrobić to, do czego jest przeznaczona. I byłoby o wiele przyzwoiciej, gdyby tacy czytelnicy zajęli się czymś innym, co przyniesie jakiś pożytek, zamiast na próżno patrzeć na litery Pisma Świętego i przewracać jego strony...».

Myślmy i działamy!

1. Wybierzcie kilka słów lub wyrażeń do opowieści o Pierze Abelardzie, Rogerze Baconie, Jerzym Kotermaku, Janie Gutenbergu. Dowiedzcie się, w czasie których najświetniejszych władców oni żyli i działali. Wyniki swojej pracy zapiszcie w zeszytcie. **2.** Jak myślicie, dlaczego los większości ówczesnych wybitnych postaci nie był łatwy? Jakie przeszkody stanęły na ich drodze życia? **3.** O jakiej osobliwości ówczesnego nauczania pisał Pierre Abelard w liście do Heloizy? Sprawdźcie znaczenie stałego zwrotu „osioł z lirą”. Ułóżcie z nim zdanie.

17.3. Które średniowieczne wynalazki najbardziej usłużyły się ludziom?

Oprócz druku książek średniowiecze zasłynęło z wielu wynalazków. Obecnie nie jest znana dokładna data wynalezienia prochu. Ale już w XIV w. podczas wojen używano armat. W 1399 r. w bitwie z Mongołami nad rzeką Worskłą z nich strzelali nawet puszkarze Wielkiego Księcia Litewskiego Witolda. Później nadeszła „era” broni palnej. Odtąd „usługi” rycerzy, których zbroję łatwo przebijały kule, stały się niepotrzebne. Już w XVI w. rycerstwo całkowicie upadło. Zatem proch niszczył nie tylko twierdze wroga, ale także „wysadzał” porządki feudalne.

Strona z Biblii, wydrukowanej przez Jana Gutenberga

Niektóre wynalazki pojawiły się w wyniku potrzeb kupców. Jeszcze starożytne ludy (Egipcjanie, Fenicjanie i Grecy) dobrze żeglowały po morzach, ale tylko wzdłuż wybrzeża, ponieważ nie umiały poruszać się w przestrzeni. Polegały na gwiazdach i słońcu, jednak te często zawodziły. Pierwsze wzmianki o kompasie pochodzą z 1187 r. Jego pojawienie się umożliwiło podróżowanie krótką drogą, w związku z czym dokonano wielu odkryć geograficznych. W wyznaczaniu czasu pomagały zegary słoneczne i wodne, które obarczone były niedokładnościami. Już od końca XIV w. na wieżach katedr, kościołów i budynkach publicznych zaczęto instalować

mechaniczne chronometry. W ich naczyniach montowano ruchome figurki, które „tańczyły” w rytmie zegarowych dzwonów, przykuwając uwagę i wzbudzając podziw ludzi.

W XIII–XIV w., naśladując Arabów i Bizantyjczyków, Europa zainteresowała się alchemią. Lekarze, aptekarze, jubilerzy, chemicy, przeprowadzając eksperymenty, próbowali rozwiązać tajemnice przemiany metali w złoto, znaleźć „kamień filozoficzny” itp. Dzięki udoskonaleniu metod wydmuchiwania szkła wynaleziono okulary. Już pod koniec XIII w. używano ich do czytania, a od XV w. — w celu poprawy wzroku. Według jednej z wersji takie „cudowne oczy” wynalazł mnich Alessandro della Spina z włoskiego miasta Piza. Najbardziej doskonale soczewki były wykonywane przez Wenecjan.

Myślimy i działamy!

1. Dla każdego z wynalazków wybierzcie dowody potwierdzające lub zaprzeczające jego przydatność. 2. Dlaczego pod koniec IX–X w., wojska książąt ruskich, udając się do Bizancjum, płynęły Morzem Czarnym wzdłuż jego zachodniego wybrzeża? Dlaczego zegary nazywane są chronometrami? 3. Jak dziś traktuje się osoby noszące okulary? Jak postrzegano takich ludzi w średniowieczu?

W czasie, kiedy...

Wówczas...

w Europie

1088 r. — założenie pierwszego uniwersytetu we włoskim mieście Bolonia

1445 r. — wynalezienie druku przez Jana Gutenberga

1483 r. — napisanie książki o astronomii przez Jerzego Drohobycza

na ziemiach Ukrainy

1072 r. — przyjęcie zbioru praw – „Prawdy Jarosławowiczów” – na zjeździe książąt Wyszogrodzie

1449 r. — uniezależnienie się Chanatu Krymskiego od Złotej Ordy

1481 r. — zamieszki książąt ruskich przeciwko Kazimierzowi IV Jagiellończykowi

Jeszcze raz o najważniejszym

Sprawdźcie siebie!

Orientujemy się w czasie i przestrzeni historycznej.

1. Obliczcie w zeszyte, ile wieków minęło od założenia pierwszych uniwersytetów do wynalezienia druku w Europie? Zaznaczcie daty na osi czasu.
2. Wymieńcie średniowieczne ośrodki uniwersyteckie i pokażcie je na mapie. Ustalcie ich przynależność do państw.

Pracujemy z informacją historyczną.

3. Ułóżcie pytania do tekstu paragrafu, zaczynając od następujących słów: Kiedy ___? Co ___? Kto ___? Gdzie ___? Skąd możemy się dowiedzieć o ___? Dlaczego ___? Jak ___? Jaki wynik ___? Zaproponujcie swoje pytania klasie.
4. **A.** Jak wyobrażacie sobie życie codzienne średniowiecznego ucznia oraz/lub studenta? **B.** Ułóżcie krzyżówkę złożoną z dziesięciu słów na temat „Osiągnięcia nauki i techniki w średniowieczu”. **C.** Poznając historię Starożytnych Chin, dowiedzieliście się o wynalezieniu prochu, kompasu i druku. Dlaczego Europejczycy musieli wszystko wymyślać na nowo?

Okazujemy szacunek do ludzi i aktywność obywatelską.

5. Oceńcie: **a)** wpływ Kościoła na edukację w średniowieczu; **b)** skutki pojawienia się uniwersytetów w Europie; **c)** znaczenie druku książek dla rozwoju kultury europejskiej.
6. **A.** Narysujcie przedmioty lub urządzenia, które waszym zdaniem należą do pięciu najbardziej przydatnych wynalazków. Zorganizujcie wystawę swoich prac w klasie. **B.** Przygotujcie samodzielnie lub w grupach miniprojekty edukacyjne: „Dyskusja na średniowiecznym uniwersytecie”, „Uniwersytet Boloński w średniowieczu i dziś”.

§ 18. Architektura i sztuka. Humanizm. Wczesny renesans

Czy wiecie, że ...

... w Ukrainie jednym ze słynnych zabytków architektury romańskiej jest kościół św. Pantelejmona, zbudowany pod koniec XII w. we wsi Szewczenkowe koło Halicza w obwodzie iwanofrankowskim;

...nieco późno, w drugiej połowie XVI w., renesans przeniknął na tereny ukraińskie, gdzie w Galicji, zwłaszcza we Lwowie, powstały najbardziej wyraziste zabytki, stąd rozpowszechnianie się nazwy „renesans galicyjski”.

Terminy i pojęcia, które warto znać i rozumieć.

Witraż (od łacińskiego słowa „vitrum” – „szkło”) – rysunek na szkle lub wzór wykonany z kolorowego szkła.

Styl gotycki (od włoskiego słowa „gothiko” – „gotyk”) – okres w sztuce (głównie w architekturze), trwający w Europie Zachodniej w połowie XII-XVI w. i wyróżniający się nowatorstwem, „lekkością”, wyrafinowaniem, elegancją zabytków; pojęcie wprowadzili w obieg działacze renesansu, z pogardą traktując wszystko, co uznawano za „barbarzyńskie”.

Humanizm (od łacińskich słów „humanitas”, „humanus”, „homo”, oznaczających „człowieczeństwo”, „człowieczny”, „człowiek”) - człowieczeństwo; postawa, troska o dobro człowieka, poszanowanie jego godności; w okresie renesansu myśl postępową, mająca na celu ugruntowanie praw człowieka do ziemskiego szczęścia, radości, swobodnego wyrażania pragnień i aspiracji.

Wczesny renesans (od włoskiego wyrażenia „il primo Rinascimento”) to okres rozwoju (w ciągu XV w.) przede wszystkim sztuki włoskiej, opartej na ideałach humanizmu i skupionej na tradycjach antyku.

Styl romański (od łacińskiego słowa „romanus” – „rzymski”) – okres w sztuce (przeważnie w architekturze), trwający głównie w Europie Zachodniej w X-XII w. (w niektórych przypadkach aż do XIII w.) i wyróżniający się naśladowaniem starożytnych tradycji rzymskich; pojęcie wprowadzili francuscy archeolodzy, historycy, historycy sztuki Charles de Gerville i Arcis de Comon w 1820 r.

Dodatkowa informacja do tematu

<https://cutt.ly/DwZcYl62>

QR 18.1. Co to jest „renesans Ottoński”?

18.1. Jak rozwijała się architektura średniowiecza? Czym się wyróżniają styl romański i gotycki?

Przez całe średniowiecze kultura europejska znajdowała się pod wszechstronnym wpływem Kościoła chrześcijańskiego. Ponadto, w zabytkach sztuki średniowiecznej z powodzeniem łączyły się osiągnięcia świata starożytnego oraz barbarzyńskiego. W ciągu XI-XII w.

Europie Zachodniej narodził się i szybko się rozpowszechnił **styl romański**, co najwyraźniej przejawiało się w architekturze. Z wyglądu (masywne mury, zaokrąglone łuki) budowle romańskie przypominały te wznoszone w Starożytnym Rzymie. Wzdłuż dróg pielgrzymów, udających się na modlitwę do świętych miejsc, budowano liczne katedry lub małe kościoły. Między 1080 a 1120 r. w taki sposób zbudowano **katedrę św. Saturnina** w Tuluzie (Francja). Ta gigantyczna *bazylika* (budynek na planie wydłużonego prostokąta, rozdzielonego wewnątrz dwoma podłużnymi rzędami kolumn) z wysokości przypominała krzyż łaciński. W tamtym czasie jej zadaniem było nie tylko pełnienie funkcji domu modlitwy dla pielgrzymów, ale także zapewnienie im niezawodnego schronienia i odpoczynku. Kamienne sklepienia świątyń zapewniały odporność na ogień, a wewnątrz wypełniał je półmrok, zachęcający zwiedzających do refleksji nad życiem. Do naszych czasów przetrwały nieco bardziej „wesole” wzorce architektury romańskiej. Przykładem jest słynna **dzwonnica katedry w Pizie** we Włoszech. Jej fundament okazał się za słaby i ona pochylila się, dzięki czemu zyskała światową sławę „*spadającej*”. Dzięki swoim masywnym kształtom Krzywa Wieża w Pizie zdaje się przenosić nas z powrotem do wspaniałości czasów starożytnych.

„Spadająca Wieża”, miasto Piza, zdjęcie współczesne

Bazylika św. Saturnina, Tuluz, zdjęcie współczesne

Za niezrównane arcydzieło stylu romańskiego w dywanikarstwie uważana jest tkanina (dywan), wykonany dla katedry w mieście Bayeux (Francja). Na płótnie lnianym o szerokości 0,5 m i długości 68,38 m

węlnianymi niciami w kolorach czerwonym, czarnym, zielonym, niebieskim i ich odcieniach wyhaftowano 626 wizerunków ludzi, 731 zwierząt, 376 łodzi, 70 konstrukcji i drzew! Dywan „opowiada” o podboju Anglii przez Normanów, w szczególności o zwycięstwie Wilhelma Zdobywcy w pobliżu miasta Hastings w 1066 r. Rzemieślnicy znakomicie odtworzyli zbroje, broń, ubrania, fragmenty bitwy. Dziś „tkanina z Bayeux” jest prawdopodobnie najważniejszym źródłem wizualnym do studiowania historii Wielkiej Brytanii w połowie XI w.

Dywan z miasta Bayeux, fragment, XI w.

Witraż, katedra,
miasto Chartres,
XII-XIII w.

W XII–XVI w. w Europie powstał i rozprzestrzenił się **styl gotycki**. Myśliciele włoscy kojarzyli go z plemionami Gotów, uznając za „barbarzyński”. Jak się jednak później okazało, oni byli w błędzie. Nowe cechy artystyczne najwyraźniej ucieleśniły się w architekturze. Budowle gotyckie cechują ostre łuki, przepych dekoracji (rzeźby, lepnina, zdobienia). Skuteczne rozwiązania techniczne pozwoliły stworzyć „lekkie”, niczym powietrzne, konstrukcje i „wpuszczać” do nich światło. W sklepieniach z powodzeniem wplatywano **witraże**, wypełniające ogromne okna. Majestatyczne świątynie gotyckie powstały w Paryżu (Francja), Mediolanie (Włochy), Kolonii (Niemcy). W Europie Środkowo-Wschodniej to **Katedra św. Wita** w Pradze (Czechy). Niektóre z nich zaprojektowano tak

gigantycznie, że prace budowlane trwały przez wieki. Koloniści niemieccy „przynieśli” gotyk na tereny Rusi. Doskonałym wzorem jest *Katedra Łacińska* we Lwowie. Jej budowę rozpoczęto w XIV w., lecz główny etap budowy przypadł na wiek XV. Architektami byli rzemieślnicy z Wrocławia

(Breslau). Wśród innych zabytków architektury gotyckiej, które przetrwały na terenie Ukrainy, ale także częściowo utraciły swoje pierwotne formy, warto wymienić pochodzące z XV w. katedry łacińskie w Drohobyczu, Kamieńcu Podolskim itp.

Katedra Narodzenia Najświętszej Marii Panny, miasto Mediolan, zdjęcie współczesne

Widok wnętrza Katedry św. Wita, Praga, zdjęcie współczesne

Myślimy i działamy!

1. Dlaczego styl gotycki pojawił się po romańskim? 2. Pokażcie na mapie lokalizację najśłynniejszych zabytków kultury romańskiej i gotyckiej. 3. Czy w waszym mieście/wsi są jakieś średniowieczne budowle? Jeśli tak, to w jakim stylu – romańskim czy gotyckim – zostały zbudowane? Wyjaśnijcie, na podstawie jakich elementów architektonicznych można to ustalić.

18.2. Czy społeczeństwo średniowieczne było humanitarne?

Jak już wspomniano, w ciągu XIV–XV w. rozwój miast i ożywienie życia miejskiego spowodowały zmiany w świadomości Włochów. Duchowni stopniowo tracili kontrolę nad tym, co działo się w kulturze. Wiodące role przejmowali *intelektualiści* świeccy (w tłumaczeniu z łaciny – „piśmienny”). Coraz częściej zwracali się do dziedzictwa Starożytnej Grecji i Starożytnego Rzymu, przede wszystkim w swoim stosunku do człowieka. Tak narodził się **humanizm** („szacunek dla człowieka”). Jego zwolennicy postrzegali życie ludzkie jako najwyższą wartość, uważali człowieka za najlepsze stworzenie Boże, dlatego szanowali prawo każdego do wolności, niezależnych decyzji i szczęścia. Z drugiej strony każdy musiał odpowiadać za swoje czyny. Wśród humanistów najbardziej szanowani byli naukowcy i artyści – „ludzie uniwersalni”.

Jednym z pierwszych był florentyńczyk **Dante Alighieri** (*1265–†1321), nazywany „ojcem literatury włoskiej”. On był autorem prawdziwej perły literatury światowej – poematu „Boska komedia”. Mając trzydzieści pięć lat, Dante został zmuszony do opuszczenia rodzinnego miasta. Wrogów, którzy skrzywdzili jego los, umieścił w piekle, co stało się tytułem pierwszej części poematu. Drugą nazwał „Czystańcem”, trzecią – „Rajem”. Pisał przeważnie w języku starowłoskim, podnosząc prestiż języka narodowego. Uważa się, że impulsem do twórczości literackiej Dantego Alighieri była nieodwzajemniona młodzieńcza miłość do Beatrice Portinari. Kontynuatorem tradycji poetyckich artysty był **Francesco Petrarca** (*1304–†1374), pochodzący z miasta Arezzo, uważany za „ojca humanizmu”. Mimo że wierzył w Boga, potępiał ignorancję duchowieństwa, drwił z rozpustnych zarządzeń papieskiego Rzymu. Co ciekawe, w „Księdze pieśni” poeta także wychwalał urodę i cnoty dziewczyny Laury, którą kochał bez wzajemności przez czterdzieści lat. Kolejnym z włoskiej „trójki” był **Giovanni Boccaccio** (*1313–†1375), przyjaciel Francesco Petrarki, autor "Dekameronu". W tym zbiorze, składającym się ze 100 opowiadań, demaskował grzechy duchowieństwa. Natomiast szanował zwykłych ludzi, ich odwagę, przyzwoitość i uczciwość. Ogólnie rzecz biorąc, przedstawił istotę przedstawicieli wszystkich stanów, opowiedział o ich przygodach: zabawnych, tragicznych, wzruszających.

Francesco Petrarca i Laura, miniatura, XV w.

Myślimy i działamy!

1. Dlaczego pytanie paragrafu o humanizmie zaczyna się od opowieści o włoskich poetach? 2. Dlaczego idee humanizmu zrodziły się w społeczeństwie włoskim? Omówcie w parach. 3. Co mają wspólnego wersety z wiersza Dantego Alighieri: „Pomiędzy dwiema siedząc potrawami, / umarłby z głodu człowiek, pan wyboru, / gdyby z nich jednej nie przeżuł zębami” i stałym powiedzeniem „osioł Buridana”? Czy kiedykolwiek musieliście dokonać wyboru? Jak podejmowaliście decyzję?

18.3. Czym był „renesans” i dlaczego jeden z jego okresów nazwano wczesnym?

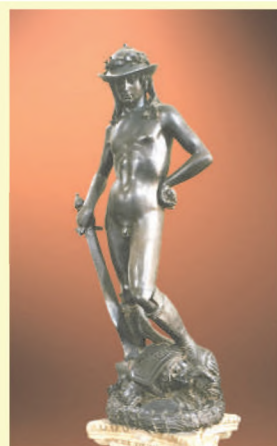
Humanizm miał decydujący wpływ na kulturę i duchowość w średniowieczu. W XIII–XVI w. w czołowych państwach Europy nastąpił okres rozwoju nauki i sztuki, który później nazwano **odrodzeniem** lub renesansem (od francuskiego słowa). Wyrażenie „**wczesne odrodzenie**”, także „**wczesny renesans**”, zostało wprowadzone przez historyków dopiero w XIX w., aby skontrastować go z „upadkiem” właściwym dla wczesnego średniowiecza. Współcześnie tak nazywa się okres (głównie XV w.) rozkwitu kultury, przede wszystkim włoskiej, która przywracała dorobek antyku i opierała się na ideach humanistycznych.

*Katedra Santa Maria del Fiore,
miasto Florencja, zdjęcie współczesne*

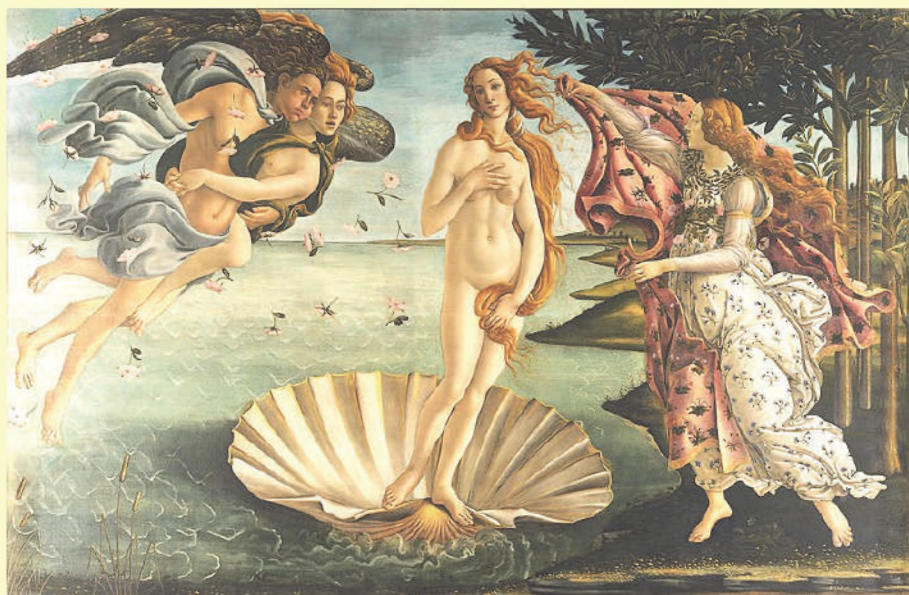
Do powstania niemal pierwszego zabytku architektury wczesnego renesansu przyczynił się florentyńczyk *Filippo Brunelleschi* (*1377–†1446). Zaprojektował kopułę katedry Santa Maria del Fiore, rozwiązując problem przedostania się światła do świątyni. Rzemieślnik nie tylko pomyślał o zwieńczeniu budowli ostrołukową konstrukcją z otworami okiennymi, ale także poradził wykonanie specjalnych urządzeń umożliwiających pracę na dużych wysokościach, co wcześniej wydawało się niemożliwe. Arcydzieło mistrza osiągnęło wysokość 42 m! Wynalazek wszedł w praktykę i był szeroko stosowany przez Europejczyków w okresie nowożytności.

Jak wspomniano, artyści tamtych czasów zwracali się do tradycji i dzieł poprzedników antycznych. Na przykład, rzeźbiarz Donato di Niccolò di Betto Bardi – zwykle – **Donatello** (*1386–†1466) odlał z brązu posąg Dawida. Wykonał także „po raz pierwszy z czasów antyku” pomnik konny Gattamelati, *kondotiera* (dowódcy wojskowego) Republiki Weneckiej. „Jeździec” postawiony został na placu Padwy i w przyszłości służył rzeźbiarzom wzorem do naśladowania.

„Dawid”,
rzeźbiarz Donatello

Jako utalentowany artysta w historii malarstwa zasłynął **Sandro Botticelli** (*1445–†1510). Jego najslawniejsze obrazy to „Narodziny Wenus”, „Wygnanie”, „Wiosna”, w których artysta, odwołując się do starożytnych mitów greckich i rzymskich, przedstawił wewnętrzny świat człowieka, jego smutek, ból, oczekiwanie i nadzieję. Zainteresowanie człowiekiem po raz kolejny ukazało humanistyczne podstawy wczesnego renesansu.

„Narodziny Wenus”, malarz Sandro Botticelli

Myślimy i działamy!

1. Jak myślicie, dlaczego wczesny renesans nie pokrywa się ze wczesnym średniowieczem? **2.** Dlaczego Florencja stała się ośrodkiem aktywności i twórczości

poetów, artystów i rzeźbiarzy wczesnego renesansu? Przedyskutujcie w parach.
3. Przypomnijcie, które historie biblijne i motywy starożytnych mitów rzymskich ucieleśniono w dziełach Donatello i Sandro Botticelli?

W czasie, kiedy...

Wówczas...

w Europie

XI–XII w. — styl romański w architekturze Europy

XII–XVI w. — styl gotycki w architekturze Europy

XIV–XV w. — szerzenie się idei humanizmu w Europie

XV w. — kultura wczesnego renesansu w Europie

na ziemiach Ukrainy

Druga połowa XI – połowa XIII w. — okres policentryczności Rusi

Połowa XIV–XVI w. — ziemie ukraińskie w składzie sąsiednich państw

Jeszcze raz o najważniejszym

Sprawdźcie siebie!

Orientujemy się w czasie i przestrzeni historycznej.

1. Co wydarzyło się wcześniej: rozproszczenie kultury wczesnego renesansu czy stylu romańskiego w architekturze; szerzenie się idei humanizmu czy stylu gotyckiego w architekturze? Zapiszcie obliczenia w zeszycie.
2. Pokażcie na mapie ośrodki pojawienia się humanizmu i kultury wczesnego renesansu, miejsca powstania lub lokalizację słynnych zabytków artystycznych.

Pracujemy z informacją historyczną.

3. Ułóżcie pytania do tekstu paragrafu, zaczynając od następujących słów: Kiedy ___? Co ___? Kto ___? Gdzie ___? Skąd możemy się dowiedzieć o ___? Dlaczego ___? Jak ___? Jaki wynik ___? Zaproponujcie swoje pytania klasie.
4. **A.** Wybierzcie kilka słów lub wyrażań, których użylibyście do opisu stylów romańskiego i gotyckiego w architekturze. **B.** Dlaczego język, historia, filozofia, teologia, prawo należą do nauk humanistycznych? **C.** Którą z siedmiu „sztuk wyzwolonych”, które studiowano w średniowieczu, można uznać za humanistyczną? Które z przedmiotów w waszej szkole to nauki humanistyczne?

Okazujemy szacunek do ludzi i aktywność obywatelską.

5. **A.** Jakie znaczenie miały dzieła Francesco Petrarci, Dantego Alighieri, Donatello, Sandro Botticello dla rozwoju kultury europejskiej? **B.** Jak Kościół wpłynął na szerzenie się idei humanistycznych w Europie? **C.** Omówcie w grupach przyczyny i skutki rozprzestrzeniania się humanizmu i kultury wczesnego renesansu w Europie.
6. **A.** Narysujcie schematyczne modele kościołów w stylu romańskim i gotyckim. **B.** Podzielcie się na trzy grupy. Dla każdej wybierzcie obraz zabytku historyczno-kulturowego opisanego w paragrafie. Zduplikujcie obraz w dwóch egzemplarzach. Pierwszy z nich potnijcie na części (upewnijcie się, że ich liczba jest taka sama dla każdej grupy). Drugiego nie zmieniajcie: on będzie służył jako podstawa. Po sygnale nauczyciela „przywróćcie” zabytkowi całość poprzez przyklejenie wyciętych części do podstawy. Zwycięży ta grupa, która szybciej sobie poradzi i pełniej opowie o „swoim” obrazku.

Praca praktyczna: «Szkoly Rusi-Ukrainy, państwa Wołyńsko-Halickiego»

Myślimy i działamy!

Przeczytajcie fragmenty z latopisów, opisujące książąt Rusi-Ukrainy i państwa Wołyńsko-Halickiego. W zeszyte zapiszcie ich imiona i daty panowania w kolejności chronologicznej. Wyciągnijcie wnioski na temat poziomu wykształcenia rusko-ukraińskich budowniczych państwowych. Zastanówcie się nad tym w klasie.

A. «...Miłujący Chrystusa wielki książę Włodzimierz, syn Wasylka, wnuk Romana, rządzący po ojcu przez dwadzieścia lat... Interpretował teksty ksiąg, bo był wielkim filozofem... Napisał Ewangelię.. Przez dwanaście miesięcy pisał prolog, [w którym] opisane zostały żywoty świętych... Napisał także Służebnik...».

B. «...I kochał książki, często je czytał: w dzień i w nocy. Zgromadził wielu skryb i tłumaczyli oni z greckiego na słowiański i napisali wiele ksiąg ...».

C. «...W roku [1125] pojawił się pobożny książę, miłujący Chrystusa, wielki książę całej Rusi, który oświecił ziemię Ruską jak słońce, które wysyła swoje promienie...».

D. «...Zaczął odbierać dzieci szlacheckich ludzi i wysyłać je na studia książkowe. A matki opłakiwały swoje dzieci...».

Myślimy i działamy!

Dobierzcie się w pary. Korzystając z podręcznika do historii Ukrainy i innych źródeł informacji, zastanówcie się nad odpowiedziami na pytania i wykonajcie zadania.

1. Ułóżcie krótki (trzy do pięciu pytań i odpowiedzi) dialog z przyjaciółką/przyjacielem na temat szkolnictwa na Rusi-Ukrainie.

2. Wyjaśnijcie, jak rozumiecie słowa kronikarza: „Włodzimierz zaorał ziemię i ją spulchnił. A Jarosław <...> zasiał słowa książkowe...».

3. Wspólnie przeczytajcie dzieło Włodzimierza Monomacha „Pouczenia dzieciom”. Wypiszcie do zeszytu trzy zdania, w których książę wypowiadał się o znaczeniu edukacji w życiu człowieka.

Myślimy i działamy!

Korzystając z podręcznika do historii Ukrainy i wyszukiwarek internetowych, samodzielnie wykonajcie zadania.

1. Dowiedzcie się o brzozie jako materiale pisarskim. Za pomocą prostego ołówka wykonajcie stylizowany liść brzozy i napiszcie na nim historię o szkolnictwie na Rusi-Ukrainie i w państwie Wołyńsko-Halickim.

2. Na stronach ksiąg ruskich niektóre zdania zaczynały się wielką literą – inicjałami (bukwicami). Obejrzyjcie ich wzory w podręczniku do historii Ukrainy i narysujcie inicjał swojego imienia lub nazwiska na karcie albumu.

Myślimy i działamy!

Rozwiążcie rebusy. Z rozszyfrowanymi słowami ułóżcie w zeszycie zdania dotyczące piśmiennictwa i pisania książek na Rusi-Ukrainie i w państwie Wołyńsko-Halickim. Przeczytajcie swoje zdania w klasie.

Myślimy i działamy!

W zeszycie lub na kartce notesu ułóżcie krzyżówkę. Nazwijcie ją. Zaproponujcie ją rozwiązać na zajęciach lub w domu.

1. Napis, wykonany ostrym przedmiotem na ścianie budynku (7 liter).
2. Kora drzewa, używana jako materiał do pisania (7 liter).
3. Materiał do pisania z niegarbowanej skóry zwierzęcej (9 liter).
4. Ręcznie wykonany rysunek, którym ilustrowano księgi w średniowieczu (9 liter).
5. Na Rusi-Ukrainie – warsztat, w którym przepisywano książki (10 liter).
6. Imię zakonnicy, córki księcia Wsewołoda Jarosławowicza, która założyła pierwszą szkołę dla dziewcząt na Rusi (4 litery).
7. Nazwa swego rodzaju encyklopedii, ułożonej za panowania Światosława Jarosławowicza (8 liter).
8. Imię mnicha z klasztoru Kijowo-Pieczerskiego, uważanego za „ojca” rusko-ukraińskiej nauki historycznej (6 liter p).
9. Utwór historyczno-literacki, w którym opis wydarzeń prowadzono według lat (7 liter).
10. Pomieszczenie do przechowywania książek (10 liter).

Uogólnienie do rozdziału «Życie materialne i duchowe europejskiego średniowiecza»

podział chrześcijaństwa	odpust	Tomasz z Akwinu	Dante Alighieri
Reforma kluniacka	celibat	Thomas Torquemada	
wojny albigeńskie	heretyk	Pierre Abelard	Francesco Petrarca
Niewola awiniońska papieży	inkwizycja	Roger Bacon	
Wielka Schizma	uniwersytet	Jerzy Drohobycz	
styl romański	humanizm	Jan Gutenberg	Giovanni Boccaccio
styl gotycki	renesans	Filippo Brunelleschi	Donatello
siedem „sztuk wyzwolonych”			

Powstanie oraz rozwój państw Europy Środkowo-Wschodniej w XI-XV w.

Rozdział 5

1. Oblężenie Konstantynopola, miniatura, XV w.
2. Monety Zakonu Krzyżackiego, XV w.
3. Najazd Mongołów na Ruś, miniatura XVI w.
4. Ślub księcia nowogrodzkiego z córką bojara, miniatura, XV w.
5. Król Stefan I bierze wroga do niewoli, miniatura, XIV w.
6. Wesele księcia Jagielly i królowej Jadwigi, miniatura, XVI w.

§ 19–20. Królestwo Polskie. Wielkie Księstwo Litewskie. Walka z Zakonem Krzyżackim

Czy wiecie, że ...

... w 1203–1204 r. w mieście Erfurt (Niemcy) książę Roman Mściślawowicz spotkał się z przyszłym Wielkim Mistrzem Hermannem von Salz. Prawdopodobnie zawarli oni pierwsze porozumienie między państwem Wołyńsko-Halickim a Zakonem Krzyżackim, po którym władca ruski przekazał na potrzeby rycerstwa 30 marek, czyli prawie 7 kg srebra;

... mieszkańcy Wołynia, Galicji, Podola, Kijowszczyzny i Czernihowo-Siwerszczyzny brali udział w bitwie pod Grunwaldem w składzie wojska polsko-litewskiego. Przykładowo Janko Suszyk ze wsi Romanów na terenie dzisiejszego obwodu lwowskiego za swoje wyczyny dostał w nagrodzie kilka wsi w Galicji od króla Władysława II Jagiełły, a niepodległa Ukraina uhonorowała bohatera wizerunkiem na znaczku pocztowym.

Terminy i pojęcia, które warto znać i rozumieć.

Chryścianizacja – proces przyjęcia chrześcijaństwa przez pogan lub wyznawców innych religii indywidualnie lub zbiorowo, w niektórych przypadkach przymusowo.

Dodatkowa informacja do tematu

<https://cutt.ly/CwZcY5GP>

QR 19-20.1. Zakon Krzyżacki i Ruś.

19–20.1. Jak powstało Królestwo Polskie? Z czego zaśląnął król Kazimierz III?

Za pierwszego historycznego władcę Polski uważany jest *Mieszko I* (960–992), należący do dynastii *Piastów*. Już w 966 r. ochrzcił kraj. Później rozszerzył jego granice na zachód i wschód, przyłączając ziemie na wybrzeżu Morza Bałtyckiego, na Śląsku i w Małopolsce (ze stolicą w Krakowie). Jego następcy brali udział w konfrontacjach ze Świętym

Cesarstwem Rzymskim, Czechami i Rusią. Ród Piastów szybko się rozrastał, dlatego niemal codziennie wybuchały spory o tron. Dziedziczenie

władzy próbował uregulować *Bolesław II*, który w 1138 r. w testamencie zarządził podzielić władzę między swoich synów. W ten sposób powstały księstwa *Krakowskie* (główne), *Śląskie*, *Mazowieckie*, *Wielkopolskie* i *Sandomierskie*. Jednak spadkobiercy również pokłócili się i Polska pogrążyła się w wojnach feudalnych. Na początku lat 40. XII w. pewien porządek przyniósł najazd Mongołów (więcej na ten temat w kolejnych paragrafach). Faktem jest, że po nim polscy książęta zapraszali imigrantów z Zachodu, głównie Niemców, którzy przynieśli ze sobą swoje tradycje gospodarowania, pozytywnie wpływając na życie wewnętrzne.

Polskę zjednoczył *Władysław I Łokietek* (1320–1333). (Przydomek pochodzi albo od niskiego wzrostu – „do łokcia”, albo od nadmiernych ambicji w stosunku do możliwości.) Po 1320 r., kiedy otrzymał koronę królewską, energicznie przystąpił do stłumienia oporu konkurentów – zarówno krewnych Piastów, jak i kolonistów niemieckich. Nadając przywileje mieszczanom i szlachcie, pozyskał niezawodnych sojuszników do konfrontacji z Krzyżakami.

Moneta Kazimierza III,
XIV w.

Jego syn **Kazimierz III**, wykształcony młodzieniec, został koronowany w **1333 r.** Ten natychmiast zapewnił sobie poparcie wyższego duchowieństwa katolickiego, nawiązał dobrosąsiedzkie stosunki z Węgry i pozyskał wiarygodnych sojuszników w Europie Zachodniej. Jednak rozwiązywanie problemów zewnętrznych było kosztowne. Aby zawrzeć pokój z Czechami, oddał Śląsk, a w imię porozumienia z Zakonem Krzyżackim złożył w ofierze Pomorze, na wybrzeżu Bałtyku.

Jednocześnie pokój ten umożliwił prowadzenie wojny o dziedzictwo wołyńsko-halickie. W 1349 r., po serii udanych wypraw, Kazimierz III zdobył miasto Lwów i znaczne tereny Galicji. Dbał o rozwój własnego państwa: organizował administrację, chronił chłopów przed samowolą panów feudalnych, bił monety, udzielał przywilejów miastom, założył Akademię Krakowską. Po jego śmierci w **1370 r.** dynastia Piastów przestała istnieć.

W języku źródła historycznego

Fragment o porządkowaniu Kazimierza III w Galicji (kronikarz Janko z miasta Czarnków, XIV w.): «(Król) zbudował miasto, które nazwał od swego imienia Kazimierzem, zbudował także wiele innych miast, przede wszystkim: na ziemi ruskiej miasto Lamburg, inaczej Lwów, oraz dwa zamki, zamek Przemyśl, zamek i miasto Sanok, miasto Krosno, zamki Lubaczów, Terebowłę, Halicz, Tustań. Otoczył

wszystkie te miasta i zamki bardzo mocnymi murami, domami i wysokimi basztami, niezwykle głębokimi fosami i innymi rzeczami obronnymi dla ozdoby ludu, dla obrony i ochrony Królestwa Polskiego. Za czasów tego króla w lasach, zagajnikach i puszczech powstało tak wiele wsi i miast, że w Królestwie Polskim tak wiele nigdy nie powstawało...».

Myślimy i działamy!

1. Wymieńcie 3-4 wydarzenia z historii Rusi-Ukrainy, które miały miejsce równoległe z polskimi w okresie od X do połowy XIV w. Wykonajcie zadanie w parach. **2.** Pokażcie na mapie zmiany terytorialne w polskich księstwach i Królestwie Polskim. Z którymi ziemiami ruskimi graniczyła wówczas Polska? **3.** Korzystając z tekstu paragrafu i fragmentu kroniki, ułóżcie plan opowieści o wewnętrznej i zewnętrznej działalności króla Kazimierza III. Dlaczego nazwano go Wielkim?

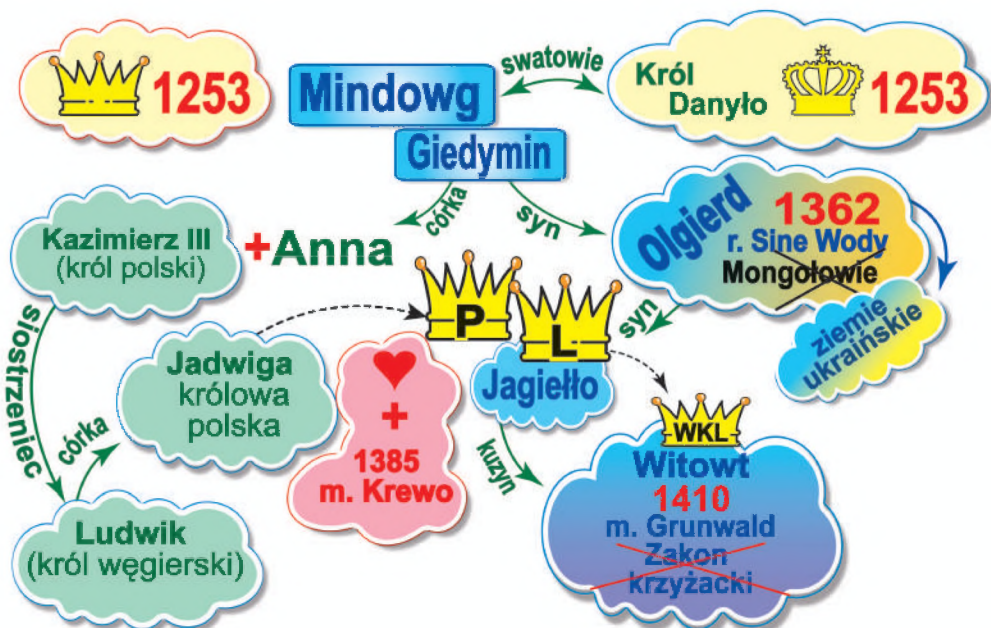
19—20.2. Jak powstało Wielkie Księstwo Litewskie?

Plemiona litewskie chyba najdłużej w Europie pozostawały poganami. W XIII w. zaczęli się jednoczyć, aby przeciwstawić się Polsce, Zakonowi Krzyżackiemu i Rusi. W 1253 r. książę *Mendowg* otrzymał koronę od papieża Innocentego IV. W tym samym roku koronowano Danyła Romanowicza, księcia wołyńsko-halickiego. Takie równoległe wydarzenia były reakcją na najazd Mongołów. Przecież Litwa i Ruś-Ukraina powinny były pełnić rolę silnej bariery między Mongołami a Europejczykami. Jednak Mendowg wkrótce powrócił do pogaństwa, a po jego śmierci doszło do smuty.

Z XIV w. pomyślnie sprawowali rządy *Giedymin* (1316–1341), **Olgiert** (1345–1377) i *Jagiełło* (1377–1434). Książę Giedymin zebrał liczne udziały, na równych walczył z Krzyżakami. Aby poczuć się pewniej, wydał swoją córkę Annę za polskiego króla Kazimierza III. Korzystając z okazji, zaczął stopniowo przyłączać ziemie ruskie. Jego synowie kontynuowali ekspansję na południe. Książę Olgiert zaanektował Ziemię Smoleńską, od 1349 r. walczył o dziedzictwo wołyńsko-galickie, później przyłączył miasto Kijów, wywalczył od patriarchy Konstantynopola prawo do przywrócenia metropolii Rusinów i Litwinów. W 1362 r. pokonał Mongołów w bitwie nad rzeką *Sine Wody*. W rezultacie granice Litwy rozciągnęły się od Morza Bałtyckiego do Morza Czarnego.

W 1385 r., chcąc uchronić się przed Zakonem Krzyżackim (i nie tylko), Jagiełło Olgierdowicz zawarł z Polską *unię w Krewie*. Na mocy porozumienia księstwo zobowiązało się zostać częścią Królestwa i nawrócić swoich „obywateli” na wiarę katolicką. Jagiełło przyjął także imię Władysław II, poślubił królową Jadwigę, stając się jednocześnie królem

Polski i Wielkim Księciem Litewskim. Choć zjednoczenie nie zostało zaakceptowane przez wszystkich, zwłaszcza Litwinów, w ciągu XV–XVI w. oba narody stale się do siebie zbliżały i wzmacniały. Później Jagiełło oddał panowanie na Litwie swojemu kuzynowi Witoldowi, który znacznie rozszerzył granice Wielkiego Księstwa Litewskiego, Ruskiego i Żmudzkiego, które przez długi czas pozostawało niezależnym uczestnikiem stosunków międzynarodowych.

Myślimy i działamy!

1. Wymieńcie 2–3 wydarzenia z dziejów Rusi-Ukrainy, które miały miejsce równoległe z wydarzeniami na Litwie w połowie XIII–XIV w. Wykonajcie zadanie w parach.
2. Pokażcie na mapie zmiany terytorialne w Wielkim Księstwie Litewskim. Z jakimi ziemiami ruskimi ono wówczas graniczyło?
3. Przypominając historię Ukrainy, wyjaśnijcie, co dla podporządkowanego narodu ruskiego oznaczała litewska zasada rządzenia: „Starego nie zmieniamy, nowego nie wprowadzamy”?

19–20.3. Jak powstały i działały zakony rycerskie?

Wcześniej czytaliście o Zakonie Krzyżackim jako wiodącym państwie rycerskim. Ale ono nie było jedyne. Jeszcze przed jego pojawieniem się Prusacy i Bałtowie przyjęli chrześcijaństwo od mieszkańców Rygi. To właśnie tam w 1202 r. powstał Zakon Kawalerów Mieczowych, który podjął

się ochrony kupców i zdobywania ziem pogan. Jego rycerze, głównie pochodzenia niemieckiego, nosili białe płaszcze z herbami przedstawiającymi czerwony krzyż i miecz, od którego pochodzi nazwa zakonu. Jednak wielkim mistrzom *Winowi von Rohrbachowi* i *Wolkwinowi von Winterstattenowi* nie udało się zgromadzić dużego wojska. Ponadto napotkali opór książąt ruskich i litewskich. Początkowo ponieśli klęskę w walce z Nowogrodami, a w 1236 r. ostatecznie zostali pokonani przez Żmudzinów i Zemgałów w pobliżu miasta Szawle na północy dzisiejszej Litwy.

W 1237 r., po serii przegranych wojen, miecznicy zostali częścią państwa Krzyżaków, ich nazwano Zakonem Inflanckim, który zachowywał pewną niezależność polityczną. Posłowie *Kapituły Generalnej* wybierali wielkich mistrzów, którzy mianowali *landmasterów* Zakonu Inflanckiego, a ostatni wyznaczali namiestników mniejszych prowincji i zamków. Co prawda, rycerze niemieccy przybywający do Inflant (współczesna Łotwa i Estonia) zachowywali się swobodnie, a miejscowa ludność wykonywała obowiązki na ich korzyść.

Podczas częstych wojen Inflanccy uciekali się do wszelkiego rodzaju podstępów. Wśród nich były wyprawy wojskowe w głąb obcych terytoriów. W ten sposób na przełomie 1227–1228 r. na polskim Mazowszu kilkunastu mieczników odziliło się w *Zakon Dobrzyński*, którego nazwa pochodzi od osady w mieście Dobżyń. Według niektórych historyków, w 1237 r. ośmiu ciężko uzbrojonych rycerzy i kilkunastu lekko uzbrojonych knechtów zdobyło wołyńskie miasto *Drohiczyn* i próbowało opanować jego okolice. Książę Danyło Romanowicz położył kres tej próbie. W wyniku krótkiej potyczki z drużyną księcia zginął jeden „dobzyniec”, reszta wraz z „dowódcą” została schwytana i przekazana później Krzyżakom, którzy ukarali złoczyńców.

Myślmy i działamy!

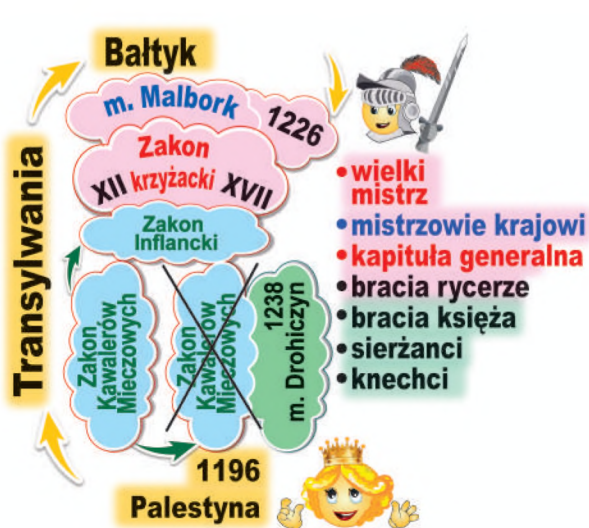
1. Ile lat po założeniu zakonu miecznicy weszli w skład państwa Krzyżaków?
2. Wskażcie na mapie miejsca założenia zakonów: Kawalerów Mieczowych i Dobrzyńskiego, kierunki ich wypraw rycerskich.
3. Korzystając z wyszukiwarki Google, dowiedzcie się więcej o powstaniu i działalności Zakonu Dobrzyńskiego, innych wersjach przebiegu potyczki Drohiczyńskiej.

19—20.4. Jak istniało państwo Krzyżaków?

Jak już wspomniano, w 1196 r. rycerze niemieccy, którzy przybyli do Palestyny, założyli **Zakon Krzyżacki**. Jednak po utracie przez krzyżowców

Ziemi Świętej, on przeniósł się do Europy. Dzięki staraniom wielkiego mistrza *Hermann von Salza* (1209–1239) Krzyżacy zaczęli służyć królom węgierskim, za co otrzymali terytoria na granicy z Siedmiogrodem (Transylwanią). Zaczęli oni na siłę chrystianizować mieszkańców nizin dniestrowsko-dunajskich, należących do książąt wołyńsko-halickich. Zadanie okazało się niezwykle trudne, dlatego w 1226 r. wielki mistrz wraz z wiernymi żołnierzami zdecydował się wyruszyć nad Bałtyk, aby stawić czoła pogańskim plemionom Prusów. W tym samym roku Zakon Krzyżacki otrzymał od cesarza niemieckiego Fryderyka II przywilej, na mocy którego przekazano mu wszystkie przyszłe ziemie zdobyte od pogan.

Godło *Hermann von Salza*, miniatura, XVI w.

Do końca XIII w. Krzyżacy zbudowali silne państwo ze stolicą w mieście *Magdeburg*. W 1311 r. odmówili płacenia daniny papieżowi. Królowie polscy, licząc na poparcie Kościoła, wypowiedzieli im wojnę, ponieśli jednak miazdzącą klęskę i utracili Pomorze Wschodnie. Tak więc w połowie XIV w. Zakon zajmował przestrzeń pomiędzy rzekami Wisłą i Narwą. Szczególnie aktywnie Krzyżacy walczyli z plemionami bałtyckimi i słowiańskimi, nadal wyznających pogaństwo. Liczne wojny zakończyły się rozszerzeniem granic i przyjęciem chrztu przez Jatwogów i Żmudzinów, jednak atakującym nie udało się przechylić szali na swoją korzyść. Ich zbrojny nacisk na Litwę zachęcił miejscowych książąt do zbliżenia się z Królestwem Polskim.

Podczas wielkiej wyprawy wojskowej, która rozegrała się na początku XV w., zjednoczona armia polsko-litewska (w skład której wchodził także wojownik rusek) zdecydowała się na odparcie Zakonu Krzyżackiego. W 1410 r. poniósł on druzgocącą klęskę w bitwie pod miastem **Grunwald**.

Choć na warunkach honorowego pokoju pokonani zobowiązali się jedynie do zwrotu Żmudzi, ich niepowodzenie okazało się fatalne w skutkach. Po wojnie 1454–1466 r. Krzyżacy uznali się za wasali Polski. Granice ich terytorium zmniejszyły się prawie dwukrotnie. Oni jednak pozostali użytecznymi sojusznikami przeciwko Wielkiemu Księstwu Moskiewskiemu i ludom stepowym. Dlatego Zakon nie został ostatecznie zniszczony. Dopiero w XVII w. stał się częścią margrabii Brandenburskiej.

Myślmy i działamy!

1. Przez ile stuleci istniał Zakon Krzyżacki? 2. Wskażcie na mapie miejsce powstania Zakonu Krzyżackiego, posiadłości terytorialne państwa Krzyżaków. Z kim ono sąsiadowało? 3. Obejrzyjcie godło Hermanna von Salzy i pieczęć wielkich mistrzów Zakonu Krzyżackiego. Jak ich symbolika świadczy o działalności Zakonu i jego podporządkowaniu Kościołowi katolickiemu?

19—20.5. Jak się rozwijał i upadł Zakon Krzyżacki?

Zakon Krzyżacki był swego rodzaju państwem średniowiecznym. Za jego uprzywilejowanych „obywateli” uważano „braci-rycerzy” (potomków rodów szlacheckich) i „braci-kapłanów” (od których nie wymagano

potwierdzenia pochodzenia). Co roku „bracia-rycerze” gromadzili się na Kapitulie Generalnej, gdzie podejmowali decyzje dotyczące pilnych problemów. Najwyższą osobą rządzącą był wielki mistrz. Mniejszymi sprawami zajmowali się landmasterzy – zarządcy prowincji. Wiele ziem należało do biskupów. Początkowo Krzyżacy nie posiadali dużego wojska. W 1239 r. było w nim zaledwie 600 rycerzy. Później do służby zatrudniano *sierżantów* i *knechtów* (kolonistów niemieckich, którzy osiedlali się na podbitych terytoriach, pełniąc służbę wojskową). Z tymi „ochotnikami” rozliczano się płacą lub feudami.

Krzyżacy przetrwali dzięki handlowi. Wiodącą rolę odegrały w nim miasta Thorn, Kulm i Danzig (współczesny polski Toruń, Chełmno i Gdańsk), wchodzące w skład Ligi Hanzeatyckiej i kontrolujące handel na wschodnim Bałtyku. Sprzedawali głównie len i bursztyn, co przynosiło im znaczne zyski. Napływ srebra umożliwił bicie monet, którymi płacono w Polsce, Czechach i na ziemiach rusko-ukraińskich.

Na terenach krzyżackich żyły obok siebie różne ludy (rodzime i obce), co utrudniało ich jedność. Przecież lokalni mieszkańcy, pruska szlachta, traktowali przybyszów chłodno: postrzegano ich jako bezczelnych cudzoziemców. Z drugiej strony, przywileje, zwłaszcza polskiej szlachty, przyciągały wielu przybywających członków elity, w wyniku czego oni dystansowali się od współplemieńców i skłaniali się ku sojuszowi z Królestwem. Takie sprzeczności osłabiały państwo i stały się wewnętrznymi przyczynami jego upadku.

Rycerz krzyżacki,
miniatura, XIV w.

Myślimy i działamy!

1. Narysujcie schemat władzy w państwie Krzyżackim. Porównajcie go ze schematami, które ilustrują cechy podziału władzy w innych państwach europejskich. Omówcie to w parach.
2. Co Krzyżacy zrobili dla chrystianizacji Europy Wschodniej? Jakie wewnętrzne sprzeczności spowodowały upadek Zakonu Krzyżackiego?
3. Korzystając z wyszukiwarek internetowych, dowiedzcie się o powiązaniach historii Zakonu Krzyżackiego z Rusią-Ukrainą.

W czasie, kiedy...

Wówczas...

w Europie

966 r. — chrzest Polski przez księcia Mieszka I

1196 r. — założenie Zakonu Krzyżackiego

1202 r. — założenie Zakonu Kawalerów Mieczowych

1237 r. — wstąpienie Kawalerów Mieczowych do Zakonu Krzyżackiego

1333–1370 r. — panowanie króla Kazimierza III Wielkiego w Polsce

1385 r. — zawarcie unii litewsko-polskiej w Krewie

1410 r. — bitwa pod Grunwaldem pomiędzy wojskami polsko-litewskimi a rycerzami Zakonu Krzyżackiego

na ziemiach Ukrainy

988 r. — chrzest Rusi przez księcia Włodzimierza Świątosławowicza

Okolo 1199 r. — założenie państwa Wołyńsko-Halickiego

1202 r. — początek rządów księcia Romana Mściśławowicza w Kijowie

1238 p. — początek panowania księcia Danyła w mieście Halicz

1340–1349 r. — panowanie bojara Dmytra Dedka w królestwie Rusi

1356 r. — nadanie miastu Lwów prawa magdeburskiego

1434 r. — utworzenie województwa Ruskiego z ziem Sianoczyzny, Przemyśla, Chołmczyzny, Galicji w składzie Korony Polskiej

Jeszcze raz o najważniejszym

Sprawdźcie siebie!

Orientujemy się w czasie i przestrzeni historycznej.

1. A. Rozpocznijcie sporządzanie synchronicznej tabeli wydarzeń, mających miejsce w Królestwie Polskim, Wielkim Księstwie Litewskim i innych państwach Europy Środkowo-Wschodniej w połowie IX–XV w. **B.** Obliczcie, kiedy obchodzone 600. rocznicę bitwy pod Grunwaldem. Kiedy będzie obchodzona jej 700. rocznica?

2. Pokażcie na mapach: terytoria Królestwa Polskiego, Wielkiego Księstwa Litewskiego, Zakonu Krzyżackiego; miejsca wydarzeń z historii stosunków dyplomatycznych lub konfrontacji pomiędzy tymi państwami.

Pracujemy z informacją historyczną.

3. Ułóżcie pytania do tekstu paragrafu, zaczynając od następujących słów: Kiedy ___? Co ___? Kto ___? Gdzie ___? Skąd możemy się dowiedzieć o ___? Dlaczego ___? Jak ___? Jaki wynik ___? Zaproponujcie swoje pytania klasie.

4. A. Opowiedzcie o działalności politycznej króla Kazimierza III Wielkiego, króla-księcia Władysława II Jagiełły. **B.** Wyjaśnijcie znaczenie słowa „chrystianizacja”. Jaką rolę odegrały zakony rycerskie (Krzyżacki, Kawalerów Mieczowych, Inflancki) w chrystianizacji Europy Wschodniej?

Okazujemy szacunek do ludzi i aktywność obywatelską.

5. W parach uzasadnijcie zdanie na temat wzajemnego oddziaływania kultur zachodnioeuropejskiej (katolickiej), bizantyjskiej i ruskiej (prawosławnej) na terytorium Europy Środkowo-Wschodniej.

6. A. Połączcie się w grupy. Korzystając z różnych źródeł informacji, a także z programu komputerowego Microsoft Office Publisher, stwórzcie broszurę na temat: „Unia Krewska i Ruś-Ukraina”. **B.** W parach lub grupach ułóżcie pytania do fikcyjnego wywiadu z uczestnikiem bitwy pod Grunwaldem.

§ 21. Czechy. Wojny husyckie. Królestwo Węgierskie

Czy wiecie, że ...

... w bitwie pod Grunwaldem w składzie wojska polskiego walczył mały oddział czeski, w którym był obecny i wyróżnił się Jan Žižka, przyszły wódz naczelny Taborytów w wojnach husyckich;

... ukraińscy Kozacy wprowadzili i udoskonalili metodę obrony — obóz ruchomy, naśladując tradycje sztuki wojskowej Rusi, Połowców i zwłaszcza Czechów, biorących udział w wojnach husyckich.

Terminy i pojęcia, które warto znać i rozumieć.

Husyci — zwolennicy doktryny Jana Husa, zwolennicy idei antykatolickich i wyzwoleniczych w Czechach pierwszej połowy XV wieku.

Wojny husyckie — zapoczątkowana przez husytów walka narodu czeskiego z Kościołem katolickim i panowaniem niemieckim, trwająca od 1419 do 1437 roku.

Dodatkowa informacja do tematu

<https://cutt.ly/DwZclZqt>

QR 21.1. Kunegunda Halicka – królowa Czech.

21.1—2. Jak powstało królestwo Czeskie?

Dlaczego się odbyły i jak się skończyły wojny husyckie?

Pierwsze organizmy państwowe na terenie współczesnych Czech pojawiły się jeszcze we wczesnym średniowieczu. W VII w. powstało tam państwo **Samona**. Jego nazwa pochodziła od imienia na wpół legendarnego generała Samona, który w kilku bitwach pokonał Awarów. Jednak po nim rozpoczęły się spory, które zniszczyły ten związek słowiański. W VIII – na początku X w. na tych terenach powstało **Księstwo Wielkich Moraw**, przez długi czas opierające się atakowi królestwa wschodniofrankijskiego. Książęta wielkomorawscy zapraszali kaznodziejów z Bizancjum, w tym braci Metodego i Cyryla. W 863–867 r. oni stworzyli alfabet słowiański, będący początkiem pisma, odprawiali nabożeństwa, lecz pod naciskiem duchowieństwa niemieckiego zaprzestali swojej działalności. Później księstwo również padło pod ciosami ludów węgierskich, ustępując miejsca Węgom, częściowo Polsce, i właściwie Czechom.

Od XII w. Czechy, a w szczególności jej historyczne serce – Bohemia, rozciągnęły się po Europie Środkowo-Wschodniej i znalazły się pod wpływem Świętego Cesarstwa Rzymskiego Narodu Niemieckiego. Z czeskiej szlachty lokalnej wywodził się ród książęcy *Przemysłowiczów*,

którego przedstawiciele w XIII w. otrzymali od papieża koronę. Król *Ottokar II* (1253–1278) chciał nawet zostać cesarzem, ale niemieccy książęta-elektorzy go nie poparli. Następnie władcy czescy pokłócili się między sobą i w XIV w. ich tron na długi okres trafił bezpośrednio w ręce niemieckich monarchów. Z jednej strony, duża dbałość o Czechy zamieniła jej stolicę (*miasto Praga*) w perłę średniowiecza z majestatycznymi katedrami i słynnym Uniwersytetem Praskim. Z drugiej strony, kraj był germanizowany przez obcokrajowców. Liczne ziemie były własnością Kościoła katolickiego, którego przywódcy również pochodzili z Niemiec. Na początku XV w. przeciwko tym uciskom wystąpił **Jan Hus**,

Król Ottokar II i jego następcy – ostatni z Przemyśłowiczów, miniatura, XIV w.

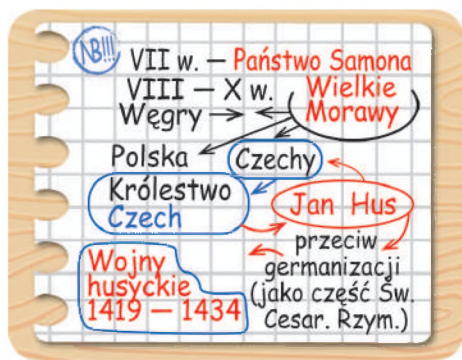
rektor Uniwersytetu Praskiego, naukowiec i myśliciel. Potępiał nierówność majątkową między ludźmi, krytykował handel odpustami, nieuczciwe opłaty za sakramenty i stanowiska duchowne, żądał odprawiania nabożeństw w języku czeskim, a nie po łacinie. Ogólnie uważał, że Kościół ma obowiązek się doskonalić, zbliżyć się do zwykłych ludzi, a ostatni nie powinni ślepo słuchać duchowieństwa. Za swoje poglądy i działania wolnomyśliciel zapłacił życiem. Na soborze kościelnym w Konstancji został oskarżony o herezję i skazany na spalenie. Wyrok wykonano 6 lipca 1415 r.

Spalenie Jana Husa, miniatura, XVI w.

Po egzekucji kaznodziei jego zwolennicy, których nazywano **husytami**, zaczęli powstanie. Przykro, że od początku zaistniał między nimi rozłam. Dyskretni *podczaszy* zabiegali głównie o odnowienie obrzędów, np.: komunia nie tylko chlebem, ale też „kielichem” – winem. Zdeterminowani *taboryci*

(od nazwy góry Tabor na południu Czech) chcieli zbudować na ziemi „Królestwo Boże”, w którym znikną biedni i bogaci, a będzie się żyć wyłącznie według zaleceń Biblii. Mimo sprzeczności obie grupy powstańców rozpoczęły antykościelne i w pewnym stopniu narodowowyzwoleńcze **wojny**

husyckie, które trwały w ciągu **1419–1434 r.** Papieże aż pięciokrotnie ogłaszali krucjaty przeciwko heretykom, ale powstańcy zawsze wygrywali. Stworzyli zdyscyplinowane wojsko gotowe do walki, udoskonalili broń, wszędzie używali armat, a podczas odpoczynku i bitew otaczali się wozami spiętymi łańcuchami,

zakładając w ten sposób obozy obronne. Przez długi czas husytom dowodził niezwyciężony *Jan Žižka* i nawet po jego śmierci (z powodu dżumy) nie zaznali porażki, podbijając ziemie niemieckie, austriackie i węgierskie. Dopiero gdy duchowieństwo rzymskie poszło na ustępstwa (zezwoiło na odprawianie nabożeństwa w języku czeskim, a wszystkim wierzącym na komunię winem) od niepokornych odłączyli się podczaszy. Taboryci nie byli w stanie samodzielnie stawić czoła przeważającym siłom wroga i w 1434 r. poddali się w bitwie pod wsią Lipany. Zakończenie wojen husyckich nie przyniosło jednak Czechom niepodległości. Już od XVI wieku przez kolejne 300 lat ona była prowincją Austrii.

Myślmy i działamy!

1. Obejrzyjcie miniaturę „Król Ottokara II...”. Jak myślicie, dlaczego niektórzy władcy są przedstawiani z dwiema (trzema) koronami na głowach? **2.** Pokażcie na mapie: państwo Samona, Księstwo Wielkich Moraw, Czechy w różnych okresach; terytoria rozprzestrzeniania się ruchu husyckiego i wojen; miejsca bitew. Ile lat trwały wojny husyckie w Czechach? Ile wieków minęło od działalności braci Cyryla i Metodego na Wielkich Morawach do wystąpień Jana Husa przeciwko Kościołowi w Czechach? Zapiszcie obliczenia w zeszycie. **3.** Po egzekucji Jana Husa pojawiło się stałe powiedzenie „święta prostota”. Wyjaśnijcie jego pochodzenie i znaczenie.

21.3. Jak powstało i rozwijało się Królestwo Węgierskie? Za jakie działania kanonizowano króla Stefana I?

W IX w. plemiona ugryjskie, do tej pory mieszkające między Uralem a Wołgą, wyruszyły przez północne wybrzeże Morza Czarnego i Karpaty do dawnej starożytnej prowincji rzymskiej Panonia. Podbiwszy miejscowych Słowian, pokonali książąt wielkomorawskich i grozili innym narodom chrześcijańskim. Wojny podbojowe toczyły się pod dowództwem *Arpada*, na wpół mitycznego założyciela rządzącej dynastii *Arpadów*.

ЧЕСЬКЕ ТА УГОРСЬКЕ КОРОЛІВСТВА. ГУСИТСЬКІ ВІЙНИ.
ПОЛЬСЬКЕ КОРОЛІВСТВО. ВЕЛИКЕ КНЯЗІВСТВО ЛИТОВСЬКЕ

Jej przedstawiciele walczyli z Niemcami, Romejami i Słowianami aż do 955 r., kiedy zostali pokonani przez Ottona I. Chwała Węgier odżyła za panowania **Isztwana (Stefana) I (1001–1038)**, który ok. 1001 r. otrzymał z rąk papieża koronę królewską. W zamian za to nowo wyświęcony monarcha przyjął chrzest i ochrzcił swoich poddanych. Za ten czyn pod koniec XI w. został ogłoszony świętym. On wspierał Kościół, nadając mu przywileje, ziemie i majątek. Dokonał także przekształceń terytorialnych: podzielił kraj na *komitaty*, których kierownikami wyznaczał *iszpanów*. Utworzył przy dworze radę doradczą, na której czele stał *palatyn* – najwyższy sędzia, druga osoba w królestwie. Na rozkaz Isztwana I zniesiono niewolnictwo, zmuszano mieszkańców do przestrzegania prawa, bito monety.

Korona, „jabłko” („państwo”)
i berło Stefana I,
zdjęcie współczesne

Po śmierci mocarza jego spadkobiercy pokłócili się między sobą, co nie przeszkodziło im w znacznym powiększeniu posiadłości. W XI – pierwszej połowie XIII w. Królestwo Węgierskie rozciągało się w granicach współczesnej Chorwacji, północnej Rumunii, Słowacji i Zakarpacia. Aby rządzić tak rozległymi obszarami, władcy musieli negocjować ze szlachtą. W 1222 r. król *Andrasz (Andrzej) II (1205–1235)* wydał "Złotą Bullę" – dokument, zwalniający osoby utytułowane od podatków i zabezpieczający im nabyty majątek. Na początku lat 40. XIII w. najazd mongolski zdewastował państwo: jego populacja zmniejszyła się o połowę. Dla odnowy gospodarki sprowadzano cudzoziemców. Walonowie, Włosi i Niemcy zakładali osady wzdłuż Dunaju i zagospodarowali odległe pustkowia. Uciekając przed Mongołami, na Węgry przenieśli się Połowcy, którzy w drugiej połowie XIII – na początku XIV w. odegrali destrukcyjną rolę w konfliktach wewnętrznych.

W 1301 r. zmarli ostatni z Arpadów. Po trudnych perypetiach do władzy doszli ich neapolitańscy krewni – Karol Robert Andegaweński (1308–1342), a następnie jego syn Ludwik I Wielki (1342–1382). Ludwik także zaczął panować na tronie polskim, zdobył Dalmację, wypędzając stamtąd Wenecjan. Próbował zjednoczyć duże państwo od Włoch do Litwy, ale doznał niepowodzenia. Zmarł bezpotomnie, dlatego o koronę węgierską rywalizowali najbliżsi sąsiedzi. Kryzys nastąpił, gdy Turcy najechali Półwysep Bałkański. Ich natarcie okazało się katastrofalne, bo mimo krótkotrwałego odrodzenia, w drugiej połowie XV w. minął szczyt węgierskiej chwały. W 1526 r. w bitwie pod miastem Mohacz zjednoczone wojsko węgiersko-chorwacko-czeskie poniosło miażdżącą klęskę od wojska tureckiego. Jedna część Węgiei została zajęta przez Imperium Osmańskie, druga – przez Austrię.

Myślimy i działamy!

1. Zaznaczcie na osi czasu główne daty, związane z historią Węgier. W zeszytcie ułóżcie i rozwiążcie 2-3 zadania chronologiczne. 2. Pokażcie na mapie terytorium Węgier w różnych okresach ich istnienia. Z którymi państwami one graniczyły? Czy miały wspólne granice z terenami ukraińskimi? 3. Ułóżcie i napiszcie 3 zdania na temat ważnych wewnętrznych i zewnętrznych posunięć króla Stefana I.

W czasie, kiedy...

Wówczas...

w Europie

1001–1038 r. — panowanie króla Stefana I na Węgrzech

1222 r. — wydanie „Złotej Bulli” przez króla węgierskiego Andrasza II

1419–1434 r. — wojny husyckie w Czechach

na ziemiach Ukrainy

1019–1054 r. — panowanie księcia Jarosława Mądrego na Rusi

1223 r. — bitwa wojsk rusko-połowieckich i mongolskich nad rzeką Kałką

1434 r. — utworzenie województwa Ruskiego w ramach Korony Polskiej

Jeszcze raz o najważniejszym

Sprawdźcie siebie!

Orientujemy się w czasie i przestrzeni historycznej.

1. Dokończcie układanie synchronicznej tabeli wydarzeń, mających miejsce w Czechach, Królestwie Węgier i innych państwach Europy Środkowo-Wschodniej w połowie IX–XV w.

2. Wiadomo, że w 959 r. ruska księżniczka Olga wysłała poselstwo do króla niemieckiego (później cesarza) Ottona I. Korzystając z mapy, wytyczcie najkrótszą drogę z Rusi do królestwa wschodniofrankijskiego. Przez jakie kraje słowiańskie podróżowali posłowie? Jakie największe miasta mogli zwiedzić?

Pracujemy z informacją historyczną.

3. Ułóżcie pytania do tekstu paragrafu, zaczynając od następujących słów: Kiedy ___? Co ___? Kto ___? Gdzie ___? Skąd możemy się dowiedzieć o ___? Dlaczego ___? Jak ___? Jaki wynik ___? Zaproponujcie swoje pytania klasie.

4. Jak rozumiecie znaczenie terminów „husyci”, „ruch husycki”, „wojny husyckie”. Wybierzcie dziesięć słów lub wyrażań w celu opowiedzenia o działalności Jana Husa. Z kilkoma z nich ułóżcie zdania i zapiszcie je w zeszytcie.

Okazujemy szacunek do ludzi i aktywność obywatelską.

5. Jak Stefan I rządził swoimi poddanymi? Dlaczego jego państwo upadło?

6. Połączcie się w grupy. Po zapoznaniu się z tekstem, ilustracjami paragrafu, literaturą dodatkową przygotujcie „gazetę”, w której opowiedzcie o działalności kaznodziejskiej i wychowawczej braci Cyryla i Metodego lub o dorobku kultury królestw Polskiego, Węgierskiego, Czeskiego, Wielkiego Księstwa Litewskiego, zakonów rycerskich w ciągu połowy IX–XV w.

§ 22. Panowanie mongolskie. Kształtowanie się Wielkiego Księstwa Moskiewskiego

Czy wiecie, że ...

... od VI w. tereny nad jeziorem Ilmen na terenie dzisiejszej Rosji zasiedlili Słowianie (Słowianie Ilmeńscy), którzy pochłonęli okoliczne plemiona ugrofińskie i częściowo bałtyckie. Ich największe miasto, Nowogród, stało się drugim (po Kijowie) ośrodkiem państwowym Rusi.

... książęta Rusi Włodzimierz Światosławowicz (Wielki) i Jarosław Włodzimierzowicz (Mądry) oraz książę Wołyńsko-Halicki Roman Mściśławowicz rozpoczęli swoją drogę jako władcy w mieście Nowogród, gdzie współistnieli z miejscowymi, kochającymi wolność bojarami.

... stolica dzisiejszej Rosji, miasto Moskwa, jako osada została po raz pierwszy wzmiankowana w latopisie w 1147 r. i „zabudowana” z inicjatywy Jerzego Dołgorukiego, syna Włodzimierza Wsewołodowicza (Monomacha).

Terminy i pojęcia, które warto znać i rozumieć.

Republika bojarska (od połączenia słów „bojarzy” i „republika”) - księstwo, którego elita rządząca – bojarzy – skupiała całą władzę w swoich rękach, opierając się jednocześnie na zasadach demokracji.

Dodatkowa informacja do tematu

<https://cutt.ly/RwZcOqjN>

QR 22.1. Jak powstała nazwa „Złota Orda”?

22.1. Jak powstał Ułus Dżoczego (Złota Orda)? Jakie były stosunki Mongołów z sąsiadami?

Od niepamiętnych czasów stepy Azji Środkowej przemierzały różne plemiona i ludy. Stopniowo one zostały zjednoczone lub podbite przez najpotężniejszych – *Mongołów*. Mongołowie zajmowali się hodowlą bydła, a także nieustannie walczyli. Dlatego zrozumiałe jest, że ich władcy – *chanowie* – polegali na wojsku. Na przełomie XII-XIII w. przystąpili do budowy własnego państwa. W 1206 r. na jego czele stał zdolny, energiczny Temujin, którego ogłoszono *Czyngis-chanem* („wielkim” władcą). Zamierzał on zamienić małą Mongolię w

Dwór Czyngis-chana, miniatura, XV w.

największą posiadłość świata, która rozciągałaby się od wschodu na zachód „aż do ostatniego morza”. W następnym roku, zgromadziwszy duże wojsko kawalerii, utalentowany, ale okrutny dowódca rozpoczął swoje wyprawy podbojowe. Bardzo szybko niepowstrzymany lud stepowy zdobył terytoria północnych Chin, Azji Środkowej i północno-wschodniej Persji. Już w chwili śmierci Czyngis-chana mongolskie *ordy* (związek plemion, wojska) rządziły od Chin do Morza Kaspijskiego. Jego następcy ruszyli dalej na Zachód. Ich atakowi nie mogły oprzeć się kraje Kaukazu, poddali się Połowcy, a Rusowie zostali pokonani w bitwie nad rzeką Kalka w 1223 r. Następnie napastnicy wycofali się, ale w latach 1237–1242 zdewastowali Ruś i przetoczyli się przez państwa Europy Wschodniej i Środkowej. Jednocześnie prowadzili działania wojenne na Dalekim Wschodzie (pokonali Chiny) i na Południu (wywierali presję na kraje arabskie). W ten sposób w wyniku podbojów rozprzestrzeniło się ogromne Imperium Mongolskie. W okresie swojej świetności jego powierzchnia wynosiła 24 miliony km², na której mieszkało ponad 100 milionów ludzi.

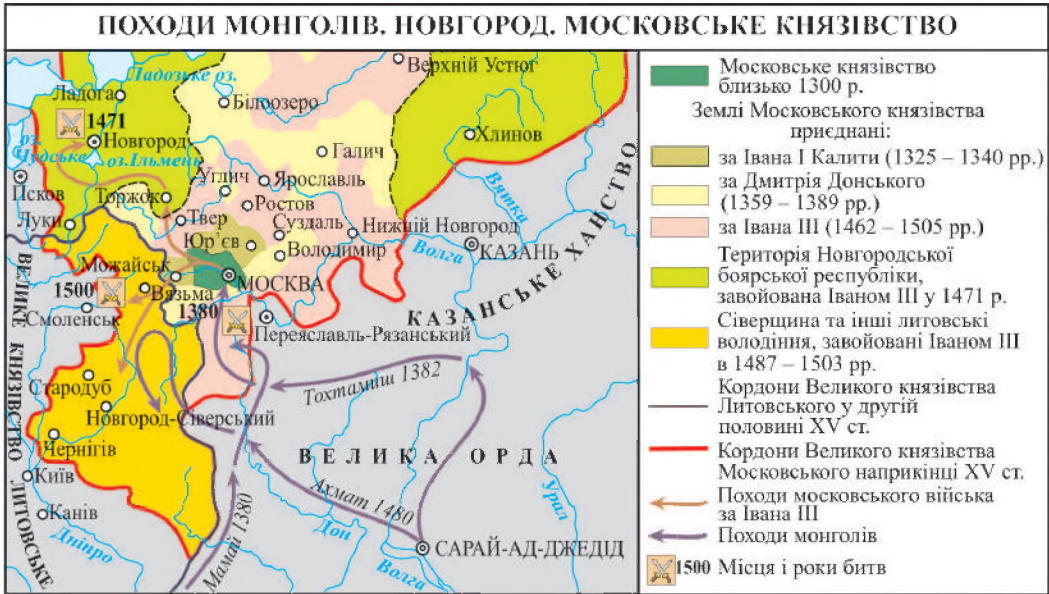
W języku źródła historycznego

Fragmenty „Wielkiej Kroniki” Mateusza z Paryża, w których opisano przemówienie „arcybiskupa Ruskiego” Piotra Akerowicza w katedrze w Lyonie w 1245 r.: «...Gdy zapytano Piotra o wiarę Tatarów, odpowiedział, że wierzą w jedynego władcę świata, a gdy wysłali poselstwo do Rusi, kazali przekazać następujące słowa: „Bóg i Jego Syn są w niebie, a Czyngis-chan jest na ziemi.”

O ich sposobie życia opowiadał: „Z mięsa jedzą mięso końskie, psie i inne obrzydliwości, a w skrajnych przypadkach jedzą nawet mięso ludzkie... Piją krew, wodę i mleko. Przestępstwa są surowo karane, a rozpusta, kradzież, kłamstwo i morderstwo są karane śmiercią... Są silniejsi, żywsi i wytrzymalsi od nas, a ich konie i stada są lepsze od naszych. Ich kobiety to pierwszorzędne wojowniczkę, głównie łuczniczki. Ich zbroja jest skórzana i trudna do przebicia. Mają żelazną i zatrutą broń...”».

Za jeden z najbardziej rozległych *ulusów* (regionów) Imperium Mongolskiego uznawano ten, który Czyngis-chan pozostawił swojemu synowi Dżoczi. Ten ulus nazywa się także **Złotą Ordą**. Granice ze stolicą w *mieście Saraj* przebiegały od Dunaju na zachodzie do rzeki Irtysz (na Syberii) na wschodzie. Spośród wszystkich władców Złotej Ordy wyróżniał się drugi syn Dżucziego – **Batu**. To pod jego dowództwem spalono miasta i wsie Rusi. Zdeptane ziemie w różnym stopniu były zależne od chanów mongolskich: północno-wschodnie (współczesne rosyjskie) — bardziej, południowo-zachodnie (dzisiejsze ukraińskie) — mniej. W razie potrzeby podwładni musieli walczyć po stronie panujących, oddawać dziesięcinę z produktów, majątku, a nawet ludzi. *Baskakowie* (urzędnicy) nadzorowali jej obliczanie i pobieranie. Dowodzili oddziałami stacjonującymi w

ufortyfikowanych osadach. Ponadto Mongołowie nieustannie ingerowali w wewnętrzne sprawy zniewolonych ludów, podburzali miejscową arystokrację do kłótni, karali niepokornych.

Jednocześnie Złotą Orde nie należy postrzegać jedynie jako zbiór upokorzonych, zacofanych ludów. Było to państwo rozwinięte. Chanowie, jako dzierżący władzę, dbali o rozwój rzemiosła i handlu. Na rządzącym dworze oprócz lokalnych artystów pracowali najlepsi mistrzowie z Włoch, Persji i krajów słowiańskich. O ich umiejętnościach świadczy biżuteria, dobra broń i wysokiej jakości ceramika. Kupcy, po otrzymaniu dokumentów ochronnych, mogli swobodnie podróżować i nie obawiać się o swój towar. Każdy rabuś, który odważyłby się ich zaatakować, zostałby natychmiast ukarany. Przywódcy Złotej Ordy zawierali umowy z włoskimi republikami miejskimi, utrzymywali stosunki z Syrią, Egiptem, do których dostarczali *mameluków* (wojowników-niewolników). Byli wspierani również utalentowani pisarze i duchowni. W XIV w. pod rządami chana *Uzbeka* (1313–1341) Złota Orda przyjęła islam. Ale „czarna śmierć” spowodowała jej nieodwracalne straty. Oprócz tego ciągle wojny codziennie zabierały życie najlepszych wojowników. Przeciwnicy (Królestwo Polskie, Wielkie Księstwo Litewskie, Wielkie Księstwo Moskiewskie) stali się silniejsi. W XV w. ułus Złotej Ordy zmniejszył się do rozmiarów kilku miast na Krymie i wzdłuż Wołgi, a następnie rozpadł się na Chanat Krymski (uzależniony od Imperium Osmańskiego) i szereg innych (Astrachań, Kazań), zdobytych i podbitych przez Moskwę w XVI w.

Myślmy i działamy!

1. Pokażcie na mapie terytorium Mongolii na początku XIII w., kierunki wypraw mongolskich, granice Złotej Ordy. 2. Zaznaczcie daty na osi czasu: powstanie Mongolii, najazd Mongołów na Europę Wschodnią, powstanie i rozpad Ułusu Dżucziego. Ułóżcie 2-3 zadania chronologiczne z tymi datami. 3. Korzystając z tekstów pragrafów, „Kroniki”, wiedzy z historii Ukrainy, opowiedzcie o powstaniu Mongolii, jej podbojach, osobliwościach stosunków Złotej Ordy z północno-wschodnimi i południowo-zachodnimi księstwami Rusi.

22.2. Czym się wyróżniała Nowogrodzka Republika Bojarska?

Nowogród, położony nad brzegiem rzeki Wołchow, niedaleko od jeziora Ilmen, był drugim po Kijowie potężnym ośrodkiem rzemieślniczym, handlowym i kulturalnym Rusi. W ciągu X-XII w. książęta kijowscy próbowali przejąć kontrolę nad tym dawnym miastem, zwykle wysyłając tam swoich niepokornych synów. Jednak ze względu na swoje oddalenie miasto często zniknęło z pola widzenia monarchów stolicy. Z drugiej strony, właśnie, rozpoczęte przez książąt kijowskich, jeszcze bardziej „oddalały” mieszkańców Nowogrodu. Przede wszystkim zaczęli oni nawiązywać stosunki handlowe ze Szwecją, Niemcami i Anglią. Sprzedawano tam miód, воск, ryby, futra, kamienie szlachetne (oczywiście bursztyn). Natomiast kupowali rękodzieło, srebro i wino. W XIV–XV w. kupcy nowogrodzcy nawiązali kontakty z Ligą Hanzeatycką, co zapewniło im stałe zyski, w wyniku czego władze miasta rozszerzyły swoje wpływy na okoliczne ziemie aż po Morze Białe.

Główną rolę społeczną w mieście pełnili *bojarzy* – przedstawiciele warstwy panującej. Posiadali niewielkie *wotczyny* (dziedziczone ziemie), dzięki czemu zwiększało się ich znaczenie. Problemy codzienne, kwestie wypowiedzenia wojny i pokoju zazwyczaj były omawiane na *wieczu* – zgromadzeniu pełnoprawnych obywateli. Akurat na wiecach zapraszano lub wypędzano książąt, prawa których znacznie ograniczono. W

rzeczywistości dowodzili oni jedynie wojskiem, podczas gdy bojarzy i „lud”

wyznaczali głównych urzędników i czynili sąd. Tak więc miasto Nowogród można nazwać **republiką bojarską**.

Najazd mongolski prawie nie dotknął mieszkańców miasta. Uchroniło ich trzęsawisko – kawaleria wroga po prostu nie mogła dostać się do Nowogrodu i pokazać swoje umiejętności bojowe. Niektórzy współcześni historycy przedstawiają inną wersję uniknięcia zniszczenia. Ówczesny książę nowogrodzki Aleksander Newski od dziecka był wychowywany przez Batu Chana i dlatego Mongołowie przede wszystkim jemu okazali miłosierdzie. Jednocześnie próby podporządkowania Nowogrodu przez Litwę, miasto Twer, a zwłaszcza *Moskwę*, zakończyły się sukcesem. Sytuacja wewnętrzna uległa pogorszeniu. W XIV–XV w. bojarzy całkowicie „zarządzali” wiecem, który popierał (ugodowym hałasem) lub zaprzeczał (niezadowolonym hulem) wcześniej uzgodnionym decyzjom. Bojarstwo popełniło także błąd w doborze sojuszników, grając, jak pokazały późniejsze wydarzenia, ze śmiertelnym wrogiem. Po serii niepowodzeń w **1478 r. Moskwa najechała miasto Nowogród**. Wielu wycięto, a tych, którzy przeżyli, siłą przesiedlono w zakątki Moskwy. Nowi „gospodarze” postanowili zignorować republikańskie tradycje Nowogrodziców i ich osiągnięcia edukacyjne.

Myślimy i działamy!

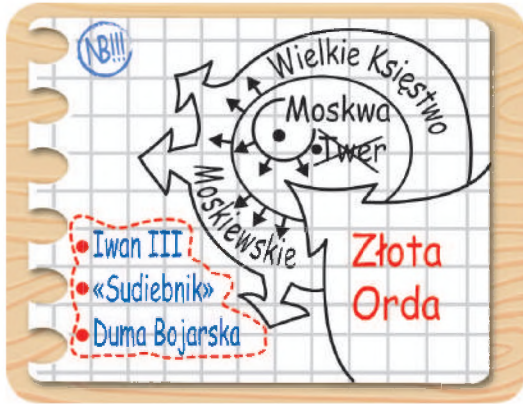
1. Pokażcie na mapie terytorium Nowogrodzkiej Republiki Bojarskiej w różnych okresach. **2.** W zeszycie obliczcie: a) czas trwania historii Nowogrodzkiej Republiki Bojarskiej; b) przez ile lat istniało miasto Nowogród od początku najazdu mongolskiego na Ruś. **3.** Co jest wspólnego, a co różni zarząd we włoskich republikach miejskich i Nowogrodzkiej Republice Bojarskiej? Omówcie w grupach.

22.3. Jak kształtowało się Wielkie Księstwo Moskiewskie?

W XII w., w okresie policentryczności Rusi, na jej północno-wschodnich obrzeżach pojawiły się nowe osady. Zwykle były to głuche, odległe, zagubione w lasach i bagnach fortyfikacje, które nie budziły apetytów miejscowych książąt. Wśród nich było miasto Moskwa („lepkie”, „bagniste”, „błotniste”, „mokre”), które pojawiło się na brzegach rzeki o tej samej nazwie w „odległości” co najmniej 700 lat i 860 km od stolicy dzisiejszej Ukrainy. Jak wspomniano, po inwazji Mongołów północno-wschodnie terytoria Rusi dobrowolnie poddały się chanom Złotej Ordy. W XIV w. pod jej zwierzchnictwem umocniły się pozycje między sobą rywalizujących Tweru i Moskwy. Za panowania *Iwana I Kality* księstwo

moskiewskie spełniało wszystkie kaprysy ordyńców i tym samym uzyskało specjalne przywileje. Ich istota polegała na tym, że tylko książęta moskiewscy zbierali daninę od swoich sąsiadów i przekazywali ją do Sarai. Część tego, co udało się zebrać, trzymali dla siebie, dzięki czemu czuli się pewniej.

Kiedy ulus Dżucziego zaczął upadać, jego władza nad podporządkowanymi sobie ludami w naturalny sposób osłabła. W 1380 r. książę moskiewski Dymitr Doński odniósł zwycięstwo nad wojskiem Mongołów w bitwie na Kulikowym Polu (rejon Tuła w Rosji), którą przez dłuższy czas uważano za decydującą wobec pozbycia się niechcianej zależności.

Jednak w rzeczywistości w tej bitwie został pokonany drugorzędny wojewoda Ordy. Na tron wstąpił *Tochtamysz*, potomek Czyngis-chana, który dwa lata później ponownie upokorzył Moskwę. Sytuacja wróciła do początku: książęta zbierali daninę dla chanów i spełniali ich wolę.

Jeszcze w 1363 r. pojawiła się nazwa „Wielkie Księstwo Moskiewskie”. Korzystając z „pokulikowej” ciszy, jej przywódcy zaczęli topić ziemie ruskie we krwi. **Iwan III (1462–1505)** brał w tym czynny udział. Bojarzy przekonali go do poślubienia *Zofię Paleolog*, siostrzenicę ostatniego cesarza bizantyjskiego. Małżeństwo dawało symboliczne prawo do ubiegania się o dziedzictwo Wschodniego Cesarstwa Rzymskiego, godło którego (dwugłowy orzeł) stał się symbolem Moskwy. Jak wspomniano, w 1478 r. książę zdobył Nowogród. W 1480 r. wojsko moskiewskie spotkało się z armią mongolską w pobliżu rzeki Ugry (obwód smoleński i kałuski w Rosji). Do bitwy nie doszło, bo obie strony zachowały się z wahaniem. Kiedy nadeszły mrozy, Moskale znaleźli się w zwycięskiej sytuacji, jakby „wygrali” i rzucili „obce jarzmo”. Później Iwan III podbił ukraińską Czernihowszczyznę. Poszerzyły się granice jego władania, wzmocnił się jego status. Uważał się za *autokratę* (monarchę). Wprowadził na dworze wspaniałą ceremoniał. Szczególnie wspierał duchowieństwo, przyczynił się do powstania moskiewskiej Cerkwi prawosławnej. Pod jego władzą zawarto „*Sudebnyk*” – zbiór praw. Tym samym działania podjęte przez Iwana III przyczyniły się do późniejszego przekształcenia Moskwy w carstwo, a następnie w imperium, o czym dowiedzie się w następnym roku.

Myślmy i działamy!

1. Pokażcie na mapie, jak powstało i rozszerzało się Wielkie Księstwo Moskiewskie.
2. Obliczcie, ile lat po założeniu stolicy Ukrainy pojawiła się pierwsza pisemna wzmianka o mieście Moskwie. Znajdźcie potrzebną datę w tekście na początku paragrafu.
3. Wybierzcie dziesięć słów do opowieści o księciu Iwanie III. Ułóżcie z nimi zdania i zapiszcie je do zeszytu.

W czasie, kiedy...

Wówczas...

w Azji

1206 r. — ogłoszenie Temujina Czyngis-chanem, powstanie Imperium Mongolskiego

XII–XV w. — istnienie Nowogrodzkiej Republiki Bojarskiej

1363–1547 r. — przekształcenie Wielkiego Księstwa Moskiewskiego w carstwo

1478 r. — zdobycie miasta Nowogród przez Moskali

na ziemiach Ukrainy

1205 r. — śmierć księcia wołyńsko-halickiego Romana Mściśławowicza w bitwie pod miastem Zawichost

1241–1508 r. — uzależnienie się ziem ukraińskich od Złotej Ordy, włączenie ich do Węgier, Polski, Litwy, Księstwa Mołdawii i Moskowii

1475 r. — wejście Chanatu Krymskiego do Imperium Osmańskiego

Jeszcze raz o najważniejszym

Sprawdźcie siebie!

Orientujemy się w czasie i przestrzeni historycznej.

1. Ułóżcie w porządku chronologicznym informacje o powstaniu Nowogrodzkiej Republiki Bojarskiej, powstaniu Moskowii, panowaniu Iwana III.
2. Korzystając z mapy, opowiedzcie o ekspansji Imperium Mongolskiego i powstaniu Wielkiego Księstwa Moskiewskiego.

Pracujemy z informacją historyczną.

3. Ułóżcie pytania do tekstu paragrafu, zaczynając od następujących słów: Kiedy ___? Co ___? Kto ___? Gdzie ___? Skąd możemy się dowiedzieć o ___? Dlaczego ___? Jak ___? Jaki wynik ___? Zaproponujcie swoje pytania klasie.
4. **A.** Dlaczego akurat w Nowogrodzie powstał rząd bojarów? **B.** Czym różniło się podporządkowanie północno-wschodnich i południowo-zachodnich księstw Rusi Złotej Ordzie? **C.** Jakie były konsekwencje panowania mongolskiego dla Europy?

Okazujemy szacunek do ludzi i aktywność obywatelską.

5. **A.** Dlaczego Wielkie Księstwo Moskiewskie stało się samowystarczalne dopiero po zdobyciu Nowogrodu? **B.** W 1448 r. bez błogosławieństwa Patriarchy Konstantynopola biskupi moskiewscy ogłosili utworzenie moskiewskiej Cerkwi prawosławnej. Jakie znaczenie ma to wydarzenie dla współczesnej Ukrainy i Rosji?
6. W zeszytcie rozwiążcie zadanie: „W dziewiątym roku po wojnie stuletniej angielski rycerz John Crazy podróżował po Eurazji, po czym się chwalił: „Modliłem się w majestatycznej świątyni św. Zofii w Konstantynopolu, słuchałem ostatnich słów Jana Husa, walczyłem z Krzyżakami pod Grunwaldem i gratulowałem Iwanowi III z okazji rozpoczęcia jego panowania w Moskwie”. W którym epizodzie brał udział John Crazy?.”

§ 23. Imperium Osmańskie w XIV–XV w.

Czy wiecie, że ...

... w języku ukraińskim istnieje wiele słów zapożyczonych z języka tureckiego: dynia, gerdan, bocian, majdan, wódz, tytoń itp.;

... nazwa „Kozak” pochodzi od słowa krymskotatarskiego lub tureckiego i oznacza „wolny człowiek”, „poszukiwacz przygód”, „wędrowca”.

Terminy i pojęcia, które warto znać i rozumieć.

Sułtan (od arabskiego słowa oznaczającego „władzę”) – tytuł władcy w państwach islamskich.

Janczar (od tureckiego słowa „janczar” – „nowe wojsko”) – żołnierz piechoty tureckiej, która od XIV w. kompletowała się z jeńców, a także z chłopców-chrześcijan, nawróconych na islam.

Dodatkowa informacja do tematu

<https://cutt.ly/TwZcO7J3>

QR 23.1. Miasta i życie miejskie w Imperium Osmańskim.

2.1. Kiedy i jak powstało Imperium Osmańskie?

Jak wiecie, w 1204 r. krzyżowcy, którzy wyruszyli, aby wyzwolić Grób Święty z rąk muzułmanów, zdobyli i splądrowali serce wschodniego chrześcijaństwa, miasto Konstantynopol, co osłabiło jego status jako stolicy. Na długo wcześniej, zwłaszcza w wyniku wojen domowych, na wschodnich krańcach Bizancjum pojawili się *Turcy Seldżuccy* – plemiona koczownicze, którzy przybyli z Azji Środkowej. Korzystając ze złożonej sytuacji wewnętrznej, pojawili się i osiedlili się w Anatolii Zachodniej, tworząc tam *Sułtanat Rumu* (od nazwy władcy – **sultana**). Jednak wewnętrzne kłopoty, najazd

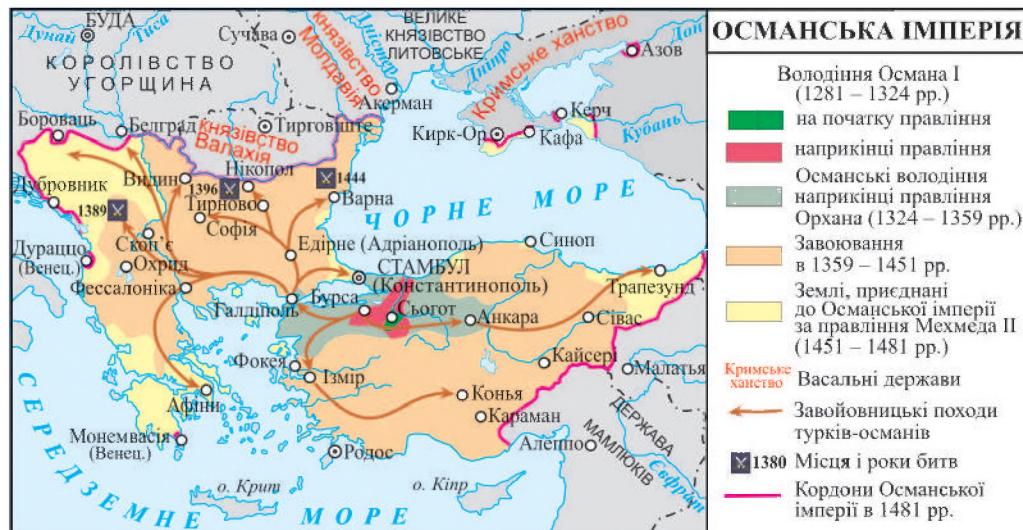

Osman I, miniatura, XVI w.

Mongołów zachwiały jego potęgę. W 1243 r. 30-tysięczne wojsko Mongołów pokonało sześciokrotnie większe wojsko tureckie. Sułtanat podzielił się na kilka *beylików* (księstw). Stopniowo, w wyniku skomplikowanych perypetii, przywódcą zostało małe księstwo ze stolicą w mieście Sogut, na którego czele stał *bey* (przywódca) *Osman* około 1281/1286 r., który, mianując siebie „*gazi*” („wojownik o wiarę”), nasilił

walkę z niewiernymi – Romejami. Jego posiadłość stała się zalążkiem **Imperium Osmańskiego** – jednego z najpotężniejszych państw późnego średniowiecza i wczesnej nowożytności. Księstwo osmańskie pojawiło się na „uboczu” Bizancjum i natychmiast rozpoczęło z nim walkę. Przecież jego przewodniczący z powodzeniem wykorzystał „nietolerancję” pomiędzy muzułmanami i chrześcijanami. Na początku XIV w. dotarł do wybrzeży Morza Czarnego i Marmara, a jego następcy zdobyli miasta Nicea i Nikomedia. Podzieleni wewnętrznymi konfliktami Bizantyjczycy nie mogli poradzić sobie z najazdem osmańskim.

Do poszerzenia granic przyłączył się także *Murad I (1359–1389)*. W 1361 r. zdobył ważne bizantyjskie miasto Adrianopol. W 1389 r., kontynuując swój atak na Zachód, stanął twarzą w twarz z połączonym wojskiem serbsko-bośniackim w bitwie na *Kosowym Polu* w pobliżu miasta Prisztina (obecnie Republika Kosowa). Choć serbski żołnierz Milos Obylych (zapłacił za to życiem!) wkradł się do namiotu sułtana i dźgnął Murada I, dowództwo natychmiast przejął syn zmarłego – *Bajazyd I*, na którego rozkaz wszyscy krewni, będący pretendentami do tronu, zostali natychmiast zniszczeni. Bitwa zakończyła się „remisem”, jednak wykorzystując osłabienie przeciwników, Turcy osmańscy osiedlili się na Półwyspie Bałkańskim.

Myślimy i działamy!

1. Ile lat minęło od zdobycia Konstantynopola przez krzyżowców do powstania Imperium Osmańskiego? Zapiszcie obliczenia w zeszytach. 2. Korzystając z mapy, opowiedzcie o posiadłościach terytorialnych Imperium Osmańskiego od jego powstania do końca XIV w. 3. W XIX w. w Serbii narodził się „mit kosowski”, według

którego Serbowie w bitwie, która miała miejsce w 1389 r., rzekomo świadomie poświęcili swoje ziemskie życie, aby zdobyć Królestwo Niebieskie. W ten sposób porażka wojskowa zamieniła się w zwycięstwo moralne. Czy znacie podobne legendy w historii Ukrainy? Po co są tworzone?

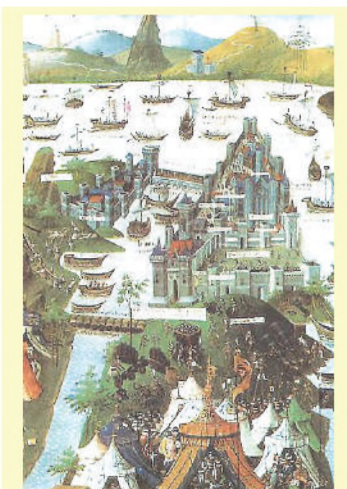
23.2. Jak rządzono „Wiecznym Państwem”? Jak Osmanowie zdobyli Konstantynopol?

Na czele Imperium Osmańskiego stał sułtan. Jego decyzje miały moc ustaw, namiestnicy prowincji (najczęściej – synowie) byli mianowani z jego woli. Swego czasu Osman zbliżał do siebie arystokrację z plemion seldżuckich. Jednak Murad I zrezygnował z takiej tradycji i opierał się na zawodowych urzędnikach. Sułtan miał *dywan* – zgromadzenie jego najbliższych doradców. Na ich czele stał *wezyr*,

osobiście wybierany przez najwyższego władcę. Wojsko, głównie najemnicy, otrzymywało ziemię – *timary* (swego rodzaju „feudy”). Dzięki dochodom z timarów ich właściciel mógł brać udział w wojnach. Murad I utworzył także oddziały *janczarów* – młodych jeńców wyznania chrześcijańskiego, których zmuszano do przejścia na islam i trenowania sztuk walki. Dopiero po długim szkoleniu oni dostawali się do uprzywilejowanej piechoty. Oprócz służby wojskowej janczarowie pobierali podatki z podbitych terytoriów.

Odnowione siły zbrojne działały szybko i brutalnie. W 1396 r. w bitwie pod miastem Nikopol (Bułgaria) zadały miazdzącą porażkę zjednoczonej armii Europejczyków pod dowództwem króla węgierskiego Zygmunta, w wyniku czego terytorium Bułgarii na pół tysiąclecie odeszło do Imperium. Na wschodzie Turcy osmańscy podbili Karaman, łamiąc zwyczaj nie dotykania muzułmanów. Na pewien czas ich plany przerwał chan Timur z Samarkandy, który w 1402 r. zadał potężny cios Azji Mniejszej. Wkrótce jednak ekspansja zbrojna była wznowiona.

Oblężenie i szturm
Konstantynopola, miniatura,
XV w.

„Złoty” okres Imperium Osmańskiego przypadł na panowanie **Mehmeda II (1444–1446, 1451–1481)**. To on w **1453 r.**, po pięćdziesięcioczwartym oblężeniu, zdobył „serce” Bizancjum, miasto Konstantynopol, któremu nie pomogły państwa chrześcijańskie. (Ciekawostka: do zniszczenia murów napastnicy użyli armat o niespotykanych dotąd rozmiarach, które wykonano na ziemiach niemieckich.) Nazwę podbitego miasta zmieniono na Sztambuł, ono było stolicą do 1923 r. W drugiej połowie XV w. Turcy osmańscy zdobyli Serbię, Bośnię i Albanie. W 1478 r. chan krymski został wasalem sułtana. Na polecenie Mehmeda II w Sztambule sporządzono zbiór praw. Nakazał także napisanie traktatu podsumowującego zasady wiary chrześcijańskiej, przyjmował na dworze humanistów i uczonych greckich, zaprosił artystę *Gentile Belliniego* z Wenecji do udekorowania freskami własnego pałacu oraz przekazał fundusze na potrzeby artystów. Władca był tytułowany jako „Władca dwóch krain, dwóch mórz”.

Myślimy i działamy!

1. Dlaczego określenie „Wieczne Państwo” stało się synonimem nazwy Imperium Osmańskiego? Omówcie w parach. Pokażcie na mapie, jak rozszerzyły się terytoria osmańskie. 2. Przez ile lat Sztambuł był stolicą? Zapiszcie obliczenia w zeszycie. 3. Dlaczego ruskiego księcia Światosława Igorewicza, angielskiego króla Wilhelma I i osmańskiego sułtana Mehmeda II nazywano zdobywcami? Dlaczego Mehmeda II zatytułowano „Władca dwóch krain, dwóch mórz”?

23.3. Jakie osiągnięcia kulturalne Imperium Osmańskiego weszły do skarbca świata?

Imperium Osmańskie – jedno z najwspanialszych państw średniowiecznych. W większym stopniu oddziaływało na rozwój innych narodów, zwłaszcza europejskich, niż przejmowało ich osiągnięcia. Osmanowie otrzymywali niezwykle wysokie zyski z handlu między Europą a Azją. Nie przyczyniło się to jednak do przekształcenia ich miast w ośrodki kulturalne, jak miało to miejsce we Włoszech. Po pierwsze, wydawano ogromne sumy pieniędzy na utrzymanie dworów sułtanów i ich haremów. Po drugie, ze względu na głęboką pobożność muzułmanie odrzucali obce, przede wszystkim chrześcijańskie dobra. Na przykład, głosiciele islamu przez długi czas nie pozwalali na drukowanie książek. Nawet kopie arabskojęzyczne, które w XVI-XVII w. publikowane były na Zachodzie, zostały zakazane. Jednocześnie w państwie szanowano edukację. Są informacje, że już w 1331 r. powstała pierwsza *medresa* (szkoła). Z czasem

Lekarz mierzy puls młodej dziewczyny, miniatura, XV w.

spośród wielu wyróżniły się dwa typy takich instytucji. W „zewnątrznych” uczono „podstaw życia” – języka arabskiego i nauk ścisłych. W „wewnętrznych” – „wyższej wiedzy” – religii. Uczeń musiał opanować wszystkie przedmioty, gdyż one się uzupełniały i przybliżały go do boskiej prawdy. Po zdobyciu miasta Konstantynopol sułtan Mehmed II zamienił osiem kościołów w instytucje oświatowe i mianował tam doświadczonych nauczycieli, którzy mieli wychowywać *ulemów* (teologów, prawników, czyli urzędników).

Naukowcy osmańscy odnieśli pewne sukcesy w poznaniu świata. Na przykład, historię badał *Aszik Pasza-zade*. W 1437 r. odbył pielgrzymkę do miasta Mekki, za

panowania Murada II i Mehmeda II brał udział w wyprawach wojskowych na Półwyspie Bałkańskim. Zapisywał wszystko, co widział i słyszał. Połączywszy swoje notatki z dziełami swoich poprzedników, stworzył „Kronikę dynastii osmańskiej”, którą przedstawił w formie opowiadania, często czytanego na głos. Przykładowy okazał się los jednego z encyklopedystów *Luftiego Takadiego*. Zasłynął jako matematyk, astronom, teolog i opierał się na dziełach autorów bizantyjskich. W 1494 r. został stracony za sympatyzowanie „niewiernym”. Mniej więcej w tym samym czasie w Stambule przy świątyni św. Zofii, którą przekształcono w meczet, astronom i matematyk *Ali Kuszczi* otworzył szkołę, w której kształcono przyszłych naukowców. A jego „Traktat o arytmetyce” i „Traktat o astronomii” stały się głównymi książkami do nauczania tych przedmiotów w regionie Bliskiego Wschodu.

Językiem „państwowym” w Imperium Osmańskim był arabski. Używali go teolodzy, naukowcy i sędziowie. Artyści słowa pisali w języku perskim, czego przykładem jest wiersz „Masnevi” *Jalaledina Rumiego*, tworzącego w drugiej połowie XIII w. Poeci ludowi pisali wiersze w języku tureckim. Jeden z

Astronomowie tureccy, miniatura, XVI w.

najsłynniejszych – wędrowny piosenkarz *Yunus Emre*, uważany jest za twórcę lokalnej literatury. Handel i religia wpłynęły na rozwój architektury. Wzdłuż dróg budowano karawan-seraje, przez rzeki przerzucano mosty. W miastach budowano eleganckie medresy, meczety i mauzolea. Podobnie jak pałace i domy, ich zdobiono cytatami z Koranu, świadczącymi o wysokim poziomie kaligrafii. Rzemieślnicy słynęli z niezwykle pięknych wyrobów ze złota, srebra i kości słoniowej. Czasami artyści łamali zakaz przedstawiania ludzi i malowali ich w wykwintnych miniaturach książkowych.

Myślmy i działamy!

1. Dlaczego język arabski i nauki ścisłe, studiowane w osmańskich medresach nazywano „podstawami życia”, a religię – „wyższą wiedzą”? **2.** Korzystając z wyszukiwarki Google, dowiedzcie się, co stało się ze świątynią św. Zofii po zdobyciu Konstantynopola przez Turków? **3.** Przyjrzyjcie się ilustracjom, umieszczonym w paragrafie. Jakie nauki i sztuki, oprócz tych wymienionych w tekście, rozwinęły się w Imperium Osmańskim?

W czasie, kiedy...

Wówczas...

w Imperium Osmańskim

Początek XIV w. — powstanie Imperium Osmańskiego, początek wypraw podbojowych

1389 r. — bitwa na Kosowym Polu pomiędzy wojskami serbsko-bośniackim a osmańskim

1396 r. — zwycięstwo wojska osmańskiego nad zjednoczonym wojskiem narodów chrześcijańskich w bitwie pod miastem Nikopol

1453 r. — zdobycie Konstantynopola przez armię osmańską pod dowództwem sułtana Mehmeda II

na ziemiach Ukrainy

1303 r. — powstanie Metropolii Galicyjskiej Ruskiej Cerkwi Prawosławnej za rządów króla Jerzego I

1387 r. — włączenie Galicji do składu Królestwa Polskiego

1392 r. — porozumienie Ostrowskie między księciem Witoldem a królem polskim i Wielkim Księciem Litewskim Władysławem II Jagiełłą

1458 r. — oddzielenie Metropolii Moskiewskiej od Ruskiej Cerkwi Prawosławnej

Jeszcze raz o najważniejszym

Sprawdźcie siebie!

Orientujemy się w czasie i przestrzeni historycznej.

1. Umieśćcie na osi czasu w porządku chronologicznym wydarzenia z historii Imperium Osmańskiego od chwili jego założenia do zdobycia Konstantynopola przez Osmanów.

2. A. Biorąc pod uwagę położenie geograficzne Imperium Osmańskiego, opowiedzcie o głównych zajęciach jego mieszkańców. Jak ich gospodarowanie wpłynęło na rozwój życia w państwie i poza nim? **B.** Pokażcie na mapie kierunki podbojów Osmanów, terytorium Imperium Osmańskiego w różnych okresach jego kształtowania. Kiedy i jak graniczyło z terenami Ukrainy?

Pracujemy z informacją historyczną.

3. Ułóżcie pytania do tekstu paragrafu, zaczynając od następujących słów: Kiedy ___? Co ___? Kto ___? Gdzie ___? Skąd możemy się dowiedzieć o ___? Dlaczego ___? Jak ___? Jaki wynik ___? Zaproponujcie swoje pytania klasie.

4. **A.** Korzystając z wyszukiwarki Google, dowiedzcie się o powstaniu i najważniejszych wydarzeniach z historii Sułtanatu Seldżuków. **B.** Na początku paragrafu dowiedzieliście się, jakie słowa w języku ukraińskim zostały zapożyczone z języka tureckiego. Korzystając z wyszukiwarek internetowych, utwórzcie własną listę dziesięciu zapożyczeń. **C.** Dlaczego słowo „janczar” nabrało w języku ukraińskim negatywnej konotacji?

Okazujemy szacunek do ludzi i aktywność obywatelską.

5. **A.** Czym struktura władzy w Imperium Osmańskim była podobna lub się różniła od tej w krajach europejskich? Pomyślcie w grupach. **B.** Którymi osiągnięciami „wymieniały się” narody Wschodu i Zachodu? Opowiedzcie o tym na przykładach z historii kultury Imperium Osmańskiego i jednego z państw Europy (do wyboru).

6. Weźcie dowolną kostkę o krawędzi co najmniej 5 cm. Wybierzcie, wydrukujcie, wytnijcie i przyklejcie na jej krawędzi ilustracje związane z historią Imperium Osmańskiego (wydarzenia, postacie, zabytki historyczne i kulturowe).

Podzielcie się na trzy grupy. Po kolei rzucajcie kostką i opowiadajcie o ilustracji, która wypadnie na górnej krawędzi. Możecie z góry się umówić i przygotować plan opowieści lub uzyskać go od nauczycielki/nauczyciela. Wygrywa grupa, która udzieli najbardziej szczegółowych i interesujących odpowiedzi.

Praca praktyczna: «Ziemie ukraińskie w składzie Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego»

Myślimy i działamy!

Ustalcie daty wydarzeń przedstawionych na znaczkach. Zapiszcie w zeszytcie 2-3 zadania chronologiczne (równania) z tymi datami.

Myślmy i działamy!

Wykonajcie zadania w zeszytcie: 1) utwórzcie chronologiczny „naszyjnik”, rysując i kolorując owale, które zawierają lata **bitew**, **likwidację księstw udziałowych**, **porozumień międzypaństwowych**; 2) dokonajcie obliczeń w pytaniach.

1362 p.

1385 p.

1410 p.

1413 p.

1435 p.

1452 p.

1471 p.

- A. Ile lat minęło od unii w Krewie do bitwy pod miastem Wilkomyr?
- B. Ile lat minęło od bitwy nad rzeką Sine Wody do likwidacji Księstwa Wołyńskiego?
- C. Kiedy zostało zlikwidowane Księstwo Kijowskie, jeśli stało się to 58 lat po Unii Horodelskiej?
- D. Kiedy będzie obchodzona 700. rocznica bitwy pod Grunwaldem?

Myślmy i działamy!

ПАРТІЯ «ЗЛАГОДА І ПОРЯДОК»
СТАРОГО НЕ ПОРУШУЄМО,
НОВОГО НЕ ВПРОВАДЖУЄМО

ЗДОЛАЄМО ВОРОГІВ РАЗОМ!

Wyobraźcie sobie, że litewski książę Olgierd chciał wziąć udział w wyborach. Wyjaśnijcie, jak zinterpretować nazwę jego „partii” i hasła dla ruskich „wyborców”.

Myślmy i działamy!

Obejrzyjcie wizerunki pomników znanych postaci okresu polsko-litewskiego w historii Ukrainy. Korzystając z wyszukiwarek internetowych, podręczników do historii Ukrainy, dowiedzcie się, czyje postacie zostały uhonorowane przez rzeźbiarzy i opowiedzcie o tych władcach klasie.

Myślmy i działamy!

W zeszytcie ułóżcie tabelę lub ściągawkę, przedstawiającą przyczyny, warunki i skutki unii w Krewie.

Myślimy i działamy!

Spójrzcie na mapę. W zeszytcie zapiszcie jej legendę, stosując znaki i symbole, aby pokazać przynależność ziem ukraińskich do państw sąsiednich w połowie XIV - na początku XVI w.

Myślimy i działamy!

Narysujcie w zeszytcie tabelę według wzoru. Wybierzcie z listy nazwiska przedstawicieli warstw społecznych i wpiszcie je do odpowiednich rzędów.

ARYSTOKRACJA		
DUCHOWIEŃSTWO		
MIESZCZANIE		
CHŁOPSTWO	„POCHOŻE” (WOLNE)	
	„NIEPOCHOŻE” (NIEWOLNE)	

Mieszczanin, dannik, grodnik, biskup, ziemianin, igumen, książę, komornik, kupiec, magnat, metropolita, pan, patrycjusz, podsąsiadek, plebejusz, niewolnik, sługa, kapłan, ciągly, chałupnik, chołop, czeladnik, mnich.

Myślimy i działamy!

Zapisać w zeszytcie cyframi (1–8) kolejność chronologiczną liter (A–E), oznaczających wydarzenia z życiorysu postaci, przedstawionej na rewersie monety.

A. Na krótko przed uzyskaniem stopnia doktora medycyny został wybrany na stanowisko rektora Uniwersytetu Bolońskiego. **B.** Wykształcenie podstawowe zdobył u miejscowego księdza. **C.** Studia kontynuował na Uniwersytecie w Bolonii, gdzie uzyskał stopień doktora filozofii. **D.** W 1468–1473 r. z sukcesem studiował na Uniwersytecie Jagiellońskim. **E.** Zmarł i został pochowany w Krakowie. **F.** W ostatnich latach wykładał na Uniwersytecie Jagiellońskim. **G.** Urodził się w rodzinie pracownika warzelnii soli Michała Kotermaka w Drohobyczu. **H.** Napisał książkę „Prognostyczna ocena bieżącego roku 1483...».

Uogólnienie do rozdziału «Powstanie i rozwój państw Europy Środkowo-Wschodniej w XI–XV w.»

Zakony	Czechy	Węgry	Polska	Litwa
Złota Orda		Imperium Osmańskie		Księstwo Moskiewskie
VII	— państwo Samona		CYRYLICA	
VIII	— księstwo Wielkich Moraw			
IX	— ugrowie udali się do Panonii			
	— działalność kaznodziejska braci Cyryla i Metodego (863–867 r.)			
X	— Mieszko I (960–992 r.) z dynastii Piastów ochrzcił Polskę (966 r.)			
XI	Stefan I (1001–1038 r.)			
XII	— początek Nowogrodzkiej Republiki Bojarskiej			 Gra «Kto jest skąd?»
	— pierwsza pisemna wzmianka o mieście Moskiewie (1147 r.)			
	— powstanie Zakonu Krzyżackiego (1196 r.)			
	— powstanie Zakonu Kawalerów Mieczowych (1202 r.)			
XIII	— Temujin → Czyngis-chan (1206 r.)			
	— król Andrasz II wydał „ Złotą Bullę ” (1222 r.)			
	— Zakon Kawalerów Mieczowych → państwo krzyżackie (1237 r.)			
	— istnienie Złotej Ordy (1240–1502 r.)			
	— książę Mindowg przyjął katolicyzm (1253 r.)			
	Ottokar II (1253–1278 r.)			
XIV	Osman (1300–1326 r.)			
	— Władysław I Lokietek → król Polski (1320–1333 r.)			
	Murad I (1359–1389 r.)			
	Kazimierz III Wielki (1333–1370 r.)			
	— nazwa „ Wielkie Księstwo Moskiewskie ” (1363 r.)			
	— bitwa na Kulikowym Polu (1380 r.)			
	— książę litewski Jagiello zawarł z Polską unię w Krewie (1385 r.)			
XV	— bitwa na Kosowym Polu (1389 r.)			
	— bitwa pod miastem Nikopol (1396 r.)			
	— bitwa pod Grunwaldem (1410 r.)			
	— wojny husyckie (1419–1434 r.)			
	Mehmed II (1444–1446 pp., 1451–1481 r.)			
XVI	— zdobycie Konstantynopola przez Turków → miasto Stambuł (1453 r.)			
	Iwan III (1462–1505 r.)			
	— Moskale najechali miasto Nowogród (1478 r.), kres istnienia Nowogrodzkiej Republiki Bojarskiej			
XVI	— bitwa pod miastem Mohacz (1526 r.)			

Cywilizacje średniowiecznego Wschodu

Rozdział 6

1. Władcy Wschodu w wyobraźni Europejczyków, mapa, XIV w.
2. Hinduska świątynia Kandarya Mahadew, XI w.
3. Cesarz chiński, miniatura, XVI w.
4. Japońska zbroja samurajska.

§ 24—25. Średniowieczne Chiny, Indie, Japonia

Czy wiecie, że...

... japońskie nunczako przypomina ukraiński cep; japońskie kimono ma taki sam krój jak kozuch; samurajowie, podobnie jak Kozacy, nosili spodnie i stylizowane pióra na hełmach, natomiast hetmani nosili prawdziwe pióra na czapkach; samurajska fryzura przypomina kozacką; ... niektórzy naukowcy przekonują o wspólnym pochodzeniu sanskrytu i języka ukraińskiego, a współcześni Ukraińcy używają kilku tysięcy słów „sanskryckich”, w szczególności brat, wojna, kula, nos, noc, dziewczica, honor, raj, rzecz, ruta, tajemnica, usta, honor itp.

Terminy i pojęcia, które warto znać i rozumieć.

Hinduizm (od perskiego słowa „Hindu”, które jest sanskryckim wariantem nazwy rzeki Sindh (Indus); od sanskryckiego wyrażenia „sanatana-dharma”, co tłumaczy się jako „wieczna religia”, „wieczna droga” lub „wieczne prawo”) — jedna z najstarszych religii, która powstała w Indiach.

Kasta (od portugalskiego słowa, oznaczającego „czysty gatunek”, „ród”, „pochodzenie”; od łacińskiego słowa „castus” — „czysty”) - zamknięta grupa ludzi spokrewnionych pochodzeniem i zawodem.

Imperium „Niebiańskie” (od chińskiego wyrażenia „tian xia” — „pod Niebem”) - obszar chiński, w którym panują wspólne wartości i porządek; imperium, rządzone przez głowę chińskiej dynastii rządzącej.

Dodatkowa informacja do tematu

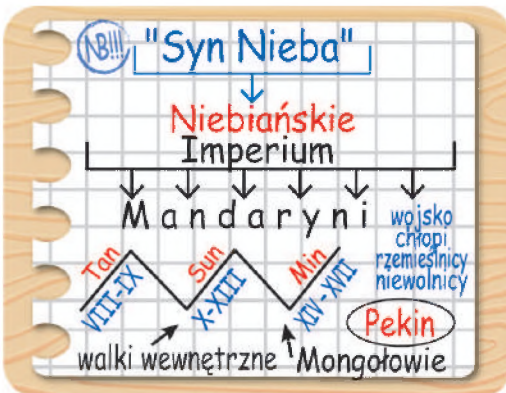

<https://cutt.ly/HwZcAqPa>

QR 24—25.1. Jak żyła ludność średniowiecznych Chin?

24—25.1. Jak w średniowieczu rozwijały się Chiny?

Najwyższa władza w Chinach należała do „Syna Niebios” – cesarza. Terytoria, na które rozprzestrzeniała się jego władza, nazywano **Imperium „Niebiańskim”**. Dekrety cesarza miały moc ustaw. Karał i przebaczał według własnego uznania. Rządził, opierając się na licznych urzędnikach. Dobrobyt *Mandarynów* (od portugalskiego słowa „mandarim” —

„minister”, „urzędnik”) zależał od ich stanowiska. Rozrzutność urzędników dworskich i ich intrygi nie знаły granic. Doszło do tego, że ucziwi urzędnicy państwowi, aby przeżyć, pracowali jak chłopci, podczas gdy złodzieje rozkoszowali. W państwie kwitło przekupstwo. Niezadowolenie ludu było tłumione przez potężne wojsko.

„Dobrymi ludźmi” nazywano wolnych chłopów i rzemieślników, a „podłymi” – zależnych osobiście i niewolników. Jednak „dobrzy” ludzie nie żyli beztrasko. Brak żyznej gleby, powodzie, wzrost liczby ludności, wojny spowodowały głód i inne, często śmiertelne, kłopoty, których przewyciężenie spadło na barki zwykłych ludzi. Ponadto, urzędnicy lubili wskazywać rolnikom, kiedy, co, gdzie siać, co zaplanować na żniwa, ile płacić podatków. Nie pozwolono im było opuszczać swoich ziem. Kobiety musiały dodatkowo wytwarzać określoną ilość sukna, a mężczyźni – służyć w wojsku. Stałe zagrożenie stwarzali koczownicy, których wielokrotne najazdy powodowały nieodwracalne straty.

Nic więc dziwnego, że historię średniowiecznego Imperium „Niebiańskiego” porównuje się do „kolejki górskiej”. Cesarstwo osiągnęło szczyt swojej potęgi za panowania dynastii Tang (VII-IX w.). Państwo kontrolowało znaczną część „Wielkiego Szlaku Jedwabnego”, udane rolnictwo cieszyło się zbiorami do 900 kg zboża na osobę rocznie, rzemieślnicy nauczyli się wyrabiać porcelanę, co przyniosło im sławę. Po zaciętych wojnach wewnętrznych swoje rządy zaczęła rodzina Song (X-XIII w.). Zapewniła długo oczekiwany pokój, co doprowadziło do kolejnego

wzrostu, dzięki któremu świat otrzymał w „darze” papier i proch strzelniczy. Wojsko używało machin oblężniczych i miotających. Nie uchroniło to jednak przed Mongołami, którzy w XIII-XIV w. czuli się jak pełnoprawni gospodarze w Chinach. Dopiero w wyniku powstań możliwe było wypędzenie zdobywców. W czasach dynastii *Ming* (połowa XIV – XVII w.) stolicę przeniesiono do **miasta Pekin**, gdzie specjalnie dla cesarzy zbudowano zespół pałacowy – „zakazane miasto”, w którym byli oni całkowicie odosobnieni od poddanych.

Myślimy i działamy!

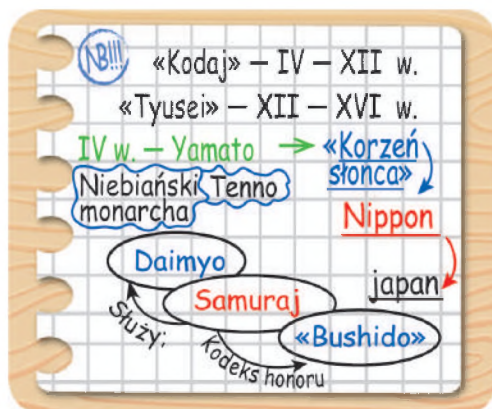
1. Wymieńcie 3-4 wydarzenia, które miały miejsce w krajach europejskich za czasów chińskich dynastii Tang, Song i Ming. 2. Pokażcie na mapie zmiany terytorialne w Chinach za panowania różnych dynastii średniowiecznych. 3. Dlaczego historię średniowiecznych Chin porównuje się do „kolejki górskiej”? Przedyskutujcie w parach.

24—25.2. Jak w średniowieczu rozwijała się Japonia?

Historia Japonii w średniowieczu to dzieje państwa zamkniętego, które utrzymywało kontakty z Koreą i Chinami. Naukowcy uważają, że przeżywało ono wtedy dwa okresy: „Kodai” („starożytność” – IV–XII w.) i „Tusei” („średniowiecze” – XII–XVI w.). W IV w. powstało pierwsze państwo **Jamato**, które później nazwano **Nippon** – „Korzeń Słońca”, po angielsku to „Japan” – „Japonia”. Na jej czele stał *tenno* („Monarcha Niebiański”) – cesarz. W legendach był opisywany jako żywy bóg, wyższy od ludzi. Jednak arystokracja rodowa, która nie była gorsza pod względem bogactwa i wpływów, ograniczała jego możliwości. Długotrwałe konflikty wprowadziły na ważne stanowiska wojskowych, którzy wkrótce przejęli władzę.

Od XII w. w kraju podstawą armii byli *samuraje*. Mieli swój kodeks honoru „*Bushido*”, zgodnie z którym przestrzegali zasad codziennego postępowania, byli oszczędni, uczciwi, wierni aż do samopoświęcenia się. Na pierwszy rzut oka zasady te utożsamiały ich z rycerzami europejskimi. Jednak w rzeczywistości istniały różnice między tradycjami wojskowymi Zachodu i Wschodu (na

przykład, rycerz nie zaatakowałby wroga z zasadzki, podczas gdy samuraj nie widział w tym żadnych zakazów moralnych). Japoński wojownik służył swemu *daimyo* (mistrzowi) i wykonywał każde jego polecenie. Za to był nagradzany niezbędnymi zasobami do utrzymania (w szczególności płatnością w ryżu) lub przydziałem ziemi. Po śmierci lub egzekucji *daimyo* samuraj uzyskiwał status *ronina* (wolnego wojownika). Nie było to dla niego zaszczytem, ponieważ takich ludzi podejrzewano o zdradę stanu, tchórzostwo i inne „grzechy”.

Samurajowie w strojach ludowych, miniatura, XIII w.

Życie codzienne ówczesnych Japończyków było skromne. Jedli ryż z warzywami lub owocami. Mięsa prawie nie jedzono, za to uwielbiano owoce morza, popijając je wodą, sokami, piwem i *sake* (wódką ryżową). Zwykle *kimono* (rodzaj garnituru) różniło się w zależności od statusu jego użytkownika. Mężczyźni i kobiety nosili obcisłe spodnie, luźne kurtki wolnego kroju, sandały na płaskiej podeszwie i słomkowe kapelusze. Samurajowie nosili te same buty, ale szaty i spodnie – z narzuconymi na nie „skrzydłami”. Osoby szlacheckie, chcąc się wyróżnić, zakładały kilka kimono. Szlacheckie Japonki mogły pochwalić się ubraniami w jaskrawych kolorach, kurtkami z długimi rękawami i szerokimi paskami. W Japonii tradycyjne stroje i zwyczaje narodowe przetrwały aż do czasów nowożytnych.

Myślmy i działamy!

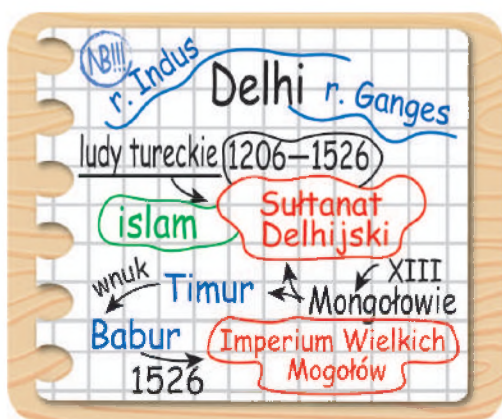
1. Zaznaczcie na osi czasu ramy chronologiczne okresów średniowiecznej Japonii.
2. Pokażcie na mapie terytorium średniowiecznej Japonii. Dlaczego ona rozwijała się jako odosobnione państwo?
3. Korzystając z wyszukiwarki Google, dowiedzcie się o japońskiej sztuce ikebany oraz o symbolice i przebiegu ceremonii parzenia herbaty. Wykonajcie zadanie w grupach.

24—25.3. Kiedy powstał Sułtanat Delhijski? Czym był system kastowy?

Ogromne bogactwa Indii przez cały czas przyciągały najeźdźców, chociaż wszystkim brakowało siły, aby podporządkować sobie ludy, ukryte

w dżungli. Już na początku VIII w. od północy kraj najechali Arabowie, nie mogli jednak rozszerzyć swoich wpływów na inne tereny Indii. Trzysta lat później padły one ofiarą niszczycielskich najazdów Turków, którym stopniowo udało się podporządkować sobie miejscowych książąt i utworzyć **Sułtanat Delhijski (1206–1526)**. Rządziła nim arystokracja wojskowa, wybierająca sułtana. Istniał także rządowy organ doradczy — „*Sorok*” (według liczby założycieli). Za religię oficjalną został uznany islam. Władze zachęcały do przesiedlenia się Persów i Tadżyków, którzy chętnie obejmowali stanowiska kierownicze. W XIII w. prawdziwym horrorem stał się najazd Mongołów. Jednak w 1306 r. dowódca Ala ad-din Muhammed-Szah zadał im miażdżącą porażkę, przyciągając do swojej armii ponad 450 tysięcy jeźdźców! Taka liczba żołnierzy, a także luksusowe życie możnych wymagały kolosalnych wydatków, które pokrywano najazdami łupieżczymi (nie zawsze mającymi sukces). Sytuację komplikowały także nieporozumienia wewnętrzne. Kiedy pod koniec XIV w. chan Timur z Samarkandy najechał Indie, tylko 10 tys. obrońców było w stanie mu się przeciwstawić. Bezlitosne zniszczenie stolicy – miasta Delhi – spowodowało upadek państwa. W rezultacie w 1526 r. *Babur*, wnuk Timura, ostatecznie zniszczył sułtanat, tworząc **Imperium Wielkich Mogolów**.

W starożytnych Indiach społeczeństwo było podzielone na cztery *warny* (warstwy społeczne): *bramini* (kapłani), *kszatrijowie* (władcy, wojownicy), *wajśjowie* (kupcy, rzemieślnicy, rolnicy) i *śudrowie* (rzemieślnicy, służący). Ci, którzy nie należeli do żadnego, byli uważani za „nietykalnych”, więc traktowano ich gorzej niż zwierzęta.

Dawno temu powstały też *kasty* – zamknięte społeczności, połączone wspólnym dziedzicznym zawodem. Zakazywano zmiany kasty: chłopiec z jednej nie mógł wziąć żony z innej. Taki ustrój częściowo wyjaśniał sukces podboju muzułmańskiego. Żaden Hinduś, jeżeli nie należał do kszatrijów, nie wojował. A chłopom było obojętne, któremu władcy (hinduskiemu czy islamskiemu) być posłusznym i któremu płacić daninę.

Buddyzm odrzucał system kastowy, dlatego miejscowa ludność coraz częściej zwracała się w stronę **hinduizmu**. Wyznawcy tej wiary czcili wszystko: od rzek (Ganges) i gór (Meru) do drzew (bodhi) i zwierząt

(krowy, mały). Ich świat zamieszkiwały miliony bogów, wśród których najbardziej szanowani byli *Brahma*, *Śiwa* i *Wisnu*. Ponadto Hindusi wierzyli w wędrówkę dusz, w *karmę* – stosunek dobrych i złych myśli i czynów, od których zależała wędrówka duszy. Współistnienie wyznawców różnych religii powodowało skrajne napięcie.

Myślimy i działamy!

1. Ile lat i ile dekad istniał Sultanat Delhijski? Zapiszcie w zeszycie dwa wydarzenia (po jednym z historii Ukrainy i świata), mające miejsce w roku poprzedzającym lub w tym samym, kiedy Turcy rozpoczęli rządy w mieście Delhi. 2. Pokażcie na mapie zmiany terytorialne w średniowiecznych Indiach. Skomentujcie je w parach. 3. Jak religie wpłynęły na codzienne życie Hindusów? Udowodnijcie swoją opinię zdaniem z paragrafu.

24—25.4. Jakie osiągnięcia kulturalne Średniowiecznego Wschodu uzupełniły światowy skarbiec?

Dorobek kulturalny średniowiecznego Wschodu zadziwia ludzką wyobraźnię. Chińskie miasta wyglądały jak prawdziwe „arcydzieła” architektury. Budowniczości, planując ulice, zachowywali doskonałą

symetrię. Liczba lokalnych mieszkańców zaskakiwała podróżnych. Ówczesne „megapolisy” Wuczang, Kanton i inne liczyły ponad 1 milion mieszkańców. Europejskie ośrodki rzemieślniczo-handlowe były bardzo dalekie od takich wskaźników! Imperium „Niebiańskie” poza tym było pełne buddyjskich sanktuariów i świątyń, w których znajdowały się unikalne dzieła sztuki. W szczególności najsłynniejsze „Jaskinie Tysiąca Buddów”, łączące 492 sanktuaria, ozdobione freskami o długości ponad 25 km.

Wejście do „Jaskiń Tysiąca Buddów”, zdjęcie współczesne

Japońscy rzemieślnicy z powodzeniem naśladowali Chińczyków. Największy drewniany budynek na świecie – klasztor Todai na wyspie Honsiu – został zbudowany według ich „rysunków”. Przenikanie islamu wpłynęło na indyjskich artystów. Wiadomo, że muzułmanom nie wolno przedstawiać ludzi i zwierząt. Dlatego rzeźbiarskie i malarskie obrazy zostały przez nich zastąpione ornamentami roślinnymi i geometrycznymi, mozaikami. W Indiach pomniki świeckie i duchowe projektowano z łukami, kopułami, sklepieniami, przy montażu których używano zaprawy wapiennej. Przykładem może być minaret Kutb Minar w Delhi (XIII w.).

*Klasztor Todai, Japonia,
zdjęcie współczesne*

*Kutb Minar, Indie, zdjęcie
współczesne*

Państwa wschodnie przodowały w matematyce, astronomii i innych naukach przyrodniczych. Cyfry arabskie, których używamy, zostały tak naprawdę wymyślone przez Hindusów. Aby przewidywać trzęsienia ziemi, Chińczycy wynaleźli *sejsmograf* – urządzenie służące do określania drgań skorupy ziemskiej. Japończycy jako pierwsi uznali Gwiazdę Polarną za punkt odniesienia w nawigacji. Leczenie roślinami było charakterystyczne dla wszystkich trzech ludów.

Chińskie pieniądze papierowe, XII w.

W IX w. alchemicy chińscy, „poszukując” eliksiru nieśmiertelności, wynaleźli *proch strzelniczy*. Początkowo odpalano go dla sztucznych ogni, później dostosowano go do celów wojskowych. W XI w. *Bi Szen* drukował *książki*, czyli około 500 lat przed Janem Gutenbergiem! I już za panowania dynastii Song w Chinach pojawiło się ponad 2000 dzieł historycznych! W Indiach coraz większą popularność zdobywała literatura sanskrycka. W XII w. poeta *Czanda Bardai* opisał wyczyny swojego pana w walce z muzułmanami. Namawiał do stawiania oporu, ale jego głosu nie było słyhać. W 712 r. powstała japońskojęzyczna kronika „*Kojiki*” („Zapisy spraw starożytnych”). Później ukazał się „*Manyoshu*” („Zbiór niezliczonych listów”) – pierwszy zbiór japońskiej poezji średniowiecznej.

Myślimy i działamy!

1. Jakie osiągnięcia narodów Wschodu zapożyczyli Europejczycy? Z jakich „wschodnich” wynalazków dziś korzystamy?
2. Pokażcie na mapie lokalizację najstynniejszych zabytków historycznych i kulturowych Chin, Japonii, Indii.
3. Dokonajcie oceny najstynniejszych wynalazków lub dzieł sztuki narodów Wschodu. Zagłosujcie w klasie. Ustalcie wspólnie pierwszą piątkę.

W czasie, kiedy...

na Wschodzie

1206 r. — utworzenie Sułtanatu Delhijskiego

1526 r. — upadek Sułtanatu Delhijskiego; powstanie Imperium Wielkich Mogołów

Wówczas...

na ziemiach Ukrainy

1202 r. — rządy księcia Romana Mściślawowicza w Kijowie, ogłoszenie go „autokratą całej Rusi”

1529 r. — publikacja pierwszego statutu litewskiego, jego rozpowszechnienie na podległych terenach ukraińskich

Orientujemy się w czasie i przestrzeni historycznej.

1. Sporządźcie tabelę synchroniczną wydarzeń, mających miejsce w Chinach, Japonii i Indiach w połowie IV–XV w.

2. Pokażcie na mapie terytoria średniowiecznych Chin, Japonii oraz Indii.

Pracujemy z informacją historyczną.

3. Ułóżcie pytania do tekstu paragrafu, zaczynając od następujących słów: Kiedy ___? Co ___? Kto ___? Gdzie ___? Skąd możemy się dowiedzieć o ___? Dlaczego ___? Jak ___? Jaki wynik ___? Zaproponujcie swoje pytania klasie.

4. **A.** Jak rozumiecie znaczenie słów i wyrażen „hinduizm”, „kasta”, „Imperium „Niebiańskie”? Ułóżcie z nimi zdania i zapiszcie je do zeszytu. **B.** Porównajcie system zarządzania w średniowiecznych Chinach, Japonii i Indiach. Wyodrębnijcie, co jest wspólnego, a co różnego. Omówcie w grupach. **C.** Przeczytajcie tekst paragrafu, obejrzyjcie ilustracje. Ułóżcie pisemnie listę rzemiosł i sztuk, które rozpowszechniły się w średniowiecznych Chinach, Japonii i Indiach. **D.** Opowiedzcie o średniowiecznych zabytkach kultury w Chinach, Japonii i Indiach.

Okazujemy szacunek do ludzi i aktywność obywatelską.

5. Oceńcie znaczenie dorobku kulturowego średniowiecznych Chin, Japonii i Indii dla kształtowania się europejskiej przestrzeni kulturowej.

6. **A.** Wybierzcie się na wymagowaną wycieczkę po zabytkach kultury średniowiecznych Chin, Japonii i Indii. **B.** Połączcie się w grupy. Przygotujcie projekt w formie quizu lub gry o osiągnięciach Średniowiecznego Wschodu, które wywarły wpływ na kształtowanie się kultury europejskiej.

Uogólnienie do rozdziału «Cywilizacje Średniowiecznego Wschodu»

Imperium „Niebiańskie”	Nippon – „Japan”	Sułtanat Delhijski (1206–1526)
dynastia Tang (VII–IX w.)	«Korzeń Słońca»	
dynastia Song (X–XIII w.)	«Tusei»	Imperium Wielkich Mogołów
dynastia Ming (połowa XIV–XVII w.)	tenno	
	samuraj	Babur
Mandaryn	daimyo	warna
Pekin	ronin	kasta
„megapolis”	bushido	hinduizm
druk	kimono	karma
proch	«Manyoshu»	Czanda Bardai
sejsmograf	«Kojiki»	sanskryt

W Średniowieczu wzmocniły się religie światowe: chrześcijaństwo i islam. Papieże nigdy nie wywierali takiego wpływu na życie świeckie, jak w V–XV w. Dużym autorytetem cieszyli się patriarchowie prawosławni, którzy później zeszli na dalszy plan historii, głównie ze względu na zagrożenia zewnętrzne. Wiara w Allaha rozprzestrzeniła się na rozległych obszarach Azji, Afryki i częściowo Europy. I chociaż w Hiszpanii udało się pokonać innowierców w wyniku Rekonkwisty, kolejne stulecia stały się apogeum chwały władców muzułmańskich z Imperium Osmańskiego.

Średniowiecze okazało się okresem odrodzenia oświaty, nauki, sztuki, a także sporej pomysłowości. Pod koniec XI–XIII w. powstały nadal wiodące uniwersytety: w Bolonii, Padwie, Paryżu (Sorbona), Oksfordzie, Cambridge. Prawdziwy przełom w rozwoju kultury nastąpił po wynalezieniu druku. Książki masowo rozpowszechniały różnorodne informacje, wiedzę naukową, wysoce artystyczne dzieła literackie, graficzne. Pielgrzymi, wojownicy i kupcy spisywali wspomnienia swoich podróży i przygód. W podróżach pomagały im różne mapy i kompasy. Pod wpływem uczonych Wschodu nastąpiło odrodzenie matematyki, które posłużyło rozwojowi mechaniki, inżynierii i architektury. Gigantyczne katedry z przepięknymi witrażami, potężne zamki i fortyfikacje miejskie wciąż zadziwiają ludzką wyobraźnię. Ówczesni mistrzowie dodali do piękna coś pożytecznego: wieże ratuszów zwieńczano zegarami, ulice wykładano brukiem, projektowano fontanny i zakładano parki. Dzisiejsze życie byłoby niewygodne bez dóbr średniowiecznych. Stoły, widelce, dywany, spodnie, guziki, czapki i wiele innych rzeczy świadczy o żywotności i ciągłości tradycji codziennych.

Myślimy i działamy!

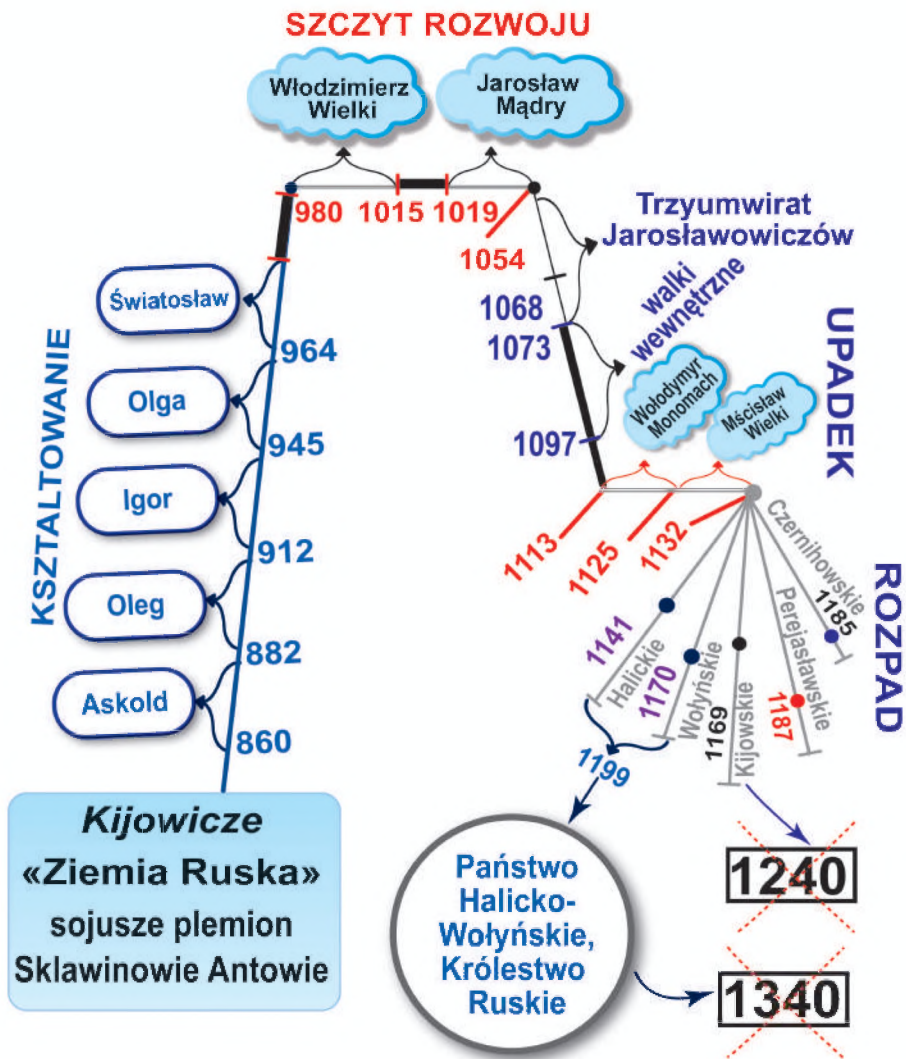
1. Podajcie cechy charakterystyczne średniowiecza. **2.** Przytoczcie przykłady jedności i różnorodności świata średniowiecznego oraz jego wpływu na współczesność. **3.** Dobierzcie się w grupy. Przeczytajcie wykaz faktów na okładce tego podręcznika. Dla każdego faktu rozważcie odpowiedzi na pytania ze "skrzynki wiedzy". Dopasujcie fakty i dziedziny wiedzy historycznej.

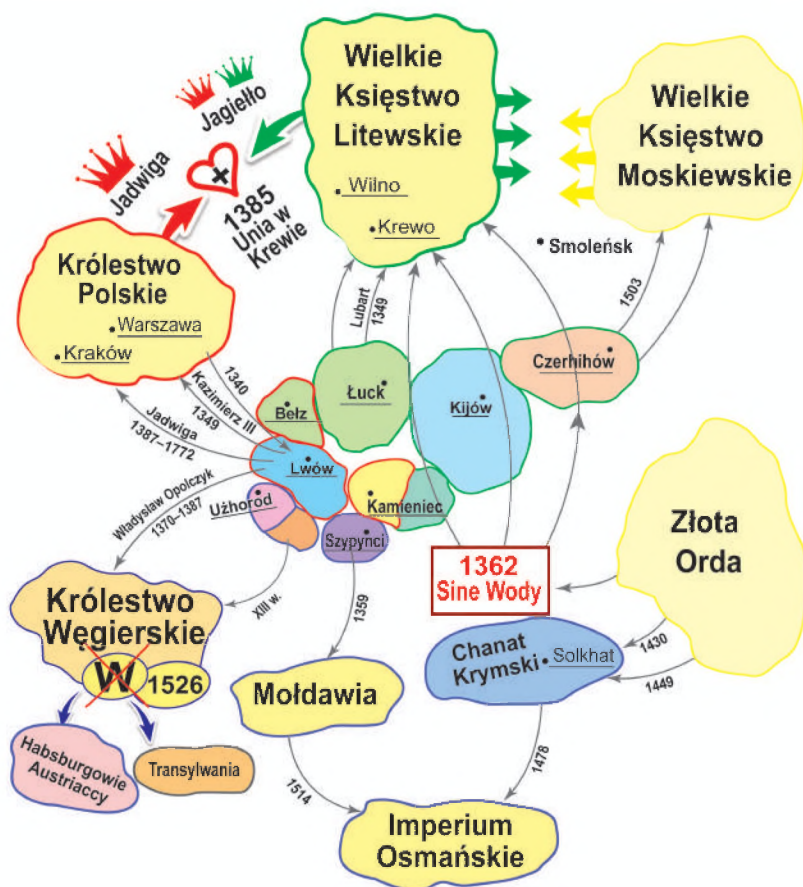
2. Jakie jest miejsce średniowiecznej Rusi-Ukrainy w Europie i świecie?

W średniowieczu Ruś-Ukraina jako państwo przeżywała procesy powstania, kształtowania się i policentryczności, łącząc najlepsze atuty europejskiego Zachodu i azjatyckiego Wschodu. Z kolei znacząco wpłynęła na życie polityczne, gospodarcze i kulturalne Słowian, uratowała narody

Europy Środkowej i Zachodniej przed zniszczeniem mongolskim, biorąc na siebie ciężar potężnych koczowników. W ciągu kilku wieków ukształtowały się życie, język, kultura materialna i duchowa Rusów-Ukraińców. Znajdując się pod obcym panowaniem od połowy XIV w., oni, będąc zwykłymi ludźmi bądź wybitnymi postaciami, wzbogacali Europejczyków swoimi osiągnięciami. Ruś-Ukraina odegrała ważną rolę w ówczesnych stosunkach międzypaństwowych. Świadczą o tym liczne wzajemne porozumienia, czasami przypieczone słubami dynastycznymi. Książęta ruscy byli spokrewnieni z władcami Bizancjum, Anglii, Francji, ziem niemieckich, Węgier, Polski, Norwegii, Szwecji i innych krajów.

Postępowy rozwój społeczeństwa rusko-ukraińskiego zapewnił skuteczne gospodarowanie. Rolnictwo, hodowla zwierząt, handel i rzemiosło były wysoce produktywne. Zwiększała się liczba gradów (miast). Nie bez powodu współcześni nazywali Ruś-Ukrainę „krajem miast”, a Kijów porównywano do „stolicy świata” – Konstantynopola. Mieszczanie byli przedstawicielami różnych narodów, co również powodowało wzajemne wzbogacenie się. Wprowadzenie prawa magdeburgskiego spowodowało narodziny samorządu, podstawy demokracji. W późnym średniowieczu na wsiach rusko-ukraińskich pojawiały się folwarki, a rzemieślnicy w miastach zakładali cechy.

Niestety z czasów Rusi-Ukrainy zachowała się niewielka część dziedzictwa materialnego. Ale nawet pojedyncze dzieła świadczą o wysokim poziomie ówczesnej kultury. Rozpowszechniło się pismo i „nauka książkowa”. Po przyjęciu chrześcijaństwa otwierano szkoły, których liczba stale rosła. Również pod wpływem chrześcijaństwa pojawiły się nowe typy i

techniki w sztuce: miniatura książkowa, ikona, fresk, mozaika. Rusko-ukraińscy jubilerzy, rusznikarze, garncarze i budowniczkowie byli znani daleko poza granicami swojej ojczyzny. Lokalni artyści i rzemieślnicy nie tylko doskonale zapożyczali „obce” umiejętności, ale dzielili się swoimi, napędzając duchowy skarbiec Europy i świata.

Myślimy i działamy!

1. Korzystając ze schematów, opowiedzcie o przebiegu wydarzeń i procesów na Rusi-Ukrainie w porównaniu z odpowiednimi wydarzeniami i procesami w Europie i na świecie w okresie średniowiecza. **2.** Na podstawie tabeli synchronicznej „Świat i Ruś-Ukraina w średniowieczu”, sporządzanej w trakcie roku szkolnego określcie miejsce Rusi-Ukrainy w Europie i na świecie. **3.** Jakie są osobliwości ukraińskiego średniowiecza w porównaniu z historią Europy?

3. Jaki był wkład Rusi-Ukrainy w kształtowanie się cywilizacji europejskiej?

Jak się przekonaliście, średniowiecze okazało się pełne wydarzeń. To wtedy świat został podzielony na umowny „Zachód” i „Wschód”, które zadziwiająco przeplatając się, na długo się zdystansowały. Powodem był konflikt światopoglądów, religii i kultur. W tym konflikcie niespodziewanie, a zarazem symbolicznie przechylały się szale losu: na przykład, gdy największy meczet w prowincji Kordoba zamienił się w Kościół Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny, sobór św. Zofii w Konstantynopolu stał się meczetem Hagia Sophia. To właśnie w średniowieczu pojawiła się Ruś-Ukraina, która zasłynęła jako potężne państwo, uwikłane w sieć relacji między Zachodem a Wschodem.

Jakie są cechy cywilizacji europejskiej średniowiecza? Ówczesna Europa nie była uważana za najbardziej rozwiniętą. Na jej terytorium wybuchały częste konflikty, wojny, wyznaczające sposób życia. Właściciele ziemscy rządili, bogacili się i dobrze się bawili. Natomiast zwykli ludzie byli posłuszni i często tracili swój majątek, a nawet wolności osobiste. Średniowiecze to także „wiek wiary”, gdyż religia bez przesady determinowała każdy oddech wierzących. Kościół kontrolował wszystkie aspekty ludzkiego istnienia. Z jednej strony, pod jej wpływem rozwinęła się nauka i sztuka. Z drugiej strony, ona posiadała znaczne zasoby, ziemie, fundusze, a co za tym idzie, spore możliwości. Papieże prowadzili brutalne wyprawy, takie jak „krucjaty”, które, do rzeczy, odbywały się w imię Boga, prześladowali innowierców, ingerowali w rywalizację o władzę pomiędzy osobami świeckimi. Hierarchowie prawosławni nie pozostawali daleko w tyle.

Pod koniec XV w. wszystko zmieniało się tak szybko, że stało się oczywiste – w Europie nadchodzi nowy okres.

Wkład Rusi-Ukrainy w kształtowanie się cywilizacji europejskiej jest niezmierny. Książęta zbudowali swoisty system bezpieczeństwa zbiorowego za pomocą „dyplomacji ślubnej”. Kupcy odgrywali główną rolę w nawiązywaniu stosunków handlowych, a droga „od Waregów do Greków” łączyła nie tylko Skandynawię i Bizancjum, ale okazała się międzykontynentalna. Chrześcijaństwo dołączyło Rusinów-Ukraińców do rodziny narodów europejskich. Ponadto należy wspomnieć normy prawne, które rozpowszechniły się w niektórych państwach Europy Środkowej i obowiązywały w kolejnym okresie historycznym. A także – zabytki architektury, literatury i innych sztuk, które uzupełniały nie tylko europejski, ale także światowy skarb cywilizacji.

Myślmy i działamy!

1. Scharakteryzujcie osiągnięcia cywilizacyjne społeczeństwa rusko-ukraińskiego w IX–XV w. **2.** Wyjaśnijcie wzajemne powiązanie procesów gospodarczych, społecznych, politycznych i kulturalnych w społeczeństwie rusko-ukraińskim i europejskim. **3.** Po zapoznaniu się ze znaczkami pocztowymi podajcie przykłady i wyrażcie uzasadnioną opinię na temat roli człowieka w historii średniowiecza.

Ciekawe gry znajdziecie tutaj

Para- graf	Kod QR	Nazwa gry Hiperlink	Kod QR
1		Gra „Kto jest kim?” (Dobierz parę) https://is.gd/2ftU1h	
2		Gra „Frankowie”. (Znajdź pojęcie) https://is.gd/H87ffM	
3		Gra „Cesarstwo Bizantyjskie” (Co to jest? Kto to jest?) https://is.gd/p3A5BL	
4		Gra „Kalifat Arabski” (Krzyżówka) https://is.gd/hlhxpM	
		Uogólnienie. Gra „Pierwsze państwa średniowieczne” (Kolejność) https://is.gd/dCpoxP	
		Uogólnienie. Gra „Pierwsze państwa średniowieczne” (Ciekawe słowa) https://is.gd/7BkiJF	
		Uogólnienie. Gra „Pierwsze państwa średniowieczne” (Co skąd?) https://is.gd/MrJG9J	
5		Gra „Migracje” (Kolejność) https://is.gd/56eRuH	
6		Gra „Świat średniowieczny” (Dobierz parę) https://is.gd/51WtQr	
7-8		Gra „Życie codzienne średniowiecznej Europy” (Krzyżówka) https://is.gd/qlQ6WF	
9		Gra „Kościół chrześcijański w V-XI w.”. (Dopasuj terminy) https://is.gd/Bdr7P5	
10		Gra „Państwa średniowieczne” (Ukryte pary) https://is.gd/sK9vfM	
11		Gra „Skandynawia” (Szukanie słów) https://is.gd/QuHHKB	

12		Gra „Krzyżowcy” (Krzyżówka) https://is.qd/K59KPW	
13		Gra „Rekonkwista. Hiszpania” (Ciekawe pary) https://is.qd/LCIZT7	
14		Gra „Wojna stuletnia. Francja” (Ukryte pary) https://is.qd/aBc235	
15		Gra „Anglia w XI-XV w.” (Oś liczbowa) https://is.qd/8dZzRm	
16		Gra „Święte Cesarstwo Rzymskie. Włoskie republiki handlowe” (Kto? Co? Gdzie? Kiedy?) https://is.qd/qJVlvt	
		Uogólnienie. Gra „Europa w X-XV w.”. (Puzzle) https://is.qd/4vq2TG	
17		Gra „Kościół katolicki w XI-XV w.” (Co? Kto? Kiedy?) https://is.qd/JBCuJe	
18		Gra „Edukacja, nauka, druk” (Szukanie słów) https://is.qd/IO53yF	
19		Gra „Architektura i sztuka średniowiecza. Humanizm. Wczesny renesans” (Ukryte pary) https://is.qd/OG2Eft	
20		Gra „Mnisze zakony rycerskie” (Klasyfikacja) https://is.qd/vJ9nmf	
21–22		Gra „Węgry, Polska, Litwa, Czechy w X-XV w.”. (Klasyfikacja) https://is.qd/m9jYv0	
23		Gra „Mongolowie. Nowogród. Moskwa” (Dobierz parę) https://is.qd/LshazQ	
24		Gra „Imperium Osmańskie” (Znajdź słowa) https://is.qd/TGZmkD	
		Uogólnienie. Gra „Kraje Europy Środkowo-Wschodniej w X-XV w.”. (Puzzle) https://is.qd/M07OJ6	
25–26		Gra „Chiny, Indie, Japonia w średniowieczu” (Klasyfikacja) https://is.qd/4F5DSZ	

Навчальне видання

ВАСИЛЬКІВ Ірина Дмитрівна
ПАРШИН Ілля Леонтійович
ОСТРОВСЬКИЙ Валерій Васильович

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

**Підручник для 7 класу
з навчанням польською мовою
закладів загальної середньої освіти**

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України*

Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

В оформленні підручника використано матеріали
з інтернет-джерел, розміщених у вільному доступі з навчальною метою

Головний редактор *Іван Білах*
Комп'ютерне верстання *Марії Логош*
Художнє оформлення *Ганни Янчишин*
Картографічні роботи *Мирослава Зінкевича*

Переклад на польську мову підручника
Гулого Олександра Владиславовича
Фахове редагування перекладу на польську мову підручника
Семенюк Станіслави Василівни

Формат 70x100 1/16.
Умовно-друк. арк. 16,25. Облік.-видавн. арк. 12,10. Наклад 132 прим.

ТзОВ «Видавництво Астон» 46006, м. Тернопіль, вул. Гайова, 8
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ТР №28 від 09.06.2005 р.
www.aston.te.ua, e-mail: tovaston@gmail.com

PRAWO SALICKIE

Tytuł I

§ 1. Jeśli ktoś, zgodnie z prawem królewskim, zostanie wezwany na sąd, a nie stawi się, zostanie zasądzony na 600 denarów, to jest 15 solidów.

Tytuł II

§ 1. Jeśli ktoś ukradnie świnię i zostanie wykryty, będzie zasądzony na zapłatę 120 denarów, to jest 3 solidów.

Tytuł III

§ 3. Jeśli ktoś ukradnie woła lub krowę z cielęciem, zostanie zasądzony na zapłatę 1400 denarów, to jest 35 solidów.

Tytuł IV

§ 1. Jeśli ktoś ukradnie baranka mlecznego i zostanie wykryty, zostanie zasądzony na zapłatę 7 denarów, to jest połowę trzeciej części solida.

Tytuł VI

§ 1. Jeśli ktoś ukradnie lub zabije psa myśliwskiego, zostanie zasądzony na zapłatę 600 denarów, to jest 15 solidów.

Tytuł VIII

§ 1. Jeśli ktoś ukradnie spod zamka jeden uli i zostanie wykryty, zostanie zasądzony na zapłatę 1800 denarów, to jest 45 solidów.

Tytuł X

§ 1. Jeśli ktoś ukradnie niewolnika, bądź konia albo zwierzę juczne, zostanie zasądzony na zapłatę 1200 denarów, to jest 30 solidów.

Tytuł XIV

§ 1. Jeśli ktoś okradnie osobę wolną, napadniętą niespodziewanie, i zostanie wykryty, będzie zasądzony na zapłatę 2500 denarów, to jest 63 solidów.

Tytuł XXVII

§ 7. Jeśli ktoś w celu kradzieży wejdzie na pole zasadzone rzepą, fasolą, grochem lub soczewicą, zostanie zasądzony na zapłacenie 120 denarów, to jest 3 solidów.

§ 8. Jeżeli ktoś ukradnie len z cudzego pola i wywiezie go na koniu lub wozem, zostanie zasądzony na zapłatę 600 denarów, co czyni 15 solidów, nie licząc wartości skradzionych rzeczy oraz odszkodowania.

§ 9. Jeśli jednak złodziej zabierze tyle, ile uniesie na plecach, zostanie zasądzony na zapłatę 120 denarów, czyli 3 solidów.

§ 13. Jeśli ktoś wtargnie do cudzej winnicy, aby ukraść winogrona, i zostanie schwytany, zostanie zasądzony na zapłatę 600 denarów, czyli 15 solidów.

Tytuł XXX

§ 1. Jeśli ktoś nazwie drugiego draniem – zostanie zasądzony na zapłatę 3 solidów.

Tytuł XLI

§ 1. Jeśli ktoś zabije wolnego Franka lub barbarzyńcę, podlegającego prawu salickiemu, i zostanie mu to udowodnione, zostanie zasądzony na zapłatę 8000 denarów, co czyni 200 solidów.

¹Solid – złota moneta rzymska, przyjęta w państwie Franków; dzielił się na srebrne denary. Jeden solid równy był 40 denarom.

RUSKA PRAWDA

... Bójcie się, kto nie sądził sprawiedliwie, nie strzegł Prawa Bożego, nie był pod jego przykazaniem.

1. Jeśli mąż zabije męża, zemścić się powinien brat zamordowanego, bądź ojciec lub syn, lub brat starszego syna, albo inni bracia. Jeśli nie ma komu dokonać krwawej zemsty, to zapłacić 80 hrywien, gdy zabito książęcego męża lub *tiuna**. Jeżeli zostanie zamordowany mieszkaniec miasta albo *hrydeń*** , albo kupiec, albo tiun bojarski, albo miecznik, albo izgoj, albo Nowogrodziec, należy za niego zapłacić 40 hrywien.

2. Po Jarosławiu zebrali się jego synowie: Iziastaw, Światosław, Wsewołod oraz ich wojewodowie - Kosniaczko, Perenih, Nykyfor i odwołali krwawą zemstę, i ustalili, że za morderstwo *kunami**** płacić należy. A wszystko inne sądzić, jak sądził Jarosław. Tak synowie jego postanowili.

Jeśli trafić mieczem

14. Jeśli ktoś uderzy wyciągniętym mieczem lub rękojeścią, płaci zatem 12 hrywien odszkodowania za krzywdę.

15. Jeśli wyciągnął miecz, ale nie uderzył, to hrywna kun.

16. Jeśli ktoś uderzy kogoś batem lub miską, albo rogiem, albo *tylesnija*****, to 12 hrywien. Kto tego nie zniesie i w odwecie uderzy mieczem, nie jest temu winny.

17. Jeśli uderzy w rękę, a ta odpadnie lub wyschnie, płaci połowę *wiry****** 20 hrywien [sądowi książęcemu], a poszkodowanemu - 10 hrywien.

18. Gdy ktokolwiek uderzy mieczem (a nie zabije), płaci 3 hrywny *prodaży******, a poszkodowanemu – hrywnę.

O kradzieżach

31. Jeżeli złodziej zostanie zabity w domu podczas kradzieży, to zostanie zabity jak pies, a jeżeli przeżyje do rana, powinien być sprowadzony na dwór książęcy. Jeżeli zostanie zabity, a znajdą się ludzie, którzy widzieli go związanego, to płacić za niego 12 hrywien.

32. Gdy okradnie oborę lub dom, jeśli będzie sam - płacić mu 3 hrywny i 30 kun, a gdy złodziei będzie wielu, to każdy powinien płacić 3 hrywny i 30 kun.

**Tiun* — urzędnik.

***Hrydeń* — strażnik rezydencji książęcej.

****Kuna* — w hrywni było 25 kun, ogólnie o pieniądzach.

*****Tylesnija* — tylna strona przedmiotu.

******Wira* — mandat.

******Prodaża* — zapłata księciu za popełnione przestępstwo.

**Statut króla polskiego Kazimierza III
o nadaniu miastu Lwów prawa magdeburgskiego (fragment)**

1356 r., dnia 17 czerwca.

...My, Kazimierz, z łaski Bożej, król Polski, właściciel i dziedzic ziem Krakowskiej, Sandomierskiej, Sieradzkiej, Kujawskiej, Pomorskiej i Ruskiej, oznajmiamy wszystkim, że ... odwracając liczne kłopoty i trudności naszego miasta Lwowa, zniszczonego przez okrutnych wrogów, pragniemy, aby to miasto kwitło i zwiększało swoje korzyści, dochody i dobrobyt.

Na pociechę wspomnianego miasta i pomnożenia liczby jego wiernych mieszkańców, dajemy i ustanawiamy w tym mieście na wieki prawo niemieckie, które zwyczajowo nazywa się magdeburgskim, eliminując tam wszelkie prawa ruskie i wszelkie zwyczaje ruskie, przyjęte przez kogokolwiek, mogące w jakikolwiek sposób stanąć na przeszkodzie temu prawu niemieckiemu.

Zwalniamy także wskazane miasto i jego mieszkańców ze wszystkich jurysdykcji kasztelanów, wojewodów, sędziów, podsędziów, woźnych i spod władzy kogokolwiek, bez względu na to, jakim tytułem się posługiwał, tak że przed nimi lub przed którymkolwiek z nich w sprawach dużych i małych nie odpowiadano, a jedynie mieszczanie przed swoim wójtem, a wójt przed nami lub naszym starostą, któremu to powierzamy...

A w sprawach karnych lub innych, które powstają, wójt tego miasta otrzymuje pełną i bezwarunkową władzę do sądenia, wydawania wyroku, przedstawiania, ustalania, jak niemieckie prawo przewiduje i wymaga.

Wyżej wspomniane prawo magdeburgskie przysługuje tym, którzy zamieszkują całe wskazane miasto.

Innym ludom, zamieszkującym to miasto, a mianowicie: Ormianom, Żydom, Saracenom, Rusinom i innym, każdego stanu i stanowiska, dzięki naszej szczególnej łasce pozwalamy im posługiwać się według ich zwyczajów, zachowując ich nieograniczone prawa, jednocześnie dając im możliwość, aby wszelkie sprawy karne, powstałe między nimi lub między nimi a innymi osobami, zostały rozstrzygnięte zgodnie z prawem magdeburgskim i z udziałem wójta zgodnie z ich prośbami. A jeśli odmówią poddania się procesowi wedle prawa magdeburgskiego, którym wspomniane miasto powinno się posługiwać, to wspomniane narody – Ormianie, Żydzi, Saraceni, Tatarzy, Rusini i wszystkie inne narody, będące w tym mieście, mają możliwość rozwiązywać wszelkie kwestie przed sądem swojego narodu, ale pod przewodnictwem wójta miasta.

...
Dla ulepszenia wspomnianego miasta, z naszej szczególnej łaski i przychylności, rozkazujemy, aby nikt z ziemian, duchownych, mieszczan ani żadnej innej osoby nie lokował ani nie budował karczm w odległości jednej mili od miasta. Na dowód tego wszystkiego, dla pełniejszego dowodu wiecznej ważności aktu, nakazujemy zawiesić naszą pieczęć.

Miało to miejsce w Sandomierzu, szóstego dnia po oktawie święta Zesłania Ducha Świętego roku Bożego 1356 w obecności... świadków... a także szlachty ziemi ruskiej...

Od Średniowiecza

Jeżeli nauka była sumienna, wtedy łatwo będzie wykonać ćwiczenia-gry!

«Wydarzenia średniowiecza». Oś czasu
<https://learningapps.org/display?v=proovv6sk20>

«Kto skąd pochodzi w średniowieczu?» Pary
<https://learningapps.org/display?v=pczgo4naa20>

«Kto kim jest? Postacie historyczne średniowiecza». Pary
<https://learningapps.org/display?v=pg4uujn3j20>

«Pojęcia i okresy średniowiecza». Porównanie.
<https://learningapps.org/display?v=p62k16b3320>

«Terminy, pojęcia, historyzmy średniowiecza». Klasyfikacja
<https://learningapps.org/display?v=pybz6yqjj20>

do klasy 8, w Nowożytność